

Andlighet och religiositet på Fryshuset

- en inblick i en senmodern och global
förändringskontext

Av: Maria Kjellsdotter Rydinger
Handledare: David Thurffjell

Abstract

Kjellsdotter- Rydinger, Maria 2010. Andlighet och religion på Fryshuset –en inblick I en senmodern och global förändringskontext. (Spirituality and religion at Fryshuset –a glimpse of a late modern and global context.)

The aim of this study is to investigate the components of religion and spirituality in the specific context of “Fryshuset” –a multicultural and glocal arena. Against the backdrop of contemporary researchers such as Heelas and Woodhead and their hypothesis about the “spiritual revolution” and a “new spirituality”, as well as the postmodern discussion about “the return of God”, this study discusses how religious change can be understood in the context of Fryshuset.

The *theoretical point* of departure is taken in a hermeneutical method where Fleck’s theory about “thought-collective” and Giddens’ theory about the “duality of structure” are used in order to understand and describe the dialectical relationship between individual and social structure.

The *method* used in this study is qualitative. The interviews are made of six individuals representing different social projects at Fryshuset.

By analyzing the material from the field study through theories on religious change, three areas are identified:

- 1) “The subjective turn”
- 2) Religion and spirituality
- 3) A Cosmopolitan interpretation of life

The result of this study is that the religiosity among the interviewed can be described through Taylor’s understanding of the “subjective turn”. Furthermore they are also part of a “double subjective turn” understood as an internalized subjective turn. Despite the fact that a lot of what the informants describe corresponds to Heelas and Woodheads theories of “subjective life spirituality” it is not relevant to talk about a “spiritual revolution”. However, according to Beckford’s theories about religion as a “cultural resource” it can be described as a kind of new spirituality which is used in order to act and think global. The individuals use religion and spirituality as a cultural resource in their formation of a larger cosmopolitan interpretation of life.

Keywords: global change, cosmopolitanism, identity, authenticity, subjective turn, Fryshuset, the silence of tolerance, subjective –life forms of the sacred, confluences of organic-cultural flows, cosmopolitan interpretation of life.

Omslagsbild från Fryshusets verksamhetsplan 2009

1. Inledning	5
1.1 Syfte och avgränsning	5
1.2 Disposition	7
2. Förändringar	8
2.1 Världen i förändring.....	8
2.2 Identitet i förändring	10
2.3 Religion i förändring.....	15
2.4 Fryshuset - en plats för förändring	20
2.5 Förtydligande av frågeställningar och syfte.....	24
3. Metod.....	25
3.1 Vetenskapliga utgångspunkter.....	25
3.2 Val av metod.....	27
3.3 Självreflexioner	28
3.4 Val av intervjuområden, urvalskriterier.....	29
3.5 Praktiskt genomförande.....	30
3.6 Bearbetning av intervjuerna	31
4. Teorifördjupning och analys utifrån empirin.....	33
4.1 Den subjektiva vändningen	33
4.2 Analys utifrån den subjektiva vändningen	37
4.2.1 Den kollektiva samhällsvändningen	37
4.2.2 Internaliserad - dubbel "subjective turn"	40
4.2.3 En humanitär livssyn.....	42
4.3 Andlighet eller religion	45
4.4 Analys – religion och andlighet.....	49
4.4.1 Religion eller andlighet?	49
4.4.2 Andlig revolution eller religiösa flöden?.....	55

4.4.3 "Tvärreligiösa" beskrivningar och uttryck	59
4.5 En kosmopolitisk livsförståelse	62
4.5.1 "Fryshusandan".....	62
4.5.2 Ett kosmopolitiskt perspektiv	64
4.5.3 Tystnadens tolerans	67
5. Sammanfattning och slutsatser	70
6. Utblickar	73
Källförteckning	75
Bilagor	79

1. Inledning

Tar man ett steg in på Fryshuset i Stockholm möts man oftast av ett myller av människor från olika kulturer och bakgrunder som är på väg åt olika håll. När jag för ett år sedan kom dit som präst och projektledare för ”Ung och global på Södermalm” möttes jag med en stor öppenhet och nyfikenhet. Redan efter en vecka blev jag tillfrågad om jag kunde ställa upp för intervju om religionsdialog för en tidning. Jag skulle intervjuas tillsammans med en ung muslim från projektet ”Lugna gatan”. Vi hade aldrig tidigare träffats.

När jag lite nervöst stod och trampande i receptionen i väntan på att han skulle komma, funderade jag över om vi med så olika bakgrund och ålder skulle hitta något att samtala om och med vilken attityd jag som kvinna skulle bli bemött. Jag hade inte behövt vara orolig. Den unge mannen som kom emot mig med traditionell skjorta (jallabia) och kalott (kofia) på huvudet, tog mig i hand med ett välkomnande leende. Vi gick ner till Fryshusets Andrum - ett rum utan specifika religiösa symboler, drog fram en muslimsk bönematta, slog upp Bibeln - och snabbt var vi inne i ett spännande samtal om tro.

Jag tänkte efteråt att det där samtalet skulle nog aldrig ha uppstått om det inte konstruerats fram genom en intervju. Men faktum är att jag på Fryshuset påtagligt ofta blir indragen i, eller hör hur människor talar om tro och andlighet i sitt vardagliga arbete. Det har gjort mig nyfiken. I media och forskning hör man oftast att religiositeten minskar och har en ytterst marginell betydelse i svenskarnas liv. Och i mitt snart femtonåriga arbete som församlingspräst är jag van vid att människor väjer för att tala om Gud, Jesus eller sin andliga längtan med mig. Är Fryshuset en plats som skiljer sig från andra ställen? På vilket sätt är man öppen för religion och andlighet? När jag skriver denna inledning, har Svenska Dagbladets *Idagsida* inlett en artikelserie om ”Guds återkomst”, där man menar att Sverige står modell för en ny andlighet¹. Är Fryshuset en del av denna nya andlighet? Kan det vara så att Fryshuset är del av en större globalförändringsprocess där andlighet och religion har blivit viktigare i det moderna Sverige?

1.1 Syfte och avgränsning

I följande studie vill jag genom att intervjua sex personer, som är projektledare för olika sociala projekt på Fryshuset, ta reda på mer om deras syn på religion och andlighet och vilken betydelse detta har för dem i deras vardagliga arbete med ungdomar. Jag är inte ute efter att

¹ Haag i Svds Idagsida :1010- 02 -23

ge en heltäckande bild av hur andlighet och religion ser ut på Fryshuset utan ser det som en viktig uppgift att genom intervjuerna presentera ett nytt material utifrån de olika individernas livsberättelser och tankar.

Det som idag kallas för Fryshuset började växa fram 1984 när alla ungdomsaktiviteter som bedrevs inom KFUM² Söder samlades i en gemensam lokal som tidigare varit ett fryslager för köttvaror. Då dominerades verksamheten av basket, skateboard och rockband. Men verksamheten växte och när man 1997 flyttade till Södra Hammarbyhamnen hade ett tydligare socialt engagemang men också olika utbildningar vuxit fram.³ Idag bedriver Fryshuset ett trettiotal verksamheter och sociala projekt som samsas med en gymnasieskola, och två högstadieskolor. I huset arbetar också fristående organisationer som till exempel Röda Korsets Folkhögskola, Rockmusikerlinjen, Hela Människan och SAMBA.⁴

Mitt syfte med denna studie är dels att undersöka hur de olika personerna i en multireligiös miljö som Fryshuset som bärs av idén om öppenhet och tolerans, formulerar sig kring religionsfrågor utifrån sina personliga erfarenheter och sitt vardagsarbete. Men mitt syfte är också att sätta in Fryshuset i ett större globalt och religionsteoretiskt sammanhang och på så vis jämföra materialet med andra tidstypiska tendenser för att se om denna plats skiljer sig från, eller är del av en större religiös förändringsprocess.

Även om jag inte har som huvudsyfte att här göra ett teologiskt arbete, är jag som präst i Svenska kyrkan del av en ständigt pågående teologisk reflexion. Min utgångspunkt är att trovärdig teologi kännetecknas av att det kan råda en ömsesidig kritisk relation mellan tolkningen av människors nutida situation och tolkningen av tradition och skrift.⁵ När tradition och situation skaver mot varandra, utmanar varandra, eller är oförenliga med varandra kan nya teologiska problemområden upptäckas. Med denna studie vill jag därför genom att lyfta fram tankar som uttrycks i en gränsöverskridande arena i samhället, också tillföra ny kunskap till den teologi som formuleras i vår samtid.

² KFUK – KFUM (Kristerliga föreningen av unga män/ av unga kvinnor) har över 77 000 medlemmar i Sverige. Svenska KFUK – KFUM är medlem i världsförbundet World YMCA och World Alliance of YMCA. Rörelsen finns i 130 länder och har tillsammans 55 miljoner medlemmar inom många olika verksamhetsområden.

³ Engel 2009:7

⁴ Under 2008 var Fryshusets omsättning 202,9 miljoner kronor. Finansiering sker huvudsakligen genom skolbidrag, försäljning av tjänster, hyresintäkter, projektbidrag från fonder och sponsorer samt bidrag från Stockholm stad och landsting (ca 8 % av verksamhetens totala budget) För att få en tydligare bild av Fryshusets hela organisation – se bilaga 1.

⁵ Denna syn på hur teologi skapas hämtar jag stöd för hos exempelvis, Sigurd Bergmann, Gud I Funktion. En orientering i den kontextuella teologin, Verbum, Stockholm 1997, Bäckström, Edgardh Beckman, Pettersson (2004) Religiös förändring i norra Europa. En studie av Sverige ”Från statskyrka till fri folkkyrka. Diakonivetenskapliga institutets skriftserie nr 8.

1.2 Disposition

Under nästa avsnitt kommer jag att beskriva fyra olika förändringsområden som jag anser vara relevanta för att förstå i vilken aktuell kontext de personer jag intervjuat befinner sig i. Jag vill också inom dessa områden, staka ut några teoretiska utgångspunkter inom det samtida forskningsläget och förklara hur jag väljer att använda mig av olika centrala begrepp som ligger till grund för denna studie.

Under metoddelen presenterar jag vilken vetenskaplig utgångspunkt jag har haft och hur mitt val av metod har påverkat arbetets gång. För att kunna följa hur jag fått fram till mitt material beskriver jag också mina urvalskriterier och hur jag gått till väga i arbetet med intervjuerna.

I den fjärde delen har jag utifrån mitt empiriska intervjumaterial valt ut tre områden som visat sig särskilt intressanta att se närmare på: 1) Den subjektiva vändningen. 2) Religion eller andlighet. 3) En kosmopolitisk livsförståelse. Jag kommer att fördjupa några teoretiska perspektiv under de två första områdena innan jag analyserar mitt material och under den kosmopolitiska livsförståelsen drar jag samman tankar ifrån de två första analysområdena.

Under det femte avsnittet gör jag en tillbakablick och sammanfattning av vad jag kommit fram till.

I den sjätte och sista delen har jag under rubriken utblickar också tillåtit mig att utifrån min position som präst göra några reflexioner kring vad den kosmopolitiska livsförståelsen och Fryshuset kan betyda för Svenska kyrkans arbete.

2. Förändringar

2.1 Världen i förändring.

De senaste årtiondena har vi varit inne i en snabb global förändringsprocess som påverkar hur vi ser både på oss själva och på människor som bor i andra delar av världen. Denna känsla av snabb förändring som individen kan uppleva, uppstår inte som en följd av en högre förändringstakt i den historiska processen, utan på att olika sociala, tekniska, ekonomiska och kulturella förändringar sammanfaller.⁶

Hur man ska tolka denna globala utvecklingsprocess är inte entydigt⁷. Å ena sidan kan vi säga att världen har krympt, blivit ”mindre” och mer homogen genom nya kommunikationer och genom att ekonomier, tekniska lösningar, politiska system idag liknar varandra över hela världen. Å andra sidan kan man säga att världen har blivit ”större” då det blivit mer tydligt att människor är olika och att olika värderingar, kulturer, religioner och traditioner existerar sida vid sida inom ett och samma lands gränser. Det är viktigt att redan här understryka att den europeiska, eller västliga utvecklingen inte kan uppfattas som ett mönster för resten av världen. Bland olika forskare pågår det en bred debatt om hur globaliseringen ska tolkas och vad den har för effekter där olika ideologier och ståndpunkter går i varandra.

För att förenkla debatten kan man göra en slags uppdelning mellan positiva globalister som anser att globaliseringen är en del av den historiska utvecklingen, som bidrar till ekonomisk och kulturell utvidgning, där nationalstater får en minskad betydelse - och de negativa skeptikerna som menar att globaliseringen är en form av västlig kapitalistisk imperialism som tar över hela världen, men lämnar vissa grupper utanför den positiva effekten.⁸ Utifrån dessa två poler kan man placera in de olika teoretikerna och argumenten.

Här finns de som ser på det som håller på att ske som en samhällsprocess som leder i riktning en ny homogen världsordning bortom nationsgränser, där levnadssätt och konsumtionsmönster alltmer kommer att likna varandra och världen blir mer av ”a singular place”.⁹ Men här finns också exempelvis de som menar att globaliseringen bidrar till en ökad betoning på det partikulära och unika genom att det inom nationsgränser existerar olika kulturer sida vid sida¹⁰. Enligt dessa leder globaliseringen inte i första hand till en kulturell sammansmältning utan snarare till en *kulturell samtidighet*.

⁶ Bäckström, Edgardh Beckman, Pettersson 2004: 15-16

⁷ Globalisering är ett relativt nytt begrepp som började användas på 1960 -1970 – talet

⁸ Exempelvis gör David Held och Anthony McGrew denna uppdelning men också Tomlinson som argumenterar emot Shepard och Hayduks negativa beskrivning av globaliseringen 2002.

⁹ Featherstone 1990:6, Friedman 2005, Jmf m Ulrich Beck 1986

¹⁰ Bäckström, Edgardh Beckman, Pettersson 2004:124 , refererar till Hirst, Paul –Thompson, Graham.

De flesta teoretikerna ser dock hur båda dessa tendenser är en del av globaliseringen och menar att det pågår *en parallell homogeniserings- och differentieringsprocess* och att det därför är viktigt att rikta uppmärksamhet mot båda så att dialektiken mellan dem blir tydlig.¹¹ Hur komplex den globala rörelsen är exemplifierar forskaren McGrew genom att beskriva hur homogenisering har lett till framväxten av en ”global anda”, som visar sig både i FN:s deklARATION av mänskliga rättigheter, i ekumeniska rörelser, i nya affärskedjor som IKEA och McDonalds - men hur man sedan tillämpar FN:s deklARATION om mänskliga rättigheter kan se mycket olika ut, differentieras, beroende på lokala förhållanden vad gäller till exempel religiösa och kulturella värderingar.¹²

Till globaliseringen hör också den stora omflyttningen av människor. Under ingen tidigare period i världshistorien har så många människor flyttat över så stora avstånd runt världen som idag. Människor har visserligen sedan urminnes tider rört sig över stora avstånd, men aldrig tidigare har det skett i en sådan omfattning och med en sådan snabbhet som under 1900-talet och 2000-talet.¹³ På så sätt uppstår nya miljöer där både det globala och lokala vävs samman.

Ett begrepp som sociologen Roland Robertson införde är ”glocalization” och det används nu av många forskare för att beskriva hur det globala alltid kommer ur och uppstår i en specifik lokal miljö.¹⁴ Genom att studera en viss grupp i ett visst sammanhang, som exempelvis på Fryshuset, kan vi få en inblick i hur det lokala och globala påverkar och formar varandra, samt vilka konsekvenser globaliseringsprocessen får exempelvis i konstruerandet av religion och andlighet hos de olika individerna.

En del väljer att använda ordet glocals för att beskriva en ny grupp av personer som reser och byter hem ofta, och därför är både globala och lokala. Men att resa som turist och tillfälligt besöka platser på andra sidan jorden, eller att sitta hemma uppkopplad till internet behöver ju inte betyda att man är en person som tar del av de djupgående globala effekterna. För att kunna skilja mellan globaliseringen som en process som empiriskt går att iaktta och individens möjlighet eller vilja att agera utifrån den, tycker jag i anslutning till flera forskare, att det kan vara användbart att tala om den *kosmopolitiska individen*.¹⁵

Globalization in Question. The international Economy and Possibilities of Governance 1999

¹¹ Held – McGrew 1999, 2000, 2002

¹² Mc Grew 1992:74

¹³ Borgström, Goldstein, Kyaga 2006:19

¹⁴ Robertson 1992:100. Termen har sitt ursprung i det japanska ordet för global lokalisering, och hänvisar till ett sätt att odlingstekniker till lokala förhållanden som sedan utvecklades som en marknadsföringsstrategi när japanska affärsmän tog över det på 1980-talet. Ordet användes också för första gången vid den tyska ”Global Change exhibition 1990. Ordet populariserades och kom i användning genom Roland Robertson under 1990-talet.

¹⁵ Exempelvis; Ulrich Beck, David Held, Johan Tomlinson, Reinard Koselleck, Rebecka Lettevall

Det finns olika sorters kosmopolitiska föreställningar som har rötter i olika kontexter och epoker.¹⁶ Den kosmopolitism jag menar, är den som idag ofta kopplas samman med idéer om mänskliga rättigheter och hur dessa uttrycks hos individen. Globaliseringsteoretikern John Tomlinson skriver:

Being a citizen of the world for our purposes means having a cultural disposition which is not limited to the concerns of the immediate locality, but which recognizes global belonging, involvement and responsibility and can integrate these broader concerns into everyday life practices.¹⁷

Att vara en kosmopolit handlar om att man inte bara är en del av den globala processen, utan att man också förhåller sig medvetet till detta. Det är förmågan att relatera en global tillhörighetskänsla till lokala vardagliga erfarenheter, samt att vara i dialog med andra människor och grupperns traditioner och föreställningar som avses.

Sammanfattande tankar.

När jag ska närma mig Fryshusets lokala miljö är det viktigt att se att globaliseringen är en komplex och dialektisk process som innehåller motsägelsefulla inslag. Den består av flera utvecklingstendenser som går åt olika riktningar, som genom sin inbördes relation bidrar till både faktisk förändring och upplevelse av förändring, hos de individer jag intervjuar. Det finns i den globala *en rörelse mot en homogenisering och samtidigt mot en differentiering*. Eftersom Fryshuset är en mångkulturell plats utgår jag från att den globala processen lokalt kan ha skapat nya kulturella, politiska och religiösa mönster. Mot bakgrund av begreppet *kosmopolit* kommer jag i analysen att utveckla och beskriva de idékomplex som kommer till uttryck hos de olika informanterna.

2.2 Identitet i förändring

De stora förändringsprocesser som skett i världen till följd av bland annat globaliseringen har påverkat hur vi ser både på samhället men också på individen. Många forskare väljer att tala om dessa processer som ”postmodernitet” eller ”senmodernitet”. Den vetenskapliga diskussionen är invecklad och begreppen används olika av olika författare. Här vill jag kort redogöra för bakgrunden till diskussionen för att det ska bli tydligare vilka tankeströmmar

¹⁶ Lettevall:2009:58 -69 talar om den moralisk – politiska, individualistiska, mångkulturella – kosmopolitismen och menar att dessa tankar fanns som grundtankar i upplysningstänkandet, men kan spåras tillbaka så långt som till de antika tänkarna,, exempelvis hos stoikerna och Sokrates.

¹⁷ Tomlinson 1999:195

som ligger bakom och kan vara användbara för denna studie. Som företrädare för begreppet postmodernitet väljer jag sociologen Zygmunt Bauman. Han ville med ordet ”post” - markera att det skett ett brott med moderniteten och den strävan efter utveckling, rationalism och rädsla för ambivalens som han ansåg kännetecknade den. Han tolkar folkmordet under Förintelsen och utrotandet av ”det främmande” med hjälp av industriell kapacitet som en konsekvens av de idéer som utmärkte det moderna projektet.¹⁸

Flera forskare har sedan fört en diskussion om begreppet ”postmodernism” istället bör ses som en förlängning av modernismen, eller om den i själva verket ska ses som modernitetens början.¹⁹

Som ytterligare ett sätt att förstå samtiden vill jag lyfta fram sociologen Anthony Giddens. Han menar att viktiga aspekter av moderniteten kvarstår i det västerländska samhället, även om det idag kännetecknas av en större tvetydighet och *reflexivitet*.²⁰ Termen ”post”-modernism, signalerar enligt honom att det moderna projektet är avslutat, men eftersom det inte skett ett grundläggande brott med modernitetens institutioner, upplysningens tankar och industrialismens utbredning, föredrar Giddens att använda begreppet senmodernitet.

Enligt min mening finns det viktiga tankar i båda dessa begrepp som jag vill lyfta fram i denna studie. Senmodernitet beskriver och påminner oss om att vi bär med oss mycket av modernismens tankar men postmodernitet uttrycker för mig, att det också skett en tydlig förändring i vårt kulturklimat, att det idag finns en medvetenhet, ett brott med kolonialism, förföljelse och utrotning av det främmande. Jag kommer därför omväxlande använda mig av de olika begreppen beroende på vad som är aktuellt att understryka i sammanhanget.

En stor förändring som präglar människors liv i det senmoderna samhället, i jämförelse med tidigare generationers, hänger samman med uppluckringen av omvärldens men också identitetens gränser.²¹ Tidigare uppfattades kultur och identitet som något självklart och oproblematiskt. Men så är det inte längre. Om vi går till Sverige, ser vi att det är ett land som övergått från att ha varit ett bondesamhälle med relativt homogen struktur, där en individ oftast föddes in i kyrkan, övertog yrkesroll, värderingar och boställe från föräldrar – till att bli ett heterogent, mångkulturellt och multireligiöst samhälle där individen gör egna aktiva val.²²

¹⁸ Z.Bauman 1991

¹⁹ Exempelvis filosofen Jean- Francois Lyotard (1924 -1998)

²⁰ Detta är ett begrepp som Anthony Giddens använder för att beskriva det tillstånd vi befinner oss i efter det att vi lämnat tron på att vetenskapen ger oss säker kunskap och religionen var en vidskepelse som vi skulle frigöra oss ifrån. I ljuset av det moderna, reflexiva tänkandet är vi mer medvetna om att det inte finns någon kunskap som vi kan vila i eller ta för given. Reflexivitet är en ständigt pågående process där allt vi tänker hela tiden omvärderas i ljuset av ny kunskap.

²¹ M Löwheim 2007:25

²² Den förändring som visar sig i att idag enbart några få är sysselsatta i jordbruk mot 1800-talets 70% av

Till följd av att världen blivit en alltmer flytande och multietnisk, har identitetsbegreppet genomgått en rad grundläggande omdefinieringar. Det har blivit viktigt att framhäva de föränderliga och gränsöverskridande aspekterna av identiteten. Olika uttryck som ”hybrida”- eller ”multipla identiteter” hjälper oss att se att en person kan bära på flera, eller motsägelsefulla identiteter. Så kan man på en gång vara exempelvis svensk, praktiserande muslim, med somaliska traditioner som studerar i Tyskland.²³

Allt fler forskare menar också att migration inte behöver leda till transition, att en kultur övergår, eller integreras i en annan. De talar istället om translation, vilket betyder att en person har förmåga att översätta den egna kulturella traditionen och relatera den till en angränsande kultur, eller leva med flera identiteter som han/ hon vandrar emellan.²⁴ Detta sätt att se på *identitet - inte som ett givet tillstånd utan under ständig konstruktion* allteftersom nya erfarenheter fogas till tidigare erfarenheter har påverkat identitetsforskningen som idag har blivit ett stort område med olika inriktningar.²⁵ Här finns inte plats att närmare beskriva vad de olika varianterna och ytterligheterna leder till, istället stannar jag vid att jag i grunden delar en konstruktivistisk syn där jag utgår från att identitet är något som skapas och omskapas i relation till händelser i det egna livet och möten med omvärlden.

Om vi återvänder till Sverige, kan vi se att efter en tid där industrialismen har dominerat Sverige, är nu 80 procent i arbetslivet knutna till vad som kallas tjänstesektorn.²⁶ Det betyder också att de kollektiva trygghetsvärden som under 1900 – talet stått högt i kurs, har tonats ned till förmån för individuella frihetsvärlden. Den enskilde har trätt fram som den centrala enheten i det svenska samhället, mer förstådd som en konsument än som en medborgare.²⁷ Att individen på detta sätt alltmer frikopplas från ett givet kulturellt sammanhang och lyfts ur sina sociala relationer, leder till det som Anthony Giddens kallar ”*disembedding*”.²⁸

Denna disembedding för med sig att de värderingar och normer baserade på traditioner och sociala nätverk, som tidigare både bundit och definierat människors identitet, försvinner alltmer. Gränserna mellan olika religiösa och kulturella traditioner som grundas i en

befolkningen, vittnar om en kraftig förändring, ibland kallad den ”lilla globaliseringen”.

²³ Svensk migrationsforskning har behandlat invandrades identitet i en rad studier. Inte minst Langes och Westins standardverk *Etnisk diskriminering och social identitet* ger en bred översikt över identitetsbegreppet, som det angripits i sociologisk, socialpsykologisk och psykologisk teori. Ålund har bl.a. beskrivit invandrarungdomars hybrida och flytande identiteter och Bergström och Goldstein- Kyaga behandlar detta i sin antologi: 2006:216

²⁴ Bäckström 2001: 48-49

²⁵ Feministisk forskning har arbetat mycket med identitetsbegrepp exempelvis Benhabib, Seyla 1992, Butler Judith 1990 jmf med Mac Intyre Alasdair 1999, Borgström och Goldstein –Kyaga 2006

²⁶ Bäckström, Edgardh Beckman, Pettersson 2004:21

²⁷ Pettersson 2000:82-87

²⁸ Giddens 1990:21 ”The lifting out of social relations from local contexts of interaction and their restructuring across indefinite spans of time and space”

gemensam historia och härkomst luckras upp. De unga som idag fostras in i religiösa subkulturer som frikyrkor, muslimska och ortodoxa församlingar kan fortfarande välja att basera sin tro och livsstil på mönster i det lokala sammanhanget, men den betydelse detta skall ha i deras liv kan inte längre tas för given på samma sätt som tidigare. Istället ser vi hur tillhörighet till, och gränser mellan olika traditioner, kulturer och grupper osäkras och behöver omförhandlas, förändras eller återbefästas både i samhället och på individnivå. Allt färre delar idag en gemensam kontext, däremot har individen fler möjligheter att välja till vilka eller vilken större berättelse den egna livsberättelsen ska relateras.

Den kanadensiska socialfilosofen Charles Taylor menar att den västliga kulturen har gjort ett stort skifte som han kallar för: ”*the massive subjective turn of modern culture*”. Det är ett begrepp som många forskare relaterar till och som jag själv kommer använda mig av. Här vill jag därför genom några olika forskares glasögon beskriva ett antal aspekter, av det jag tycker kan sammanfattas under begreppet ”the subjective turn”, och hur dessa påverkar den identitetsskapande processen.

Giddens menar att det senmoderna samhället har gett individen fler valmöjligheter att styra sitt liv och det leder till ökad reflexivitet- en möjlighet analysera ny kunskap, utvärdera och jämföra sina egna livsval med andra människors. Samtidigt menar han, att detta också har ökat individens sårbarhet. Säkerheten som kom genom tidigare generationers erfarenheter och traditioner har urholkats.²⁹ Gamla normer och värderingar ifrågasätts och bryts mot varandra. De vetenskapliga akademierna och de religiösa institutionerna som tidigare varit respekterade auktoriteter, som gav människor kunskap och svar har idag alltmer förlorat sin ställning. Absoluta sanningsanspråk blir allt svårare att försvara. Idag utmanas ett expertsystem av ett annat, och nya teorier ställs hela tiden mot varandra. Individen måste göra allt fler val i vad som av många beskrivs vara en alltmer hyperkomplex värld.³⁰ ”We have no choice but to choose” skriver Giddens.³¹ Han menar att eftersom individen har möjlighet att skapa egna auktoriteter att lita till måste hon välja - men också sortera bort andra möjliga alternativ. Tvånget att välja och ta konsekvenserna av sina val kan skapa stress och de valda alternativen räcker inte alltid till för att hantera svåra frågor som handlar om maktlöshet och meningslöshet inför tillvaron.³²

²⁹ Avtraditionaliseras - är ett begrepp som ofta används för att beskriva denna process.

³⁰ M.C.Q i Religion:2009:170

³¹ Giddens 1991: 81

³² Giddens 1991: 81-85

Valmöjligheterna är dessutom inte jämnt fördelade. Även om det finns ett ökat utbud av möjligheter, är de inte lika tillgängliga för alla.³³ Vi lever i en asymmetrisk värld där statistik visar att det inte bara är i andra delar av världen, utan även i Sverige som det finns stora klyftor mellan de som föds in i välbärgade hem och de som saknar grundläggande vardagstrygghet.³⁴

Den avtraditionaliserade friheten ställer alltså individen inför en dubbeltydig upplevelse där man reagerar olika och orienterar sig på olika vis i sitt identitetsskapande. Den svenska religionssociologen Mia Lövhelm skriver exempelvis i sin bok ”Sökare i Cyberspace” om ungdomars sökande efter identitet: ”De känner inget behov av några yttre auktoriteter eller någon gemenskap för att skapa sammanhang och mening. Att något känns rätt och fungerar är det viktigaste”³⁵. Detta sätt att söka efter upplevelser som berör individen och som ger en omedelbar känsla, ingår i det som flera forskare kallar för *subjektivering*.³⁶

Den tyske forskaren Thomas Ziehe har i linje med detta, visat att det finns en tendens i dagens samhälle att individens känslomässiga överrensstämmelse blir viktigare än upplevelsen av samhörighet med andra. Han menar också att *autenticitet*³⁷, vad som är rätt och äkta, har flyttats från att vara en objektiv sanning, till att bli något som avgörs inom varje individ. Denna autenticitet har blivit en allt viktigare grund för att avgöra vad som är meningsfullt att bygga den egna identiteten på.

Samtidigt beskriver Ziehe att det också finns andra sätt för individen att möta det stora utbudet av valmöjligheter. Ett av dessa förhållningssätt kallar han för *ontologisering*. Det kan ses som en reaktion mot att vara hänvisad till subjektiva källor och egna val, för att hitta en mening. Ontologisering uttrycker, enligt honom, en längtan efter visshet som är djupare förankrad, ett sökande efter fasta trosföreställningar eller ideal, som individen kan använda som utgångspunkt för sitt handlande.

Genom den subjektiva vändningen har också religion blivit något som man måste välja att förhålla sig till som en del av identitetsskapandet. Religion har på så sätt alltmer blivit något som beskriver skillnader mellan människor. Den kan användas av individen för att markera

³³ Se exempelvis Borgström, Goldstein –Kyaga 2006,

³⁴ United Nations Children’s Found (UNICEF), The state of the Worlds Children 2008. Rädda Barnen visar med sin rapport om ekonomisk fattigdom bland barn i det svenska samhället att det finns två faktorer som starkt bidrar till att ett svenskt barn drabbas av ekonomisk utsatthet: dels om barnet växer upp med en ensamstående mamma, dels om det har annat etniskt ursprung än det majoritets –svenska. Se Rädda Barnen, Barnfattigdomen i Sverige. Årsrapport 2007.

³⁵ Lövhelm 2007: 199

³⁶ Används av flera forskare ex Ziehe, Heelas och Woodhead för att beskriva tendenser inom senmodernismen.

³⁷ Autenticitet är ett omdiskuterat begrepp, i denna studie är mitt fokus inte att kategorisera vad som är autentiskt, utan att redovisa om autenticitet är viktigt informanterna och vad de bygger sin föreställning om autenticitet kring.

etniska, kulturella och sociala gränser och är därför en del av den moderna världens viktigaste identitetsmarkörer.³⁸ Men vad är egentligen religion för något? Denna fråga kommer att problematiseras och bearbetas i nästa avsnitt.

Sammanfattande tankar.

I denna studie utgår jag från en postmodern/ senmodern syn på samhället. Min utgångspunkt i mötet med informanterna är att identitet är något som konstrueras, förändras och omformuleras under livets gång. I analysen kommer jag se närmare på hur den tendens som beskrivs av många forskare och som Charles Taylor kallar för den subjektiva vändningen har påverkat och kommer till uttryck hos informanterna. Genom deras beskrivningar av sina liv, sitt arbete och sina drivkrafter – vill jag se om autenticitet, subjektivering eller ontologisering är viktigt för deras skapande av identitet. Jag vill också sätta fokus på vilket förhållningssätt de har till religion i sitt eget identitetsskapande och i sitt arbete med ungdomar.

2.3 Religion i förändring

I takt med att samhället har förändrats har också religionens betydelse förändrats och frågorna kring vad religion är blivit alltmer komplexa. Egentligen kan vi idag inte tala om ”religionen”, den för tankarna till ett slags universellt en gång för alla givet fenomen. Utan om ”religioner” för vi lever i en myriad av olika religiösa traditioner som är invävda och påverkar varandra, som i sin tur påverkas och är beroende av det moderna samhällets förändringar.

I ett religiöst pluralistiskt samhälle³⁹ försöker människor formulera och relatera sig till kosmos utifrån de glimtar som begränsas av den egna kulturella världen.⁴⁰ Det betyder att när vi talar om religion är det inte ett sammanhängande system där det går en skarp gräns mellan det heliga och profana eller mellan troende och icke troende utan något som förändras och därför måste beskrivas och definieras olika utifrån vilket kulturellt sammanhang vi står i.

Ordet ”religion” har en omdiskuterad historia. Betydelse såsom en form av trossystem finns belagd från 1300-talet och infördes i de moderna kulturspråken på 1500-talet av humanisterna och användes bland annat av reformatorn Martin Luther. På så vis har ordet präglats av, men också format västerländskt och kristet tänkande. Den kanadensiske

³⁸ Gilhus och Mikaelsson:29

³⁹ Ann Aldén använder i sin avhandling 2004 :26 begreppet ”religiously plural society” och menar med detta ett distinkt system av sociala system, eller ett samhälle där människor av olika religiös tro lever tillsammans.

⁴⁰ Cummings Neville R ”Religion in late Modernity” s.115-116

religionsvetaren Wilfred Cantwell Smith⁴¹ har utvecklat dessa tankar och betytt mycket för den diskussion kring religionsbegreppets komplexitet som fortfarande pågår.

I denna diskussion menar religionshistorikern Timothy Fitzgerald exempelvis, att eftersom ”religion” ofta översatts likadant oberoende av kultur, tid och sammanhang, har det blivit ett hopblandat begrepp som kan rymma i sig motsägelsefulla utgångspunkter och teorier.⁴² När ”religion” lyfts ut och separerats från den övriga sociala kontexten där politik, ekonomi och olika relationer ingår, kan begreppet användas för allt och ingenting. Han menar att istället för att ifrågasätta olika forskares religionsbegrepp är det bättre att utgå från att något sådant som ”religion” i generell, essensialistisk mening överhuvudtaget inte existerar. Enligt Fitzgerald är det *bara genom att se på religion i relation till andra kategorier som fältet kan bli analyserat*.⁴³ På samma sätt menar jag att religion inte är något i sig själv utan bara i relation till något annat.⁴⁴

I beskrivningen av religionens roll i det senmoderna västerlandet har vi kunnat följa en utveckling bort från den övergripande roll kristendomen haft i samhället och i människors liv. Denna utveckling har ofta kallats för sekularisering. I efterkrigstiden när de traditionella gudsbilderna, kyrkan och teologin blev ifrågasatt, förutspåddes att religionen skulle marginaliseras och långsamt dö ut. Begreppet ”guds död” förekommer först hos Jean Paul Richter och fördes vidare av exempelvis Hegel och Nietzsche. Tankar om ”Guds död” användes sedan av Harvey E Cox i den så kallade ”sekulariseringsteologin”⁴⁵ och nu kan man se hur dessa tankar dyker upp igen i de postmoderna filosofiska diskussionerna, men som ett sätt att istället tala om ”Guds återkomst”.⁴⁶ Med detta menar man att de omnipotenta och auktoritära gudsbegreppen har dött - men också modernitetens tro på förnuftet. Genom att postmoderna filosofer har dekonstruerat myten om moderniteten har man också öppnat upp för möjligheten att åter diskutera gudsfrågan. Gud behöver inte vara mer myt än något annat utan kan diskuteras som en del av den ”verklighet” som individer skapar och omskapar.

Oavsett vilka tankar vi kan ha om vad ”Guds död” eller ”återkomst” innebär, kan vi konstatera att sekulariseringsbegreppet starkt har påverkat vår syn på religionens roll i samhället. Sverige beskrivs ofta som ett av världens mest sekulariserade länder.⁴⁷ Om man

⁴¹ I boken ”The meaning and End of Religion”(1991) diskuterar och ifrågasätter han religionsbegreppet.

⁴² Fitzgerald 2007:5

⁴³ Fitzgerald 2007:7

⁴⁴ Qvortrup Fibiger: 2009:170

⁴⁵ Med boken ”The Secular City –startade en stor debatt”

⁴⁶ Det är titeln på Jane Svenungssons bok 2004, där hon utifrån olika filosofer visar på de nyväckta intresset och möjligheten att diskutera gudsbegreppet. Ytterligare andra som diskuterar detta är Haag i artikelserien om Guds återkomst, Vattimo 1997, Svenungsson 2002 och Sigurdsson och Svenungsson 2006.

⁴⁷ Tolknigen av Sverige som ett av de mest sekulära, eller moderna samhällena i jämförelse med andra

väljer att se religion som de trosföreställningar och praktiker som förmedlas genom kyrkor och samfund, är det otvetydigt så att en stadigt minskande del av svenska folket tar del av dessa och tror på det som förmedlas. Utvecklingen har dock efterhand visat att sekularisering inte nödvändigtvis innebär en minskning av religiositet utan snarare att den tar sig andra uttryck. Sekulariseringsteorin har därför blivit alltmer ifrågasatt.⁴⁸ Genom jämförande globala studier kan man se att religionen utvecklas olika snabbt och förändras i olika riktningar. I vissa delar av världen, växer religionen snabbt och därför är också *sakralisering* ett begrepp som alltmer kommit att bli föremål för reflektion och debatt.⁴⁹ Detta har lett fram till en mer nyanserad bild av religionens roll och vilka faktorer som påverkar den. I enlighet med många andra forskare väljer jag att istället för sekularisering beskriva den pågående utvecklingen som en religiös förändring.⁵⁰

Att kunna fånga in och beskriva den religiösa förändringen är inte enkelt, meningarna går isär både om hur man skall studera och tolka dessa. Den brittiske religionssociologen Grace Davie har intresserat sig för den svårdefinierade privata religiositet som vuxit fram i den europeiska kontexten som skiljer sig från den övriga världen. För att få ökad kunskap om denna ”Euroreligiosity” bör religioner enligt henne studeras som tematiska variationer beroende av historiska, teologiska och kontextuella situationer.⁵¹

Andra forskare väljer att beskriva och studera den västerländska religiositeten som något ”som växer inifrån, en slags livsfrågereliositet.”⁵² Ytterligare andra har framställt dagens religiösa situation som en marknad, med fri konkurrens, där individen kan välja, ”pick and chose”, olika delar från olika religioner och religiösa alternativ. Dessa personliga kombinationer av religiösa pusselbitar bildar ”en form av religion” som kan studeras.⁵³

Religionssociologen James Beckford har beskrivit hur religionen ”flyter fritt” på drift från tidigare förankringar i organisationer och traditioner, men att det inte gör religionen mindre betydelsefull utan att den nu kan användas som en resurs även för erfarenheter och företeelser utanför dessa.

avspeglas i resultaten från World Values Survey –där Sverige framstår som främsta företrädaren för två förändringstendenser –dels genom att vara det land med de mest sekulariserade värderingarna och dels genom att befinna sig längst ut i de emancipatoriska frihetsvärdena vilket betyder att man inte behöver bekymra sig om överlevnad utan kan lägga stor vikt vid människors, individers frihet.

⁴⁸ Idag företräds sekulariseringsteorin främst av Steve Bruce 1996

⁴⁹ Woodhead 2002: 11

⁵⁰ Ex Beckford 2003, Bäckström 2004

⁵¹ Davie 2002:11-14

⁵² Arborelius 2009:39

⁵³ Bäckström, Edgardh Beckman, Pettersson 2002: 36 hänvisar till Roof: 1996

Att tolka religion som *kulturell resurs*, innebär att religion blir mindre förutsägbart och mer mångfacetterat än tidigare. Det betyder också att det uppstår nya anknytningspunkter mellan människors livfrågor och det ger en bredare förståelse av religionens betydelse. Frågorna behöver både ställs och besvaras från andra utgångspunkter än tidigare. Istället för att se religion som ett objekt som kan väljas, eller helt uteslutas i en människas liv, tycker jag det är bättre att beskriva religion som en kulturell resurs, som kan studeras utifrån en arena där både individen men också institutionen och traditionen är indragna i ett samspel där tro förhandlas och omförhandlas i en ständigt pågående påverkansprocess.

I takt med att synen på religionens roll i samhället har förändrats, har individens egen förståelse av *vad religion är*, hamnat alltmer i fokus. Religionssociologer iakttar exempelvis förändringar i riktning mot att den organiserade religionen blir allt svagare medan individens egna specifika erfarenheter blir viktigare. Istället för de traditionella religiösa institutionerna och gemenskaperna, blir det i allt högre grad samhällets identitetsexperter som levererar de religiösa tjänsterna.⁵⁴ Man beskriver hur betydelsen av traditioner och transcendent makters ställning som auktoriteter minskar och hur upplysningens strävan efter universella sanningar, och de moraliska imperativ, som tidigare påverkade religionen, alltmer börjar lösas upp och differentieras.

Vi kan se att den globala och senmoderna strävan, både mot det differentierade, fragmenterade och specifika – men också mot det som enar, bevarandet av kontinuiteten, det fundamentala och universella kommer till uttryck också i religionen. Fundamentalismen framställs som ett tidtypiskt och växande fenomen. Den kan beskrivas som ett exempel på en enande rörelse som erbjuder ett löfte om befrielse från det ”plågsamma” väljande som individen enligt Giddens, har hänvisats till. Den ger människor tillgång till en alternativ rationalitet som kan ge en säkerhet och visshet i den komplexa globaliseringen.

Det finns forskare som menar att den subjektiva vändningen och senmoderniteten i västerlandet har medfört en ny slags religiositet. Artikelserien i Svenska Dagbladet⁵⁵ och diskussionen om ”Guds återkomst” speglar att det finns ett nytt intresse såväl inom den postmoderna filosofin som i andra delar av samhället att diskutera ”Gud”. Den ”spiritualitet” som ofta beskrivs som växande, är en privat, obunden religiositet, fri från dogmer. Denna andlighet har bland annat utforskats av forskarna Paul Heelas och Linda Woodhead genom en studie i Kendal.⁵⁶ Utifrån sina resultat visar de hur den traditionella religiositeten håller på att

⁵⁴ Beskrivs exempelvis av Z Bauman.

⁵⁵ Haag på Svd:s Idagsida 2010 -02 -23, 2010-02-24, 2010-02-25, 2010-03-04

⁵⁶ Heelas, Woodhead 2005

ge vika och ge plats för en själverfaren andlighet - som de kallar *subjective –life spirituality*. De brittiska forskarna går till och med så långt att de talar om att de i Storbritannien har empiriskt stöd för att vi idag står inför ett slags ”andlig revolution”.

I Sverige gjorde man efter inspiration av Kendal-studien en liknande avgränsad geografisk undersökning i Enköping. Den tvärvetenskapliga studien visar att också Sverige är inne i en process som innebär att religiösa föreställningar omförhandlas. Forskarna såg här flera tendenser till att den religiösa tron går mot en allt större privatisering – men ansåg däremot inte att de kunde finna tecken på någon slags ”andlig revolution.”⁵⁷ Inte heller menade man att det fanns stöd för att den transcendenta gudstron avtar medan den immanenta tron ökar, vilket enligt Heelas och Woodhead och flera andra undersökningar⁵⁸, är kännetecknande för den växande ”nya andlighetern”. I den svenska Enköpingsstudien var det få människor som tog avstånd från något gudomligt, även om de varken ansåg sig vara religiösa, andliga eller troende. Bromander skriver utifrån resultaten i undersökningen att: ”en bekännelse till det gudomliga inom människan kunde vara viktig och genuin, men den verkade knappast ha någon större betydelse för individen.”⁵⁹

Sammanfattande tankar

Genom att välja att se närmare på Fryshuset som en global arena för pågående förhandlingar och påverkningar där olika människor samspelar med varandra, har jag möjlighet att se närmare på religionens funktion ur flera aspekter. När jag analyserar materialet från Fryshuset utgår jag från Firzgeralds syn att religion inte är ”något” som kan separeras från informanternas övriga syn på livet utan måste beskrivas från flera håll och perspektiv. Eftersom det är just i relation till individen som religionen får sitt uttryck – vill jag fokusera på informanternas individuella tolkningar. Utifrån ett emiskt förhållningssätt⁶⁰ kommer jag att analysera hur de väljer att använda sig av begreppen ”religion” och ”andlighet” .

Genom Beckfords syn på religionen som en kulturell resurs som flyter fritt, vill jag visa hur informanterna använder sig av, och sätter samman, olika delar av det de kallar för ”religion och andlighet” som ett sätt att skapa livsförståelse på Fryshuset. På detta sätt vill jag lyfta fram religionens dynamik, som inte är statisk utan en pågående process.

⁵⁷ Bromander i Guds närmaste stad 2008: 100-101

⁵⁸ Den nordiska s k RAMP-undersökningen 2002 visade att ungefär 74 % av svenskarna hade någon personlig gudstro, tro på en opersonlig kraft eller att Gud är någonting inom varje människa

⁵⁹ Bromander i Guds närmaste stad 2008:100

⁶⁰ Jag presenterar materialet ”inifrån” – så att de sammanfaller med informanternas egna tolkningar och förståelser av andlighet och religion.

Jag är också intresserad av om det, i motsats till vad man kom fram till i Enköpingsstudien, finns några tecken på en sådan ”andlig revolution” som beskrivs av Heelas och Woodhead – eller om man behöver beskriva det informanterna uttrycker på Fryshuset utifrån andra kategorier. I följande avsnitt kommer jag beskriva vad Fryshuset är och vilka grundtankar som formar denna miljö.

2.4 Fryshuset - en plats för förändring

Samhälleliga förändringar kan vanligen först avläsas i storstäder och det är bland unga som så kallade alternativa tolkningar av religion ofta återfinns.⁶¹ På Fryshuset i Stockholm möts många unga - men det är också en mötesplats för människor i alla åldrar från olika stadsdelar, med olika kulturell bakgrund. Det är en smältdegel för engagemang, nya idéer och praktisk handling. I denna lokala miljö bedrivs många sociala projekt som har sitt ursprung i att världen har krympt och att det uppstått kulturkrockar, konflikter och sociala skillnader i samhället. Så här skriver man på Fryshusets hemsida:

Redan från starten 1984 fick besökarna, de flesta unga människor själva välja och forma aktiviteterna i Fryshuset. Det är utifrån mångas behov som Fryshuset blivit vad det är idag; en mötesplats för alla oavsett ålder, kön och bakgrund. Huset präglas av aktiviteter med individuellt ansvarstagande, civilt mod och motstånd mot varje form av segregation. Ett trettiotal projekt/verksamheter pågår just nu inom husets 24 000 m² och här görs närmare 40 000 besök per månad. Många nyfikna kommer på studiebesök från olika delar av Sverige och från utlandet. Hit söker sig idealister som vill göra gott, som till exempel tidigare rasister som föreläser i skolorna om hur man bemöter våld och rasism, eller kåkfarare som växlat spår och vill hindra andra från att göra samma misstag. Till huset kommer också företag som imponeras av entreprenörsandan och de nydanande utbildningarna. Fryshuset är lika omtalat för sitt sociala arbete som för Stockholm Skate-park, Basketarenan och de oräkneliga band som repat i "Frysens" lokaler. Ändå är den välkända bilden av huset långt ifrån tillräcklig. Bakom fasaden döljer sig ett myller av aktiviteter som endast motvilligt låter sig inordnas under rubrikerna; passionerade intressen, utbildning och sociala projekt. Fryshuset kommer ständigt att förändras och utvecklas. Därför att vi lever i en värld av förändring. Takten och riktningen bestäms av de behov och nya insikter som uppstår i och kring vårt samhälle.⁶²

Forskare har visat hur det moderna samhället inom sig bär reflexiva ytor, eller arenor där förhandlingar av framtida värderingar och världsbilder pågår som är möjliga att studera. Fryshuset kan, som jag tidigare skrivit, ses som en sådan plats där förhandlingar, inte minst inom det religiösa området, ständigt förs. Dessa förhandlingar har både en individuell och en

⁶¹ Larsson 2003:13

⁶² Fryshusets hemsida -under rubriken: "Om Fryshuset".

organisatorisk bas och påverkar därför religionens relation såväl till den existentiella sfären på individnivå som till den organisatoriska och politiska nivån.

De olika sociala projekten som drivs på Fryshuset har alla sina egna inriktningar, mål och verksamhetsgrunder. Men det finns också gemensam värdegrund på Fryshuset som bygger på en, som man skriver, ”enkel övertygelse”:

Uppmuntran, förtroende, ansvar och kunskap bygger självkänsla och lyfter fram människors inneboende kraft.

Fryshuset lyssnar in vad som händer i samhället och agerar direkt. Vi är inte rädda för det som är nytt och okänt. Vi mobiliserar krafter där andra bara ser problem. Vi prövar oss fram, korrigerar och förbättrar ständigt våra metoder

Fryshuset genomsyras av ett socialt ansvarstagande som utgår från individens behov. Här står dörren alltid på glänt för den som vill engagera sig och utvecklas, oavsett bakgrund, religion eller politisk tillhörighet.

Vi tror på respektfulla möten människor emellan där lusten att delta och gemensamma intressen överbryggat alla motsättningar, minskar olikheter och ökar förståelse.⁶³

Även om dessa ”ledord” kan sägas vara grunden för verksamheten, finns det också andra idéer och strömningar som påverkar och formar inriktningen på Fryshusets olika verksamheter. Fryshuset startade genom KFUM- söder. Det är en organisation som utgår från kristna värderingar men vad detta betyder och hur det skall uttryckas är något som diskuteras inom organisationen⁶⁴. I sin värdegrund har KFUM de senaste åren valt att beskriva verksamheten utifrån en helhetssyn på människan där de olika delarna kropp, själ och ande är lika viktiga. Begreppet ”*body -mind and spirit*” återkommer i såväl styrdokument som i kommunikations -plattform.⁶⁵

En annan orsak till att det verkar finnas en stor öppenhet för religionens betydelse kan hänga samman med att grundaren av Fryshuset, Anders Carlberg, ofta understryker hur viktig

⁶³ Återfinns på Fryshusets hemsida: www.fryshuset.se

⁶⁴ Det kristna inslaget diskuteras på medlemsmöten i landet och det råder delade meningar både mellan olika regioner och mellan olika generationer. På KFUM:s hemsida kan man just nu rösta på om man skall vara kristen, eller tillhöra en religion för att vara medlem.

⁶⁵ Ur KFUMs kommunikationsplattform: ”Det kroppsliga står för människans behov av en sund kropp. Med en hälsosam livsstil, fri från droger, ökar förutsättningarna för ett gott liv. KFUK-KFUMs verksamheter ska bidra till drogfria miljöer där fysiska aktiviteter uppmuntras. Det själsliga symboliserar människans behov av att bredda och utöka sina kunskaper och färdigheter, stärka självförtroendet och viljan att använda sina förmågor till att nå sina mål. KFUK-KFUMs verksamheter ska uppmuntra och stimulera sökandet efter kunskap, till egna initiativ och till att ta ansvar. Det andliga står för människans behov av att hantera existentiella frågor. KFUK-KFUM ska genom sin verksamhet tillhandahålla miljöer och utforma aktiviteter, där individen inbjuds till och känner sig trygg att utforska existentiella frågor som tro, moral och etik. Denna treenighet symboliseras av den röda triangel som också är symbolen för vår rörelse”.

religionen är⁶⁶. Han talar om sig själv som ”en andlig sökare” och uppmuntrar personalen att reflektera kring livsfrågor på olika sätt, bland annat genom att inbjuda till seminariedagar om religion och till läsecirklar där man läser de böcker som påverkat honom⁶⁷, eller som han själv skrivit⁶⁸. Sedan många år tillbaka leder han också en drömgrupp där man utifrån jungianska grundföreställningar delar tolkningar av varandras drömmar.

I boken Generationsklyftan hotar demokratin berättar Carlberg om hur han vid 50 - års ålder upplevde en slags livskris där han plötsligt insåg livets ytlighet.”Det var en form av depression i vilken mitt liv på något sätt gick isär”.⁶⁹ Han beskriver sedan hur den kristna tron blev det som hjälpte honom vidare och blev en slags inre kompass att hålla sig till: ”När jag tänker på Jesu ord 'vad är att vinna hela världen om man förlorar sin själ' känner jag en gudomlig närvaro i min själ. Den går INTE att kompromissa med.”⁷⁰ För Carlberg är den kristna tron inte bara en privat åsikt eller erfarenhet utan något som han ofta refererar till och lyfter fram i föredrag och debatter. Det är också något han önskar att ungdomar skall upptäcka:

För ung man eller kvinna - som tror att han eller hon redan har svar på alla frågor - kan den kristna etiken vara en revolutionerande upptäckt. Det är ett utmärkt sätt att konfronteras med sin egen inskränkthet. Den visar också att företeelser som vid en första anblick verkar kaotiska och orimliga också kan ge upphov till förnyelse och förändring. Antingen vi tror på Gud eller inte, kommer vi alltid att konfronteras med frågor som unna, eller missunna, tro eller misstro, tolerans eller fundamentalism, bokstavstro eller sökande⁷¹

Även om Carlberg själv kallar sig kristen och sökare, finns det på Fryshuset många människor som har en annan religiös bakgrund. Olika religioners betydelse lyfts fram på många sätt. I den stora basketarenan där ungdomar tränar dagligen, har exempelvis konstnären Kerstin Sandberg - Bränngård fått i uppdrag att måla ett konstverk på de fönster som utgör en slags fondvägg längs hela ena sidan. Där ser man centrala symboler från olika religioner som alla hålls samman inom gemensamma cirklar.⁷² Det finns också ett ”Andrum”

⁶⁶ Under uppsatsens skrivande har Anders Carlberg avgått som VD –men han finns som blivande pensionär fortfarande med i den operativa verksamheten och håller i många av kontakterna utåt med företag och organisationer.

⁶⁷ Exempelvis böcker av: Karin Armstrong, Viktor E Frankl, Rollo May, Järn Hans av Robert bly, ”Den tunna hinnan av Ludvig Igra, Pojkar som gått vilse av James Garbarino.

⁶⁸ Generationsklyftan hotar demokratin, efterordet till Muhammed –hans liv och hans tro.

⁶⁹ Carlber, A Generationsklyftan hotar demokratin s.116

⁷⁰ Carlberg A,Generationsklyftan hotar demokratin s 118

⁷¹ Carlberg A, Generationsklyftan hotar demokratin s.119

⁷² Konstnären Sandberg - Bränngård skriver: ”Dessa fönster med några av världens religioner är sammanhållna med ringar i olika färger, De kan ses som ringar på vattnet som flödar från en aldrig sinande källa, alltings

på Fryshuset. Det är ett avskilt rum utan specifika religiösa symboler men med både bönemattor och bönepallar tillgängliga för den som behöver.

På grund av att det finns en stark uttalad vilja på Fryshuset att se och lyfta fram det positiva i religionerna, kan det också finnas en risk att man överdriver, slätar över och inte vill se problem eller vågar debattera brännbara ämnen som kan ha med religion att göra. I en nyutgåva av Tor Andraes bok om Muhammed, har Carlberg skrivit ett efterord där han beskriver islam som en kvinnovänlig religion, som står för social trygghet och utjämning.⁷³ Och i de sociala projekt som har fokus på det våld och den hederskultur som idag drabbar många kvinnor vill man på alla sätt understryka att detta inte har med religion att göra utan endast är ”en kulturell” företeelse. Risken är att detta leder till reduktionistiska föreställningar, som gör att religionen på ett förenklat sätt tillskrivs en statisk funktion som man måste ta avstånd ifrån. Om man däremot, som jag ovan beskrivit, ser religionen som en del av ett identitetsskapande som hela tiden förändras, blir exempelvis hederskultur och kvinnosyn inom islam inte något som går att separera från religionen utan något som kan debatteras och problematiseras.

I det senmoderna kan man se att upplysningens strävan efter att hitta universella lagar har passat ihop med framväxandet av modernismens humanitära lagar och mänskliga rättigheter.⁷⁴ Men när man söker det universella och vill bevara det som förenar kan interna olikheter bli ett hot. Det är inte självklart att en plats som Fryshuset, trots sina ambitioner att vara öppen för alla, är en mötesplats som leder till utbyte och ökad förståelse mellan olika grupper och religiösa traditioner.

Religionspedagogen Kerstin von Brömssen, som gjort en studie av en mångkulturell förortsskola, skriver att även om man där talade om olikheterna som en tillgång, visade det sig att kunskapen om och erfarenheter av andra kulturer än den egna var mycket ytliga. Enligt henne talar man om olika religioner utifrån ett ideal om tolerans, men det är en tolerans som grundar sig i ett slags passiv hållning, där det mer handlar om att ha överseende med olikheter – än att försöka möta dessa. Hon kallar det förhållningssättet för *tystnadens tolerans*.⁷⁵ Det är en strategi för att undvika bråk genom att inte tala om olikheter men som samtidigt bidrar till att uppfattningar om skillnader och gränser inte förändras. I det postmoderna tänkandet finns det dock, som vi tidigare konstaterat, också idéer och strömningar som ser olikheter och

ursprung. Denna källa är Gud/.../Gemensamt för religioner är sökandet efter frid.”

⁷³ Andrae, Widegren, Hjärpe 2008:248

⁷⁴ Woodhead 2002: 8-9

⁷⁵ Brömssen 2003: 326-327

differentiering som en tillgång utifrån vilken det finns möjlighet att skapa och utforma en egen identitet.

Sammanfattande tankar

Jag har beskrivit att det på Fryshuset finns en gemensam bas av tankeströmmar - som utgår från en värdegrund som bygger på tankar om mänskliga rättigheter men också kring den kristna organisationen KFUM:s helhetssyn om ”body- mind and spirit” och på Anders Carlbergs visioner. Genom att se närmare på hur, och på vilket sätt dessa tankar används i praktiken av informanterna vill jag utforska om det finns en gemensam ”Fryshusanda” – eller ”tankestil” på Fryshuset. Jag vill också hålla frågan levande om den öppenhet för religion och andlighet kan tolkas som ett djupare engagemang, som tecken på en ”andlig revolution”, eller om det är ett samförstånd som bygger på ett slags ”tystnadens tolerans”.

2.5 Förtydligande av frågeställningar och syfte

Vi har sett hur globaliseringen hänger nära samman med och påverkar hela det senmoderna samhällets utveckling. Begrepp som global, kultur, identitet och religion är komplexa begrepp som är motsägelsefulla och som både påverkas och förändras beroende på kontext. Jag har valt att se religion inte som ett slutet system av tankar, utan något som interagerar med pågående utvecklingstendenser. I enlighet med religionssociologisk forskning har jag konstaterat att religionen idag går mot ökad differentiering, individualisering och en minskad tilltro till yttre auktoriteter till förmån för inifrån styrd tro.

Mitt i denna pågående globala förhandlingssituation befinner sig Fryshuset som en mångkulturell arena med individer som förhåller sig olika till religion. I denna studie vill jag lyfta fram och se närmare på hur sex projektledare uttrycker sig. Vad är specifikt? Kan man se några mönster eller gemensamma dilemman? Är religionen något som aktualiseras eller behöver omförhandlas i mötet med andra och i det vardagliga arbetet? Finns det något i denna miljö som stöder religionsforskarnas teorier om att religionens betydelse antingen minskar eller ökar? Dessa frågor har hållits levande i mig under arbetets gång och har på olika sätt har det också styrt mitt val av metod som jag kommer att redogöra för i nästa avsnitt.

3. Metod

I denna del vill jag beskriva och diskutera studiens metodologiska utgångspunkter, mitt tillvägagångssätt vid insamling av data, mina forskningsetiska överväganden samt metoder för bearbetning och analys av det insamlade materialet.

3.1 Vetenskapliga utgångspunkter

När jag närmast mig Fryshuset som arbetsfält har jag varit medveten om att jag ställer mig mitt i ett kraftfält som jag själv blir indragen i. Både jag och de jag intervjuat har påverkats av varandra, av miljön och de tankar som uppstått under arbetets gång. Detta betyder inte att denna studie behöver sakna vetenskaplig validitet eller vetenskapliga kunskapsanspråk. Den postmoderna forskningen har brutit med upplysningens tro på en enda sann och objektiv verklighet⁷⁶ som är universell och stabil. Föreställningen om kunskap som verklighetens spegel har ersatts med synen att verkligheten består av sociala konstruktioner.⁷⁷ Idag ligger tonvikten i allt högre grad på att undersöka konstruktionen av en perspektivisk verklighet i lokala sammanhang. Kunskap är något som uppstår och är invävt i ett nätverk av händelser och relationer. Den finns varken inom en person eller i världen utanför denne, utan existerar i relationen mellan personen och världen.⁷⁸ Den modern vetenskapsteorin avvisar föreställningen om den ”neutrala forskaren” som når fram till objektiv kunskap. Det går inte att beskriva ett fenomen utan att påverka det och låta sig själv påverkas av det.

I denna studie har jag utgått ifrån ett *fenomenologiskt förhållningssätt*, där jag eftersträvat att vara reflexiv och medveten om att det dialektiska växelspel som funnits mellan mig och informanterna har bidragit till och varit en viktig del av själva kunskapsprocessen. Som deltagande observatör och intervjuledare interagerar och samspelar jag med undersökningsobjekten utifrån min egen förförståelse, men försöker samtidigt skriva fram min egen position och klargöra min hypotes. Genom att redovisa mina egna motiv och tankar vill jag tydliggöra att subjektivitet och objektivitet är oskiljaktiga verktyg i sökandet efter ny kunskap. Även om jag inte helt kan ta mig ur min egen kulturbundenhet och de fördomar jag

⁷⁶ Språkhistoriskt är uppfattningen att verkligheten skapas dock gammal. Det skandinaviskt – germanska ordet ”verklighet” härstammar från att verka, att tillverka, ett verk – ”verklighet” blir det som är tillverkat. (Kvale 1997:48)

⁷⁷ Kvale: 1997 refererar på s 45 till Berger och Luckmann: 1979, Kunskapssociologi: Hur individen uppfattar och formar sin verklighet. Stockholm: Wahlström & Widstrand.

⁷⁸ ”Att vara reflexiv är att vara medveten om sin egen medvetenhet” skriver Kvale 1997:47

bär med mig kan jag så långt det är möjligt lyfta fram dem. Etnologerna Ehn och Klein skriver om reflexivitet i humanvetenskaperna: ”Det är genom personliga konfrontationer med det annorlunda som verklig förståelse skapas, inte genom abstrakta analyser och maskerad subjektivitet.”⁷⁹

Intervjuerna har gjorts i en specifik kontext och uttalanden och beskrivningar härrör från enskilda personer. Den kunskap som förvärvas är inte automatiskt överförbar eller jämförbar med kunskap från andra sammanhang. Men genom att sätta in Fryshuset i ett större perspektiv och beskriva vilka tankar och idéer som kan forma och påverka dem som arbetar där och sedan tolka intervjuerna i ljuset av detta, kan det bli möjligt att se nya samband som kan användas också i andra sammanhang.

Den *övergripande hermeneutiska* ansatsen i studien är inriktad på att fånga in och tolka de olika informanternas livserfarenhet. En sådan ansats bör arbeta med metoder som kan hantera mening, innebörd och betydelse. Detta kräver i sin tur ett tolkningsarbete som betraktar det studerade fenomenet som betydelse eller meningsfullt, i bemärkelsen att se något som något. Att tolka är således att foga ihop erfarenheter till en meningsfull helhet. Studien är huvudsakligen deskriptiv och kan sägas befinna sig inom vad som brukar kallas verstehen- eller förståelsetraditionen med viss inspiration från etnografisk metod. Denna tradition intresserar sig för hur man gör när man vill förstå en människas handlingar eller blottlägga kännetecknen i specifika miljöer.

Vid kvalitativa studier är huvudsyftet inte primärt att undersöka ett visst fenomen förekomst utan snarare dess karaktäristika i en viss kontext. Därför fokuserar man på att välja ut platser, människor och händelser i syfte att utveckla en teori om ett visst fenomen utifrån en kontext där man vet att fenomenet finns. Tillvägagångssättet brukar kallas teoretisk sampling.⁸⁰

Min ansats i denna studie har också en dialektisk inriktning. Inom hermeneutiken brukar man tala om dialektiken mellan del och helhet, mellan förförståelse och förståelse. Jag har i min studie försökt att anamma denna växelverkan i arbetet med att formulera mina frågeställningar samt i analysen av intervjuerna. Utifrån denna hermeneutiska-tolkningsprincip har jag sedan kopplat det empiriska materialet till samtida forskning inom området. Därmed vill jag med denna studie, inte endast ge ett deskriptivt bidrag utan också pröva olika teorier i en ny kontext.

⁷⁹ Ehn och Klein 1994:30

⁸⁰ Glaser och Strauss 1967

Giddens har i den hermeneutiska traditionen lyft fram att det finns en *duality of structure*. Med detta begrepp menar han att det inte endast är den sociala strukturen som påverkar individen, eller ”agenten”, utan att individen också påverkar strukturen. Han understryker vikten av att interpretiera den ”sociologiska världen” som redan har interpreterats av de aktörer som befinner sig där. Giddens beskriver en form av cykel: han menar att när ett sociologiskt koncept har formats, sugts det upp och används reflexivt av individer i det vardagliga livet som på så vis ändrar och sitt beteende och sätt att tänka, och på så vis påverkar den sociala strukturen. Giddens kallar detta dialektiska förhållande för den ”dubbla hermeneutiken”.⁸¹ Han lyfter på så vis fram individens makt att påverka och att kunskap kan förändra och utveckla samhället. I denna studie kommer jag att använda mig av Giddens dialektiska hermeneutik när jag analyserar vilka tankar och idéer som formar informanterna och hur de utifrån sina tolkningar av vad som är Fryshusets idé agerar i praktiken.

För att få ytterligare hjälp i begripliggörandet av vad som sker på Fryshuset, kommer jag också att använda mig av kunskapssociologen Ludwik Flecks teorier *om tankekollektiv och tankestil*⁸². Fleck utgår från att kunskap ska ses som sociala konstruktioner och menar att tankekollektivet är bärare av en tankestil. Fleck definierar tankekollektivet likt en ”gemenskap av människor, som utbyter idéer och tankar och som står i tankemässig växelverkan med varandra”. Han anser att genom att definiera tankekollektivet likt detta ”har vi därmed definierat bäraren av ett tankeområdes historiska utveckling, av en viss mängd vetande och en viss kultur, alltså en särskild tankestil”⁸³ Fleck ser även tankekollektivet som bestående av individer, men aldrig som summan av dessa. Individen är aldrig medveten, eller i alla fall knappt medveten, om hur starkt den kollektiva tankestilen påverkar honom eller henne. Tankestilen menar Fleck utövar tanketvång över individens tanke, och skapar därför ett starkt motstånd inför avvikande sådana.⁸⁴

3.2 Val av metod

Det finns olika forskningsmetoder för hur man kan komma åt människors religiösa erfarenheter och berättelser. I såväl svenska som internationella undersökningar är intervjuer och enkäter de vanligaste metoderna. Eftersom mitt mål har varit att försöka förstå, snarare än att förklara, hur andlighet och religion uttrycks på Fryshuset har jag valt att göra en kvalitativ

⁸¹ Giddens 1987: 20

⁸² Fleck 1997:12

⁸³ Fleck 1997:48

⁸⁴ Fleck:1997:50

undersökning med sex olika informanter. Som redskap för att utforma och förstå vad som händer i intervjusammanhang har jag haft stor hjälp av Steinar Kvale och Kirsti Malteruds arbeten⁸⁵.

Min metod har haft en induktiv inriktning, där jag i huvudsak använt mig av öppna frågor utifrån de intervjuades bakgrund, upplevelser och aktuella situation. Man kan diskutera om öppna frågor är den bästa metoden, men i mitt val har jag stöd av religionssociologen Per Petterson, som menar att ”den svårfångade anonyma religiositeten” bäst kan fångas med användning av breda ostrukturerade personliga intervjuer.⁸⁶ Valet av öppna frågor grundar sig också på kunskapen, att om alltför specifika frågor ställs i en intervjusituation, finns det en risk att man mer eller mindre medvetet styr intervjun i en viss riktning. Genom att besvara öppna frågor som stimulerar ett fritt och ostrukturerat berättande ger man informanten möjlighet att formulera sig på ett sätt som känns riktigt för honom/ henne.

Samtidigt som jag ser fördelarna med öppna frågor, är jag medveten om att det finns en risk att alltför allmänna frågor kan skapa osäkerhet hos den som intervjuas, så att alltför stora delar av svaret blir intetsägande och saknar relevans.⁸⁷ För att undvika att hamna i detta dike, har jag valt att vid oklarheter ställa följdfrågor, och vid behov upprepa frågor av liknande slag så att olika relevanta områden har kunnat bli täckta.

3.3 Självreflexioner

Att jag är präst och att en del av mitt arbete är förlagt till Fryshuset har påverkat min studie på olika sätt. Genom att jag känner till miljön och vilka som arbetar på Fryshuset har jag haft en överblick över organisationen och snabbt kunnat sätta igång och välja ut informanter inför intervjuerna. Som ”insider” har jag också haft en möjlighet att under arbetets gång ställa uppföljningsfrågor och efterhand korrigera min bild av materialet. Utöver de utförda intervjuerna har jag fört noteringar över möten och samtal som uppkommit i vardagsarbetet på Fryshuset. Dessa är inte redovisade, men de har hjälpt mig under vägen så att jag har kunnat skärpa min inriktning men också hålla mig öppen för nya tolkningar och perspektiv.

Samtidigt är jag medveten om att min insider position och förförståelse av Fryshuset också kan begränsa mitt synfält och mina frågeställningar, så att jag blir hemmablind och missar det som för en utomstående skulle vara intressanta iakttagelser. Som medarbetare till mina

⁸⁵ Malterud 1998: Kvalitativa metoder i medicinsk forskning och Kvale 1997 : Den kvalitativa forskningsintervjun.

⁸⁶ Pettersson 1982: 47

⁸⁷ Arborelius 2009:7

informeranter finns ett ömsesidigt intresse av att ha en god relation och hålla sig väl med varandra. Alla informanter känner väl till ”Fryshuskyrkans arbetslag” och flera av dem har redan innan intervjuerna diskuterat olika religionsfrågor med mig och vet en del om vad jag tycker är viktigt exempelvis i mötet med andra religioner. När jag bearbetat intervjumaterialet kan jag inte utesluta att informanterna valt att stanna till vid frågeställningar och ämnen som de tror intresserar mig men kanske har avstått från att ta upp andra. Det finns en risk att de lyfter fram det positiva med Fryshuskyrkans arbete av rädsla för att stöta sig, och kanske anstränger de sig extra för att svara ”rätt” och på så sätt verka mer intresserade än de verkligen är. Allt detta är svårt att komma åt men finns med i bearbetningsprocessen som en del av förutsättningarna för just den här studien.

Oavsett vem som gör en intervju så finns det överföringar och förväntningar som styr. Oberoende av vilken metod som tillämpas, eller vilken typ av projekt som ska genomföras, går det inte att bortse från att forskarens person och värderingar påverkar undersökningsprocessen och resultatet.⁸⁸

3.4 Val av intervjuområden, urvalskriterier

Bland alla olika människor som rör sig på Fryshuset: anställda, elever, besökare, idrottsutövare, musikutövare och hjälpsökande - har jag valt att inrikta och avgränsa min studie till projektledare som arbetar inom några av de sociala projekten på Fryshuset.

Jag valde projektledare dels därför att de har erfarenhet av Fryshusets miljö men också för att de har ett övergripande ansvar för hur de grundtankar och den ideologi som ligger bakom projekten förmedlas och kommuniceras. Eftersom de i sina arbeten är i kontakt med många ungdomar kan de också förväntas ha en inblick i vilka religiösa och andliga frågeställningar som förekommer och aktualiseras bland unga.

Att urvalet kom att omfatta sex informanter, beror dels på att det är tillräckligt många för att de ska kunna jämföras, dels är det tillräckligt få för att man ska hinna gå in lite mer på djupet och få en bredare bild av varje person.⁸⁹ Utav de cirka 10 sociala projekt⁹⁰ som då existerade, försökte jag välja ut olika typer av projekt, vad gäller storlek, inriktning och hur länge de funnits på Fryshuset. Jag ville intervjua projektledare med olika sorters

⁸⁸ Malterud och Aschehoug 1996:43

⁸⁹ Kvale 1997:97 ”På den vanliga frågan ”Hur många intervju personer behöver jag? Är svaret helt enkelt: Intervjua så många personer som behövs för att ta reda på vad du vill veta. Antalet nödvändiga intervju personer beror på undersökningens syfte”

⁹⁰ De projekt som vid intervjutillfällena fanns att välja bland och som beskrivs på Fryshusets hemsida var: Lugna gatan, United Sisters, Elektra, Glömda barnen, Ensamma mammor, Brobyggarna, Nätvandrararna, Chaplin, Din bror och Fryshuskyrkan.

verksamhetsinriktningar för jag utgick från att det inom dessa kunde finnas olika ”språkkulturer” och värderingar som påverkar förhållningssättet till religion och andlighet.

Utifrån jämställdhetsaspekten valde jag ut lika många kvinnor som män. Åldern varierade mellan 24 -38 år. Jag frågade inte om de hade någon specifik religiös eller andlig inriktning, men vid intervjuerna visade det sig att de representerade en bred religiös och kulturell bakgrund.

3.5 Praktiskt genomförande

Samtliga av de tillfrågade informanterna ville vid en första förfrågan ställa upp på en längre intervju. Intervjuerna skedde på Fryshuset. Eftersom Fryshuset till stor del består av öppna kontorslandskap där man för att tala enskilt och ostört får gå in i små ”enskilda boxar av glas” gjordes de flesta av intervjuerna i dessa lite ”förhörliknande rum”. De är inte optimala rum om man vill skapa ett förtroligt och öppet samtal om tro – men informanterna är å andra sidan vana vid dem.

Innan intervjuerna började, informerade jag om att detta var en del i ett religionsvetenskapligt uppsatsarbete för Södertörns högskola. Sedan öppnades intervjun med att informanterna fick presentera sig och berätta om sin bakgrund. I min intervjuguide har jag utgått från öppna halvstrukturerade frågor, vilket innebär att jag använt mig av ett antal frågeområden i stället för enstaka, fasta frågor. På så vis kan intervjuerna anpassas till respektive intervjuperson samtidigt som risken minskar för enbart ja/nej svar. Jag hade mina frågor nerskrivna men såg dem mer som teman att cirkulera kring i de olika samtal som utvecklade sig. Frågorna kom därför att formuleras något olika i varje situation. De öppna frågor jag cirkulerade kring för att få fram materialet var:

- Vill du berätta om dig själv, din bakgrund, hur du hamnade här där du är nu?
- Vad drivs du av i ditt arbete?
- Vad vill du förmedla till de ungdomar som du möter?
- Vilken betydelse har religion/ andlighet för dig?
- Vilka livsfrågor/dilemman tycker du mest att du möter/ blir aktuella i ditt arbete?
- Vad betyder ”Fryshusanda” för dig?
- Kan religion/ andlighet bidra/ vara viktigt på Fryshuset, på vilket sätt?

Varje intervju varade cirka en timme. Innan jag avslutade intervjun frågade jag intervju - personen om denna hade några frågor och/eller något övrigt att tillägga, för att på så vis ge denne en möjlighet att själv komma med tankar och ta upp eventuella missförstånd.

Intervjuerna bandades och därefter har de transkriberats av mig. Att göra utskrift innebär, att man översätter ett talspråk med sin egen uppsättning av regler till ett skriftspråk som styrs av en annan uppsättning regler. Det är inte kopior av en ursprunglig verklighet. Jag har försökt bevara ”tonen” i det ursprungliga talspråket men jag har korrigerat vissa grammatiska fel och dragit ifrån onödiga upprepningar.

Det finns en risk att jag som präst kan förstärka känslan av terapeutiskt samtal som kan uppstå vid intervjusammanhang⁹¹ så att informanterna lämnar ut mer om sig själva, eller sin arbetsplats, än de egentligen vill. För att motverka detta har jag vid inledningen av intervjun tydligt informerat om att jag främst är intresserad av deras syn på andlighet och religion. Jag har även sållat bort information som varit alltför personlig och jag har gett informanterna möjlighet att läsa igenom både de utskrivna intervjuerna och uppsatsen innan den publicerades. Två av informanterna lämnade då in kommentarer och förtydligande till några citat, men endast ett av de ändrade citaten var intressant att ta med i empiriredovisningen – och är där försett med en fotnot och kommentar till förändringen. I empiriredovisningen har informanterna fått nya alias, men eftersom Fryshusets avdelning för sociala projekt är förhållandevis liten, har jag inte kunnat garantera att de inte blir igenkända. Informanterna har godtagit detta.

3.6 Bearbetning av intervjuerna

Mot bakgrund av den individualisering som jag beskrivit präglar samhället men också religionens område, utgick jag från att mina informanter skulle komma att uppvisa en stor variation i sina svar och att de inte alltid skulle ha behov av att ”etikettera” sina erfarenheter. Med hjälp av Malteruds pragmatiska modell⁹², som bygger på en blandning av Giorgis fenomenologiska analys och grounded theory, har jag därför först läst igenom alla intervjuer och letat efter gemensamma teman, eller grundmönster. Ur materialet utkristalliserades efter flera genomläsningar 14 olika tematiska områden som jag valde att se närmare på.

Jag sorterade in och systematiserade de olika informanternas material i 14 kolumner och jämförde dem sedan med varandra.⁹³ På så sätt kunde jag jämföra likheter och skillnader och se om det fanns några gemensamma mönster eller kärnområden.⁹⁴

⁹¹ Kvale 1997:105

⁹² Malterud bygger sin förenklade modell bland annat på Giorgi, A 1985: Sketch of a psychological phenomenological method och på Strauss A. Corbin J. 1990 Basics of qualitative research. Grounded Theory –procedures and techniques och på Holm, S Schmidt.L.1995 Analyse baserat på Grounded theory.

⁹³ Se bilaga 2

⁹⁴ En term inom grounded theory, som använd för att sammanföra och hitta mönster utifrån empirin.

Efter ytterligare genomläsningar valde jag att sammanföra och reducera dessa grundteman till sex områden. Dessa sex områden blev: 1) Brottnings med uppväxt och bakgrund. 2) Förhållande till religion och andlighet. 3) Drivkraft och grundfilosofi. 4) Tvärreligiösa uttryck och berättelser. 5) I arbetet på Fryshuset. 6) Fryshusandan. Dessa sex teman har jag sedan använt mig av när jag närmat mig mina tre olika analysområden, som jag skall redogöra för i snästa avsnitt.

4. Teorifördjupning och analys utifrån empirin

När jag gjort denna studie har jag inte utgått ifrån en på förhand given teori som jag provat mitt material mot. Istället har jag genom att använda mig av Malteruds metodhantering bearbetat intervjuerna samtidigt som jag låtit det teoretiska bakgrundsperspektivet om förändringar växa fram.

För att kunna besvara mina inledande frågor som kan sammanfattas i huvudfrågan: ”Är den öppenhet mot religion och andlighet som verkar finnas i Fryshusets specifika miljö en del av en andlig revolution eller om den skall beskrivas på annat sätt?” - har jag sett att det finns några kärnområden som bör belysas och problematiseras:

För det första har jag sett att subjektiviteten är något som går igen i alla intervjuer på olika sätt. *För det andra* att det finns en spänning mellan det som informanterna beskriver som andlighet och det de kallar för religion. *För det tredje* att det finns en medveten riktning som kommer till uttryck både i hur informanterna beskriver sin grundfilosofi och i de metoder de väljer för sitt arbete. Nedan vill jag därför presentera dessa områden som jag valt att kalla:

- 1) Den subjektiva vändningen
- 2) Religion eller andlighet.
- 3) En kosmopolitisk livsförståelse

Jag kommer i de två första delarna börja med att göra ytterligare en teoretisk fördjupning kring ämnet innan jag analyserar och diskuterar det utifrån Fryshusempirin. I den sista delen för jag samman olika tankar från de två första områdena, samtidigt som jag analyserar materialet utifrån den kosmopolitiska livsförståelsen.

Genom djupintervjuerna framkom ett material med stor spridning och variation. Istället för att med en gång avgränsa och styra materialet i en riktning är min intention att låta de individuella rösterna få ta plats genom längre och kortare citat. Min förhoppning är att på så vis undvika generaliseringar och istället lyfta fram och redovisa varje informants personliga erfarenhet och individuella sätt att uttrycka sig.

4.1 Den subjektiva vändningen

Fryshusets miljö påverkas av den senmoderna globala samhällsprocess som tidigare beskrivits och som jag sammanfattade under Charles Taylors begrepp *the massive subjective turn of modern culture*⁹⁵. När forskarna Paul Heelas och Linda Woodhead beskriver den religiösa förändringen i vår tid och hävdar att det pågår en ”spiritual revolution” utgår de från delar av

⁹⁵ C Taylor:1991:26

Taylors teorier. Deras forskning har varit ett viktigt inlägg i det pågående arbete som görs för att beskriva vad som händer på den religiösa scenen i västvärlden, inte minst i Sverige genom den så kallade Enköpingsstudien. Men frågan är om deras teorier går att applicera på Fryshusets kontext? För att förstå vilken form av religiositet Heelas och Woodhead menar är på frammarsch, är det viktigt att förstå hur de definierar denna religionsform. Här kommer jag därför att närmare presentera hur de bygger upp sina resonemang utifrån Taylors teorier om "the subjective turn" och hur de kopplar detta till sina egna teorier om "subjective - life spirituality".

Den vändning, eller "turn" som Taylor beskriver, kan sammanfattas under det han kallar för tre malaises⁹⁶. Han menar att dessa tre malaises går i varandra och leder till ett slags självgenererande evig cirkel. De kan i korthet beskrivas som:

1. Förlusten av en heroisk dimension - att de högre idealen om ett bättre samhälle har övergetts. Individen fokuserar istället på sitt eget liv och söker främst uppnå sina egna mål utan hänsyn till samhället. Det leder till en slags sakralisering av det privata. Taylor ser en fara i att om alla har sina egna värderingar av vad som är sant och äkta, blir det omöjligt att argumentera mot dem.

2. En känsla av främlingskap i världen som kommer ur en alltför stor tillit till det instrumentella förnuftet. Det är en rationalitet som bygger på tekniska och ekonomiska lösningar, som fokuserar på maximal effektivitet men där exempelvis religiösa förklaringar förlora sin position.

3. Förlusten av frihet – när människor vänder sig från det offentliga och politiska och ägnar sig åt privatlivet lämnar de över makten och tillåter byråkratin växa. Det leder till att medborgarna tappar kontrollen och blir isolerade individer som saknar kontakter med det gemensamma.

När forskarna Heelas och Woodhead bygger upp sina teorier kring the subjective turn är det främst Taylors första och sista malaises de använder för att underbygger sina teorier om hur religionen har förändrats och hittat nya former. De menar att det skett en vändning från ett sätt att leva där människor varit styrda av "externa och objektiva roller" till att nu lita till sina egna subjektiva erfarenheter. De moraliska idealen, Gud och tanken på det goda finns att hitta inom varje människa. Det är en "turn" där den enskilde inte behöver uppfylla den "yttre" roll samhället, traditionerna och institutionerna kräver - utan kan fokuserar på sina egna mål som är riktade "inåt" mot det som Taylor kallar för "the sources of the self".⁹⁷ De menar att the

⁹⁶ Malaises kan översättas med : "en vag olustkänsla, eller känsla av att något är fel".

⁹⁷ Taylor har också varit redaktör för boken: Sources of the self. The making of the Modern Identity. Där han ur

massive subjective turn gynnar den form av andlighet och religionsform som utgår från att det är den unika subjektiviteten som är den primära källan till det som ger mening. I boken *Religion in Modern Times* kan man se att delar in religion i tre olika grupper:

Den första kallar de för *åtskillnadsreligion* (Religions of difference).⁹⁸ Den gör stor skillnad mellan Gud å ena sidan – och skapelsen, naturen och människorna å andra sidan. Auktoriteten förläggs hos en transcendent Gud och stor vikt läggs vid religiösa skrifter, regler och traditioner. Moralen bygger på åtskillnad och genom att man förstår sin plats i förhållande till andra och till Gud. Synd, svaghet och korruption är något som förläggs hos människan och världen. Denna form av religion leder ofta till exklusivitet, man tror sig äga sanningen och man tar avstånd från andra sätt att tänka och tro.

Den andra formen kallar de för den *humanitära religionen*.⁹⁹ Denna form gör i likhet med åtskillnadsreligionen en skillnad mellan å ena sidan Gud och det goda, humana – och naturen och människan å den andra, men Gud beskrivs som mer kärleksfull och tolerant. Auktoriteten förläggs i högre grad hos människa som bär ansvar för andra människor och för skapelsen. Även om tradition och regler här anses viktiga ser man inte detta som absoluta sanningar utan något man kan förhålla sig kritisk till.

Den tredje formen kallas för *livets andlighet* (spiritualities of life)¹⁰⁰ och gör ingen skillnad mellan det heliga och människan. Fokus läggs istället på att upptäcka och ta tillvara det goda som redan finns nedlagt i naturen. Den yttersta auktoriteten tillskrivs den enskilda individen som har möjlighet att hitta ett sant och äkta liv. Det goda livet finns redan här och uppnås genom riter, meditation och tekniker. I denna form betonar man gärna enighet, att sanningen finns i hjärtat hos alla religioner.

Heelas och Woodhead menar att alla de här tre formerna finns i den senmoderna kulturen och går i varandra. Samtidigt ser de också en tydlig trend att de två första formerna är på tillbakagång medan den tredje formen växer alltmer. Denna form återfinns i miljöer som betonar holistiska värden och kopplas ofta samman med begrepp som andlighet, hälsa, yoga och att hitta en balans mellan body –mind –and spirit.¹⁰¹ Till denna andlighet räknas många New Age inspirerade rörelser men Heelas och Woodhead poängterar dock att dessa inte är helt samma sak och därför inte får blandas ihop. Beteckningen ”New Age ” har enligt dem, fått en dålig klang och är något som många tvärtom tar avstånd ifrån när de ska beskriva sin

historien skriver fram hur “the modern turn inwards” har sina rötter i och kan härledas ur det mänskligt goda.

⁹⁸ Woodhead, Heelas :2000:27-30

⁹⁹ Woodhead, Heelas:2000:70 -73

¹⁰⁰ Heelas, Woodhead:2000:100 -113

¹⁰¹ Heelas, Woodhead: 2005:4

egen tro.¹⁰² Enligt dem återfinns drag av ”spirituality of life” inom såväl traditionella religioner som i nya rörelser.

Istället för att, som många forskare gör, hamna i diket där man antingen beskriver västvärlden som alltmer sekulariserat och med minskad religiositet, eller i diket där man beskriver en sakralisering och ökat intresse för religion, vill Heelas och Woodhead visa att båda dessa tendenser existerar samtidigt och att både uppgången och nedgången har sin förklaring i subjektiveringen av vår kultur.

Heelas och Woodhead menar att det finns två olika sorters subjektivism: individuell subjektivism och relationell subjektivism. Den individuella subjektivismen karaktäriseras av yttre lösningar, autonom handling och konkurrens. Det kan handla om att man inte tycker att man lyckas tillräckligt bra, inte har gjort de upplevelser man skulle vilja – och därför söker man sig utåt, exempelvis till ett nytt jobb, nya relationer, eller bygger ett hus. Den relationella subjektivismen karaktäriseras av ett djupare inre sökande, välbefinnande och gemenskap med andra. För att utvecklas söker man sig exempelvis till olika former av terapi, ser på relationsdrama, eller fördjupar sig i litteratur. Dessa två olika typer kan ses som poler på en skala, där männen tenderar att ligga närmare den individuella subjektivismen och kvinnor närmare den relationella subjektivismen.¹⁰³

I boken *The spiritual revolution* utvecklar de sitt resonemang kring Taylors teorier och går så långt att de hävdar att vi inte bara står inför ett massivt skifte i kulturen, utan att den subjektiva vändningen i västvärlden också har lett fram till en andlig revolution.¹⁰⁴ I denna andlighet som växer fram i västvärlden, ser man att människors immanenta gudstro växer medan den transcendentala tron avtar. Genom att sammanföra de två första formerna av religiositet till en som de kallar för ”life-as-religion” och ställa denna mot den tredje formen som de kallar ”subjective –life spirituality” får de fram två teser:

1. Life as form of the sacred, which emphasize a transcendent source of significance and authority to which individuals must conform at the expense of the cultivation of their unique subjective –lives, are most likely to be in decline;
2. Subjective –life forms of the sacred, which emphasize inner sources of significance and authority and the cultivation or sacralization of unique subjective – life, are most likely to be growing.¹⁰⁵

¹⁰² Heelas, Woodhead: 2000:112

¹⁰³ Heelas, Woodhead :2005:94-107

¹⁰⁴ Heelas, Woodhead: 2005:82 -84

¹⁰⁵ Heelas, Woodhead : 2005: 6

Dessa två teser prövade de sedan genom en omfattande empirisk studie i Kendal. Resultatet blev att de visserligen inte kan konstatera en andlig revolution inom de områden där man relaterar till "the sacred", exempelvis i kyrkor och traditionella samfund. Däremot kan man enligt dem se en markant ökning av "subjective –life forms of the sacred" inom andra delar av samhället, särskilt i holistiska miljöer som uppmuntrar till "well -being" och själslig utveckling.¹⁰⁶

4.2 Analys utifrån den subjektiva vändningen

I det följande kommer jag att analysera hur informanterna påverkats av den "yttre kollektiva" subjektiva vändningen men också använda mig av Giddens teori om duality of structure för att analysera hur de använder sig av sina egna tankar i sitt agerande inom den kollektiva Fryshusstrukturen.

4.2.1 Den kollektiva samhällsvändningen

Bland informanterna på Fryshuset finns det många exempel på att den subjektiva vändning som hela samhället har gjort påverkar deras sätt att förhålla sig till livet. De har alla del av olika kontexter och förståelsehorisonter som de tolkar sina liv och sina identiteter utifrån. Men trots att jag vet att vi lever i ett pluralistiskt och individualistiskt samhälle, har det varit slående att upptäcka vilket genomslag detta faktiskt fått i hur olika informanterna beskriver sin bakgrund och hur olika deras referensramar i verkligheten ser ut. Här vill jag börja med en kort beskrivning av var och en:

Nazanin – berättar att hon som andra generationens invandrare "föddes in i islam". Vid 15 års ålder blev hon bortgift, men idag är hon frånskild och lever med en annan man. Hon beskriver sig som en stark person som brutit med mycket och fått kämpa på många plan. Trots att hon inte hade full skolgång, kom hon med stöd från lärare in på högskolan och tog examen. Hon väljer att kalla sig "humanist och medmänniska" för att slippa frågor om religiös identitet och feminism. Hon arbetar för att hjälpa unga kvinnor som drabbats av hedersrelaterat våld.

Per berättar om föräldrar som på olika sätt var frånvarande i barndomen. Han växte upp med mormor i en reflekterande miljö, där naturen var viktig och där han lärde sig att meditera. Han

¹⁰⁶ Heelas, Woodhead: 2005:83

är mycket intresserad av integral spirituality och den amerikanske författaren Ken Wilbers böcker i ämnet¹⁰⁷. Han åker på kurser till USA för att lära sig mer, utvecklas som människa och hitta metoder som kan hjälpa honom också i arbetet där han vill vara integrerad i sin tanke, kropp och känsla. Han har tagit fram en samtalsmetodik som han använder i sitt arbete med samtalsgrupper för unga killar med ”stökig” bakgrund.

Aisha är född i en av Stockholms förorter med en muslimsk pappa och med en mamma som tillhörde Jehovas vittne. Aisha hoppade av skolan och bröt med Jehova och därmed också med sin familj när hon var 15 år. Hon beskriver sig själv som en person som fått kriga sig fram i livet. Hon har arbetat länge på Fryshuset. Det har blivit som hennes ”familj”. Idag har hon ”större lugn” kring sin religiösa tillhörighet som hon menar har en kristen botten. Hon har startat och varit delaktig i olika projekt på Fryshuset. Nu arbetar hon med att stötta barn till ”ensamma mammor”.

Eva berättar att hon växte upp i en svensk familj. Hon beskriver att hon hade det ”ganska svårt hemma”. Genom kyrkans kör fick hon åka på läger, där fanns det också människor som hjälpte henne praktiskt och var stöttande. Hon valde aktivt att konfirmera sig. Det blev en positiv upplevelse, med en bra konfirmationspräst, men senare har hon blivit besviken på kyrkan. Idag är hon medlem i Svenska kyrkan men är inte ”religiös”. Hon tycker att de kristna traditionerna är viktiga och går i kyrkan vid stora högtider. Hon arbetar med stödgrupper för unga tjejer.

Josef är född i Afrika och kom till Sverige när han var 9 år. Han är muslimskt uppfostrad och har en fosterpappa som är imam. Som ung sökte han en identitet och ifrågasatte sin religion men blev som han säger: ”nyfrälst inom islam” vid 19 års ålder. Nu är han; praktiserande muslim, gift med en svenska, har två barn, bor i radhus, ser svensk TV och umgås med svenska grannar. Han arbetar aktivt för ge en positiv bild av islam genom att exempelvis hålla föredrag mot hederskultur och guida i moskén. Han arbetar inom Lugna gatan som är det störta projektet på Fryshuset.

¹⁰⁷ Ken Wilber har skrivit flera böcker om ”vuxenutveckling” som bygger på ett holistiskt tänkande. 1998 grundar han Integral Institute där han undervisar i integral theory. En bok som Per i intervjun särskilt nämner är A theory of Everything 2000 –i den för Wilber samman teorier från olika ämnesområden som psykologi, filosofi, konst och religion.

Alis pappa och mamman är från Mellanöstern. När han kom till Sverige började han på mellanstadiet i Rinkeby, men flyttade sedan närmare city för att föräldrarna ville att han skulle komma till en bättre skola. Han är uppvuxen som muslim, men familjen är aleviter.¹⁰⁸ Som muslim blir han ofta ifrågasatt av andra muslimer eftersom aleviter kan äta gris, inte går till moskén och inte tillhör ”bokens folk”. Han arbetar med ett projekt som handlar om att hjälpa unga killar som hamnat snett.

Genom dessa korta bakgrundsbeskrivningar blir det tydligt att alla informanter har vitt skilda erfarenheter och bär med sig sin egen uppsättning av tankekomplex. Utifrån Giddens perspektiv kan vi förstå det som att de är frikopplade, *disembedded*, från givna kulturella sammanhang och att de sociala relationer som i tidigare generationer bundit individen till exempelvis släkt, religion, etnicitet har brutits upp. De beskriver sina liv utifrån en pågående reflexiv process där de bearbetar och integrerar externa händelser i den pågående historien om dem själva. De ifrågasätter gamla auktoriteter och normer och menar att det är viktigare att följa sin egen röst. Autenticitet handlar för dem om att kunskapen känns äkta och rätt. Två exempel från de intervjuade kan illustrera detta. Nazanin berättar:

- När jag växte upp blev jag socialiserad in i en roll där både det muslimska och våra traditioner har gått ihop. Min familj, släkten har försökt hjärntvätta oss med att vi är muslimer och skrämt oss väldigt mycket med helvetet och allt det där som händer om man inte är en ärlig människa, följer islam. Man har inte fått ifrågasätta, men för mig har det alltid varit så att både mitt förnuft och mitt hjärta måste tro på det. Jag nöjer mig inte med enkla svar./.../ jag har medvetet testat förnuftet mot känslan i olika situationer. Då visade det sig att, att det som jag trodde skulle vara katastrofalt när jag lyssnade på min inre röst, inte var katastrofalt. Därför har jag alltmer lyft upp det. Börjat lita på det.

¹⁰⁸ Hamrin –Dahl , 2006:9 .Sedan början av 1900 –talet har aleviterna försökt manifesteras sig som en etnisk minoritetsgrupp. Intellectuella aleviter och ledare i olika gemenskaper anstränger sig för att bevara och definiera den alevitiska identiteten, traditionen och gruppens historia. Religionen skiljer sig från sunniislam: aleviterna ber inte fem gånger om dagen, fastar inte under Ramadan, måste inte ge allmosor eller göra pilgrimsfärder till Mecka. Istället har de sina egna religiösa ceremonier (cem) som leds av heliga män (dede), vilka ärver sitt yrke. Vid möten skanderas religiös poesi (nefes), turkiska/kurdiska alevitsånger sjungs och tillsammans dansar kvinnor och män rituella danser (semah). Ali och den safavidiske shahen Ismail uppfattas som övermänskliga. Preislamiska turkiska och iranska religiösa särdrag har i hög grad bevarats bland aleviterna, men de har försvunnit inom islam. Det är exempelvis mycket vanligt att aleviter vallfärdar till heliga platser, såsom källor och vattenfall, bergstoppar och martyrgravar. Sharia ligger inte till grund för deras normer och värderingar; aleviterna har sina egna moralregler. Generellt anser de sig leva enligt religionens inre mening (batin), istället för att följa dess yttre krav (zahir). Alevism består av många olika gemenskaper med trosföreställningar och rituella handlingar som i ganska hög grad skiljer sig åt”.

Per beskriver hur han hjälper unga killar i sitt arbete. Även för honom är det viktigt att inte endast överta andras kunskap. Auktoriteten flyttas utifrån och in till honom själv. Det är han som anpassar och formar kunskapen efter den han är – inte tvärtom:

- För att jag ska kunna vara en guide för en pojke, måste jag gå genom mig själv och till honom. Jag kan inte bara tala om sådant jag teoretiskt har läst i en bok. Däremot kan jag omsätta det jag läst i mig själv och sedan dela med mig av det. Vårt sinne är ju unikt. Fantastiskt. På samma sätt tänker jag att det inte bara går att lyssna på hur en människa predikar till mig – jag måste ta in det i mig själv och göra om det till mitt.

Det är tydligt att alla informanter har påverkats av de stora samhällsförändringarna och är del av den yttre kollektiva subjektiva vändningen. Detta stämmer överens med Giddens tankar, om att individen påverkas av de yttre strukturerna och inkorporerar dem i sitt agerande. Men som han också lyfter fram påverkas också strukturen av individernas agerande och byggs upp av deras individuella beteenden, tolkningar och hur de konstruerar det de kallar ”verkligheten”. I nästa avsnitt kommer jag därför att analysera informanternas beskrivningar av sig själva och vad det får för konsekvenser i deras sätt att agera inom den kollektiva subjektiva vändningen.

4.2.2 Internaliserad - dubbel ”subjective turn”

Jag skämdes mycket för att tala om vad jag växte upp i. Det är först de senaste åren som det kommit fram. Vi hade tre former av utsatthet: vi var svartskallar, vi var Jehovas som inte fick delta i något som hade med något att göra – och vi var jättefattiga.

Aishas berättelse är typisk. Liksom många andra på Fryshuset beskriver samtliga informanter att de haft en uppväxt som på något vis varit omvälvande eller problematisk. De har upplevt utanförskap och bär med sig erfarenheter av att på olika sätt inte fått med sig det de behövde i form av vuxenstöd, materiell standard, trygghet, kunskap eller social gemenskap som. Ali berättar om sitt liv:

Jag gjorde en massa annat dumt än att plugga, och började istället jobba på gym. Då kom jag i kontakt med fel typ av grejer och började hålla på med mer skit än jag gjorde innan. Det blev värre och värre – så jag kom i kontakt med en massa onödigt. Så höll det på tills jag ryckte in i det militära – det var nog det som räddade mig/... /När jag muckade tog jag avstånd från mina gamla vänner och det sättet att leva.

I deras berättande tyckte jag det var intressant att precis som Ali, väljer alla informanter utom en att beskriva sina liv utifrån en slags medveten punkt där de tagit avstånd från, eller blivit medvetna om något i sin bakgrund som de behövt bryta med eller bearbeta. Jag har valt att kalla detta för personlig vändpunkt. Josef berättar hur religionen kom att bli hans vändpunkt:

Det är lätt att hamna i utanförskap. En del hamnar i utanförskap genom droger och kriminalitet, för mig var det arbetslöshet. Jag skickade ansökan efter ansökan men fick ett nej. Självförtroendet sjönk som en sten. ./så igenom detta hittade jag Lugna gatan och började jobba här. När jag var ungefär 19, började jag fundera: vem är jag, är jag muslim, ja det visste jag ju – men ska jag fortsätta med religionen – eller inte? Är jag svensk? Är jag somalier? Så började jag söka identiteten och i samband med det, när jag hittade den, då kände jag en otrolig kraft. Jag blev liksom nyfrälst inom religionen.

Den personliga vändningen som informanterna beskriver skedde inte från en dag till en annan, utan är en längre process av reflexion och bearbetning. Den innebär att de kommer till insikt om något nytt och söker sig till nya eller andra sammanhang. Per blev medveten om sin process när han började arbeta med unga:

Det tuffa det som jag inte bearbetat det kom upp när jag började jobba med ungdomsprojektet. Det blev på något sätt en start på en väldigt djup process inom mig. Där jag började svara på frågan: vem är jag, vad har jag gått igenom, vad har det skapat och orsakat i mig?

På samma sätt som Per beskriver Aisha sin process som ett uppvaknande som ledde till att hon bättre kunde bejaka vem hon var. Hon började bearbeta sin barndom och kunde så småningom ta sina egna livsfrågor på allvar:

Jag har varit en ganska tuff tjej. Jag var kall och avstängd för när jag gick ur sekten försvann hela min värld och jag gick med mycket hat. Det tog mig tills jag var över 30 innan jag började släppa till kring känslor. Det kom till en punkt där jag inte kunde, orkade bära allt och då började jag gå i terapi. När jag blev mamma växte en massa tankar i mig. Vad tror jag på? Vem är Gud? Vad är det för mening med allt jag gör? Jag kände mig trött och utsugen. Jag kände att människor hade tagit en massa ifrån mig men att jag fått så lite tillbaka, jag kunde inte heller ta emot. ./.../efter det blev livsfrågorna viktiga.

Den personliga vändpunkten som informanterna beskriver kan liknas vid det som brukar kallas för att ”upptäcka sin egen existens”.¹⁰⁹ Informanterna har kommit till insikt om något i

¹⁰⁹ Centralt begrepp som användes redan av Kirkegaard för att beskriva att individen är ansvarig och skyldig –

den egna existensen och blivit medvetna om händelser i historien som de genom en personlig vändning har bearbetat. Utöver den samhälleliga och ”yttre subjektiva vändningen”, som vi alla är en del av kan man på detta sätt säga att informanterna genom sina personliga vändpunkter – beskriver vad jag skulle vilja kalla för en slags dubbel vändning eller en dubbel ”subjective turn”. Vad det är som hjälpt dem att ta sig igenom svårigheter varierar mellan dem. Några faktorer som de nämner är till exempel:

”mormors sätt att möta livet”, ”integral religion”, ”kraften och rösten inom mig”, terapi, ”människor som gått över gränser för min skull”, ”vänner som funnits där och gett mig visdomsord på vägen”, Fryshuset och Anders Carlberg, ”min son”, ”mammans ord om att jag ska bli missionär och uträtta något stort”, ”vuxna i kyrkan och på fotbollen som gett praktisk hjälp”, ”att föräldrarna låtit mig få känna och bestämma själv”, ”att det som muslim går att leva med en kristen fru och uppfostra barn tillsammans”, ”att kunna dela livserfarenhet med andra”, ”en jättestark mamma”, lumpen – och boken Alkemisten.

Gemensamt är att de alla har lyckats vända sina negativa erfarenheter till något konstruktivt. Genom Fryshuset har de sedan på olika sätt hittat vägar att använda sig av och få utlopp för dessa erfarenheter i sina arbetsuppgifter. Ideologin, eller den ”tankestil” som handlar om att ge alla en chans stämmer väl överens med informanternas livshistorier. Fryshuset kan med Flecks teorier, ses som ett tankekollektiv där dess värderingar reflekteras i informanternas egna livsberättelser. Informanternas dubbla subjektiva vändning uttrycker på så vis en internaliserad ”subjective turn”. På Fryshuset får informanterna bekräftelse och uppmuntran, de stärks i sin vändning – men de har också, som projektledare för olika verksamheter kunnat påverka Fryshusets miljö och ideologi. Med Giddens hermeneutiska tolkningsmönster kan man säga att det sker en ömsesidig växelverkan mellan den strukturella nivån och den sociala praktiken.

4.2.3 En humanitär livssyn

Enligt Taylor leder den subjektiva vändningen till att människor förlorar kontakten med den heroiska dimensionen och högre idealen för att istället ägna sig åt sina egna privata mål. Engagemanget för samhällets bästa minskar och man förlorar sin frihet och blir alltmer isolerad som individ. Heelas och Woodhead bygger vidare på resonemanget och menar i sin tur att den nya individuella spiritualitetens framväxt kännetecknas av att människor inte

har ett samvete som hon handlar efter – satt i relation till ”essens” -tron på att det finns en Gud, eller religion som yttersta sanning och garant.

längre samlas i traditionella ”religionsgemenskaper”, och att man överger de kollektiva värderingar som hör till life as form of the sacred exempelvis: trohet, göra sin plikt, tjäna andra, lita till en högre sanning.¹¹⁰

Trots att informanterna på Fryshuset är del av den subjektiva vändningen, ja till och med kan sägas vara del av en dubbel subjektiv vändning, kan man inte se att detta har lett till att en egocentrisk individualism, eller att de har övergett tron på att det går att förändra och påverka samhället. Nej, att de internaliserat den subjektiva vändningen och gjort den till en del av sig själva, verkar snarare vara en förutsättning för att samtliga personer har valt att ta ett socialt ansvar och engagera sig för att förbättra situationen för andra. De beskriver alla att de har hittat vägar att hantera det negativa de varit med om och att de har kunnat använda detta som en positiv kraft i sitt engagemang för andra i sitt arbete. På Fryshuset finns det en slags gemenskap där man blir bekräftad och kan arbeta tillsammans för gemensamma mål.

Istället för den ”förlust av frihet” som Taylor beskriver är en följd av den subjektiva vändningen, kan man med hjälp av Giddens se att den dubbla subjektiva vändningen snarare ger informanterna en slags frihet. Deras vändningar har gett dem drivkraft att påverka de sociala strukturerna och ta ett kollektivt ansvar. Utifrån sina livserfarenheter formulerar informanterna sina drivkrafter och mål på olika vis. Per säger:

Jag tror på utveckling och förändring, jag har känt det så kraftfullt i mitt eget liv – och det är motorn för hela min världsbild, för relationen till livet och till andra på ett fantastiskt sätt/.../Vi lider ju alla människor -livet är ett lidande. Det kan man läsa om i tusen böcker utan att förstå – men om jag upplever det och ser skillnaden mellan lidande och smärta och inte förtränger smärtan - så kan man släppa den... Ju mer upplyst jag själv blir, ju mer måste jag också ta ansvar för, och försöka minska andras lidande. Allt jag lär ut till andra - måste gå igenom mig och mitt eget liv.

Citatet visar att Per har integrerat den dubbla subjektiva vändningen och att de erfarenheter han bär med sig är grunden för hans drivkraft. Nazanin drivs på samma sätt av en tro på förändring. Hennes livsfilosofi och ”högre ideal” hänger intimt samman med det hon upplevt i sitt eget liv. Det är inte regler som hon ”tagit över”, utan beskrivs som något som kommer inifrån henne själv:

Jag vill vara medmänniska. Min idé är att bygga broar mellan kulturer... så att människor kan passera de här gränserna smärtfritt. Om någon mår dåligt vill jag hjälpa, inte för att min religion säger det, utan för att det kommer inifrån. Alla har ett

¹¹⁰ Heelas och Woodhead 2005: 113,

val..men problemet med hederskultur är att många tjejer bär på skuldkänslor speciellt för mamman som stått ut med att misshandlad ”jag kan inte leva mitt liv för mamma har offrat så mycket för mig” --- de vågar inte välja sig själva. Men ibland måste man riskera något, våga ta de svåra konsekvenserna. Man måste ”lära sig att lägga skiten där den hör hemma”.

Ali berättar att han i tonåren hamnade i ”fel sällskap” och ”riktade sin energi mot negativa aktiviteter”. Trots att han gjorde många ”fel” kände han alltid att föräldrarna trodde på honom. De hade lärt honom att själv känna efter och ifrågasätta. Utifrån dessa erfarenheter understryker han ofta, hur viktigt det är att ”själv känna efter” . Det har blivit en grundsten i Alis sätt att arbeta. Hans mål är att få ungdomar att våga bryta gängmentaliteten genom att de själva tänker och känner efter vad som är bra:

Jag har alltid fått möjligheten att känna efter. Det var jag själv som valde att inte göra det förrän efter lumpen. Jag hade mycket ilska som jag stängde in, men såg inte det, tyckte att det var fel på andra – inte på mig. Då hade jag rätt att behandla dem illa, vara våldsam./.../ Jag vill hjälpa unga. Tar man bort unga från den där falska tryggheten och placerar dem någonstans där de är helt lost, så börjar de automatiskt lyssna, känna lukta, en process börjar inom dem... /då tror jag att de kommer längre i sin utveckling än de skulle gjort i sin förort. De kan bryta cirklarna – få möjlighet att tänka, känna, inte bara göra för att andra gör det. Jag vet att: små dörrar kan öppna stora rum.

Vi kan genom dessa olika citat konstatera att tvärt emot Taylors teorier om att de ”högre idealen” genom den subjektiva vändningen håller på att försvinna, beskriver samtliga informanter att de drivs av att ”göra något för andra” – för det ”kollektiva samhället”. Några går så långt att de till och med talar om att de bär på ett sorts ”kall” eller ”rättvisse patos” som de vill leva efter. Aisha säger:

Jag drivs av ett rättvissepatos. /.../Det här (Fryshuset) blev min grund, min kompensation. Det blev min familj min tillväxtplats. Här fanns tolerans. /.../det här projektet jag jobbar med är jag som klippt och skuren för, jag har en känsla för de barn jag jobbar med, jag är ett språkrör –för jag har själv en speciell bakgrund/ .../det är självklart att vi måste jobba för utsattheten. Det är inget konstigt.

Eva beskriver också att hon bär på ett rättvissepatos, men hon går ett steg längre. Det handlar inte bara om att Fryshusets arbete ger kompensation och upprättelse, utan också om att få ge tillbaka något av det goda hon fått. Hon är ett tydligt exempel på att ”vändningen” har inneburit en rörelse från det egna subjektiva – utåt till andra:

En drivkraft är att få jobba med människor, att få hjälpa och stötta och att ha resurser till det/... /Någonstans handlar det om att få ge tillbaka/.../Att vilja ge tillbaka hänger starkt samman med vad jag saknade när jag växte upp, men också att de saker jag väl fick –fick så stor betydelse för mig/.../Jag hejar på de svaga och känner starkt rättvisepatos.

Josef som praktiserande muslim, är den som minst tar avstånd från det Heelas och Woodhead kallar ”life as form of the sacred”, men den subjektiva vändningen tar sig uttryck i att han exempelvis är noga med att betona att han själv har valt religionen. Han beskriver också religionen som en drivkraft i sitt engagemang i samhället och på Fryshuset:

Att jag ville engagera mig kommer från islam. När jag blev religiös ville jag vara mer aktiv. Det var inte bara religiöst utan: du är en del av samhället och du tillhör den svenska kulturen, du kommer att vara här – så nu måste du engagera dig! Jag började engagera mig inom Sveriges unga muslimer och olika somaliska organisationer och jag jobbade mycket ideellt. Jag ville göra gott. Då kom jag in i samhället. Plus att detta var efter den 11 september och då kände jag verkligen att jag måste ta ett ansvar och visa att så här är ju inte vi muslimer!

Genom detta citat blir det också tydligt att Josefs erfarenheter eller ”dubbla subjektiva vändning” har lett fram till att han väljer religionen som ett slags ”identitetsmarkör”. Genom ”sitt sätt” att vara muslim vill han visa att islam kan vara något positivt.

Vi kan konstatera att när informanterna beskriver sina drivkrafter är det tydligt att deras personliga livserfarenheter och bakgrund i högre grad har färgat deras val och styr deras värderingar än yttre läror, förväntningar och normer. På så sätt stämmer de väl in i Heelas och Woodheads beskrivning av vad som är grogrunden för den andlighet som de kallar ”subjective –life forms of the sacred”, men samtidigt visar deras engagemang och tron på att det går att förändra och utveckla samhället drag av det som beskrivs som den humanitära religionen.

I nästa avsnitt kommer jag att närmare analysera informanternas syn på andlighet och religion både utifrån Heelas och Woodheads tes om den ”andliga revolutionen”, men också utifrån annan forskning. Först presenterar och diskuterar jag olika synsätt på andlighet och religion, utifrån detta analyserar jag sedan de olika informanternas beskrivningar.

4.3 Andlighet eller religion

Många undersökningar visar att det skett en förändring i vilka begrepp människor idag väljer att beskriva sin religiösa erfarenhet med. Allt fler väljer att kalla sig själva för ”andliga” hellre

än ”religiösa”¹¹¹ och istället för att använda belastade ord som ”religion” och ”Gud”, kan det vara lättare att tala om det ”heliga”.¹¹² Men inom religionsvetenskaplig forskning har det visat sig vara en svår sak att skilja ut begreppet ”andlighet” från religion.¹¹³ I engelskspråkiga länder använder man ofta ordet spirituality för att beskriva en privat obunden religiositet fri från dogmer.¹¹⁴ Vad begreppen ”religiös” och ”andlig” innebär och hur de används kan skifta såväl mellan människor och som inom forskningen. Definitionssvårigheterna ökar också ytterligare genom att svenskans ”andlighet” inte helt motsvarar och täcker in engelskans ”spirituality”.

I sina studier av Kendal väljer Heelas och Woodhead att använda begreppet i en vid bemärkelse och låta det definieras utifrån vad varje individ uppfattar som andlighet. ”*Den personliga livserfarenhetens andlighet*” som de hävdar är starkt växande, kopplar de samman med ett ökat intresse för personlig utveckling och att ”hitta en harmoni med kropp och själ”

Även i Enköpingsstudien ser Brian Palmer ett återkommande mönster i sina intervjuer som handlar om att ”söka vägar att göra sig fri från stress för att komma i balans”. Han menar att vad som ger informanterna i Enköping en känsla av välbefinnande och andlighet är: 1) en rörelse från ett överstimulerande mediegenomsyrat rum - till lugnet i ett avskilt rum med ett minimum av teknisk apparatur, ofta ute i naturen. 2) ett lösgörande ur all uppmätt tid av undantagstid 3) en stunds tillflykt från andra människors förväntningar och krav till en skyddad sfär av ensamhet, ett rum och en tid som man har för sig själv 4) en växling från känslan av eget ansvar till passivitet och mottagande.

Problemet med detta sätt att definiera andlighet är, enligt min mening, att det blir ett alltför vidsträckt och grunt begrepp. Att det finns ett ökat intresse för rörelser kring well-being och att människor söker metoder för att hitta en balans i livet är intressanta fenomen att undersöka – men frågan är om ”intresset för hälsa”, ”hitta sig själv” och ”få vara ifred” är synonymt med ett ökat intresse för andlighet? På grund av att deras definition av andlighet både faller utanför ramarna för, och inte förmår fånga in, det som religiösa traditioner traditionellt har beskrivit som andlighet blir det omöjligt att jämföra dessa. Det är därför svårt att hävda att andligheten verkligen har ökat och religionen minskat.

Eftersom Heelas och Woodhead kopplar andlighet till hälsa kan det vara av intresse att se att när över 60 forskare från olika områden i slutet av 1900 – talet och början av 2000 -talet möttes för att diskutera frågor kring hälsa och religion hade man stora svårigheter att hitta en

¹¹¹ Heelas, Woodhead :2005:1

¹¹² Haag i Svd: 2010-02-24

¹¹³ J Casanova 1994, jmf med Wellander i Enköpingsstudien:2008: 243

¹¹⁴ Haag i Svd: 2010-02-23

definition av "religion" och "spirituality" som alla kunde acceptera. Forskarna enades till slut om att både religion och andlighet har en "sacred core" som består av känslor, tankar, erfarenheter och beteenden som uppstår ur ett sökande efter det heliga (the sacred).¹¹⁵ I diskussioner underströks att begreppet "sacred" inte ska förknippas med sådant som "bara är väldigt viktiga i livet" (exempelvis barn, arbete eller äktenskap) utan att termen "sacred" skall användas för begrepp med "divine attributes".¹¹⁶ Dessa forskare kom alltså fram till en snävare definition av vad andlighet är än vad Heelas och Woodhead gör. Begrepp som hälsa, livskvalité och egen tid hör till det som är "väldigt viktigt i livet" men borde enligt deras resonemang inte förknippas med andlighet. Man enades om att definiera och skilja på religion och andlighet genom att göra följande distinktion¹¹⁷:

Religion is an organized system of beliefs, practices, rituals and symbols designed (a) to facilitate closeness to the sacred or transcendent (God, higher power, or ultimate truth/reality) and (b) to foster an understanding of one's relationship and responsibility to others in living together in a community.

Spirituality is the personal quest for understanding answers to ultimate questions about life, about meaning, and about relationship to the sacred or transcendent, which may (or may not) lead to or arise from the development of religious rituals and the formation of community.

Även dessa forskare kopplar alltså andligheten till det individuella, medan religion definieras som ett system av föreställningar och ritualer som utformas i en gemenskap av andra troende.

Att andlighet kopplas till den personliga tron är inget nytt, det har som vi sett, betonats och vuxit fram i samklang med religionsbegreppets utveckling under en längre tid. I Sverige var den svenske teologen Nathan Söderblom på många sätt en föregångare. Han tyckte inte om kollektivismen utan ville lyfta fram individens egen erfarenhet. Man brukar säga att hans religionssyn kan sammanfattas i hans Gifford lectures: *Basal forms of personal religion*. Dessa utgavs efter hans död under titeln: *Den levande Guden*. Där skriver han: "Vilja vi ha reda på religionens väsen och grundformer, måste vi fråga de enskilda människorna om deras själsliv."¹¹⁸

Utifrån sina studier delade Söderblom in religionerna i det han kallar för religionstypologier. Men de olika typerna är inte identiska med specifika religioner, även om en viss typ kan vara dominerande i en. Överhuvudtaget gjorde han ingen skarp åtskillnad

¹¹⁵ Koenig, McCullough, Larsson 2001:17

¹¹⁶ Koenig, McCullough, Larsson 2001:17

¹¹⁷ Koenig, McCullough, Larsson 2001:18

¹¹⁸ Söderblom 1932:13

mellan religionerna. Han såg religiositetens fenomen som en allmänmänsklig företeelse, och likaså uppenbarelsen. Följden blev att Söderblom inte såg materialet för den teologiska reflektionen inom en specifik religions eller konfessions skrifter och tradition utan i all mänsklig erfarenhet av religiositet. Han menade att nyckeln till att förstå religionens fenomen är personligheten. Den individuella människans religiösa erfarenhet är teologins grundmateria. Helighet skall inte förstås som något objektivt utanför människan, utan är en subjektiv förmåga hos människan att projicera fromheten till det som ses och upplevs som heligt.¹¹⁹

Detta sätt att se på religion och andlighet, inte som en kategori som går att skilja ut från det övriga livet påminner om den nutida religionshistorikern Timothy Fitzgerald, som menar att ”religion” i generell, essensialistisk mening inte existerar utan att bara kan analysera i relation till andra delar av människans liv.¹²⁰

Ytterligare en forskare som arbetar med att försöka definiera vad religion är och som kan hjälpa oss med kompletterande verktyg för att analysera Fryshusets kontext är den amerikanske religionsvetaren Thomas Tweed. Även han vänder sig mot den forskning som i uppdelning av begrepp blir alltför statisk och därför missar viktiga nyanser. Han menar sig företräda en mer pragmatisk eller ”representationell realism”. I sin bok *Crossing and Dwelling* definierar han det han kallar “religion” på följande vis: “Religions are confluences of organic-cultural flows that intensify joy and confront suffering by drawing on human and superhuman forces to make homes and cross boundaries.”¹²¹

I sin beskrivning av religionen som ett ”organiskt -kulturellt flöde” påminner han om James Beckford som talar om religion som en *kulturell resurs*. Tweed använder pluralformen ”confluences” för att understryka att religion inte är något som går att tydligt avgränsa, utan består av komplexa kulturella och organiska flöden som flyter samman, korsar varandra och skapar nya strömmar av andlighet (spiritual streams).¹²² Han menar att religioner ofta fungerar som klockor och kompasser. De hjälper oss att orientera oss i tillvaron och framför allt att ta oss över gränser som kan vara av olika slag. Alltifrån de konkreta gränser som finns mellan länder och kulturer, till symboliska gränser som exempelvis markerar olika identiteter – men också gränsen mellan liv och död.¹²³

¹¹⁹ Hjärpe: utskriften föreläsning om ”Nathan Söderbloms religionsteologi”

¹²⁰ Qvortrup, Fibiger 2009:170

¹²¹ Tweed 2006:54

¹²² Tweed 2006:60

¹²³ Tweed 2006:69

Genom att beskriva att religioner ”intensify joy and confront suffering” vill han lyfta fram att religion också involverar känslor, alltifrån de mest positiva och till de mest negativa och de mest omhuldade till de mest förbjudna.¹²⁴ Den sista definitionsdelen: make homes and cross boundaries – beskriver att religionen också är en fysisk plats, ett hem i tid och rum, som enligt honom klarar att: “enable and constrain terrestrial, corporal, and cosmic crossings”.¹²⁵

4.4 Analys – religion och andlighet

I denna analysdel vill jag först redogöra för informanternas syn på det de kallar för andlighet och religion. För det andra vill jag se hur deras förståelse av andlighet och religion kan tolkas - utifrån den ovan beskrivna forskningen. Jag kommer att diskutera om deras syn kan vara tecken på det Heelas och Woodhead kallar för en ”spiritual revolution” eller bättre kan beskrivas med Tweeds och andra forskares religionsdefinitioner.

4.4.1 Religion eller andlighet?

I mötet med informanterna förvånade det mig att oavsett om de fått en positiv eller negativ bild av religionen från uppväxten, var alla i intervjuerna öppna för, och positiva till någon form av andlighet/ religion. Men precis som många andra i sin samtid finns det också hos dem en skillnad i hur de väljer att beskriva religion - respektive andlighet. Två av kvinnorna har vuxit upp i starkt religiöst präglade hem och beskriver ”religionen” som något som påverkat dem negativt. Samtidigt bejakar de tron på något högre, och tycker det är viktigt att följa sin ”inre röst”. Aisha berättar:

- Innan jag fick barn hatade jag religion. Någonstans har jag alltid trott på Gud, men vägrat att tro att han är som jag lärt mig. Det har kanske hänt att jag bett då och då men jag var osäker på om min bön skulle tas emot över huvud taget. Nu är jag mer lugn. Jag lever efter min - nu blir jag jätte personlig - min enya. Enya betyder känsla, det är grekiska. Det låter jätte flummigt, lite hokus pokus, men jag är ingen flummare, jag tror att när jag får min känsla så ska jag lyssna och fånga upp den. Förut förnekade jag min känsla. Det gör jag inte längre. Jag tar den på allvar... jag ser det som en del av min andlighet – att jag blir vägledd – men vad det betyder behöver jag inte alltid förstå, bara att jag måste följa det. Jag ber ofta. Jag vill uppfostra min son med en andlighet men inte religiöst.

”Att följa sin egen känsla eller inre röst” beskrivs här som något genuint och äkta. Denna ”andlighet” ställs i motsats till de negativa erfarenheterna av ”religion”. Nazanin beskriver på

¹²⁴ Tweed 2006:70

¹²⁵ Tweed 2006: 75

samma sätt ett negativt förhållande till den religion hon vuxit upp med men tror också på ”något högre”(transcendent föreställning) och vill följa det hon kallar för ”en inre röst”:

Det är det mörka som skrämmer mig inom islam, att man kan göra besvärjelser och det ena och andra. Det har fått mig att avstånd från religionen. /.../jag har alltid trott på en högre makt –men jag har alltid varit tveksam om vad jag ska kalla den. Men en högre makt tror jag på . Sedan har jag inte gått in på om det är en man eller kvinna – men det finns en högre makt./.../ Det har funnits tillfällen då jag varit förföljd, mordhotad –för jag har följt något som inte är okey. Under hela mitt liv har jag följt, du får kalla det vad du vill, men jag säger: en inre röst. Jag har alltid haft en inre röst som talat om saker och ting men som jag inte vågade lite på när jag var yngre för mitt förnuft sa något annat./.../.../man har använt religionen som ett maktmedel för att skrämma andra med –men det som hjälpt mig är andra neutrala människor som kan säga samma sak men på ett annat sätt.

Eva är den av kvinnorna som inte upplevt något tvång kring etablerad ”religion”. Hon tar inte avstånd från den kristna traditionen men uttrycker ändå en ambivalens:

Jag har valt att konfirmera mig. Många konfirmerar sig för att få presenter - men jag valde det verkligen. Och jag är glad att jag gjorde det. Men sedan kan jag nog känna att jag tror på allt möjligt./.../ sedan när jag blivit äldre och verkligen sökt mig till en präst för samtal – då har jag blivit jättebesviken och förbannad. Så det är nog både bra och riktigt usla erfarenheter jag bär med mig – det är väl de två ihop som gör att det här med religion blir neutralt, jag är någonstans i mitten, det beror på, både och./.../ Andlighet är viktigt –men den finns inte bara inom kristendomen.

De tre manliga informanterna beskriver oavsett vilken bakgrund de har med sig, att de blivit uppmuntrade att tänka fritt och att ingen har bestämt åt dem vad de ska tro. För dem har religionen en mindre negativ känslomässig laddning och ingen av dem uttrycker sig negativt när de talar om religion. För Ali är det känslorna och den inre rösten som är grunden för tron:

Jag är född muslim i Turkiet, men min släkt var ju med om att de inte fick utöva sin religion, så vart de ju ateister istället. Förnekade Gud. Så har jag växt upp med två föräldrar som är ateister. De har sagt att tron är något som finns inom en. Man behöver inte ha fokus på formen, en Gud, man kan tro på människan och på känslorna – det är ju också en form av tro. Känslor styr människor/.../det finns något som är större än oss allihopa, men vad det är håller jag mig öppen för. /.../Det är viktigt att lyssna på sig själv och sitt inre. Jag tror att vi har glömt bort det. Barn har osynliga vänner som de kan prata med. Jag tror det är dit vi måste komma. Jag tror inte de pratar med en osynlig människa – jag tror de pratar med sig själva. Jag tror man måste hitta tillbaka till det där och börja lyssna till den där rösten som försvinner ju äldre man blir. /.../I boken Alkemisten säger han att man skulle lyssna till sitt inre. Det är en av mina favoriter.

När Per beskriver sitt förhållande till religion och andlighet märks det att han läst och funderat en hel del kring dessa frågor. Han använder sig av speciella termer och ord för att definiera sin syn som handlar om att kunna integrera tanke, känsla och handling med varandra. Han är positiv till det som alla religioner förmedlar och menar sig ha en ”esoterisk syn” på religion – men han är rädd för att välja en slags ”religiös gemenskap” eller tradition:

Jag tycker det är spännande med en esoterisk syn på religion. Det vill säga: vad är det som händer i mig när jag har de här sakerna? Om jag pratar om kärleksbudskapet, som finns i alla religioner, hur omsätter jag det själv, vad är det som begränsar mig från att omsätta det? Hur agerar jag ut det bland andra människor – eller varför gör jag det inte?...jag har haft problem att hitta gemenskaper att ty mig till, eftersom de flesta jag hittat inte har varit integrerade. De klarar inte att hålla alla beståndsdelar – det blir alltid något som dominerar i dessa gemenskaper. Antingen blir det teoretiskt och mindre hjärta, eller så blir det bara hjärta och ingen reflektion. Eller så blir det bara kropp, som i de flesta ungdomsgrupper./ .../Ken Wilber talar om denna fas(efter det postmoderna) för ”integral” –att sammanfoga alla bitar, och han talar om the not tuchable –om det som inte är rörbart, men det finns..

Den som är mest positiv till religionen och talar om den som en viktig del av sin identitet är Josef. Men trots att han är född in i en religionstradition, är det viktigt för honom att understryka att det är han som väljer tro/ religion. När han ska beskriva andra människor – menar även han att alla har en inre röst att följa:

Religionen är en otrolig styrka. En del av vem jag är. Innan var jag inte praktiserande muslim – bara vanlig muslim. Det är stor skillnad./.../Jag ber fem gånger om dagen, jag går till moskén och jag tänker verkligen på vad jag äter, hur jag spenderar mina pengar, min tid/.../jag försöker följa värderingarna så gott det går, mina värderingar bygger på detta – men det är samtidigt så att jag bor i Sverige och där krockar ibland värderingar och traditioner med varandra./.../Att jag är praktiserande muslim idag beror på att jag har fått välja vad jag ville bli, mina föräldrar har aldrig tvingat mig/.../jag tror på information och utbildning om religion, så att den kan få ta mer plats. För jag tror att inom varje människa finns det en röst som söker något, som har frågor...

Vare sig informanterna bär med sig en positiv eller negativ erfarenhet av religion och andlighet – kan vi se att det finns en skillnad mellan hur de beskriver dessa två begrepp.

Religion uppfattas främst som ett system av tankar, traditioner och regler som man skall förhålla sig till. För Josef är dessa traditioner och regler en hjälp att hantera vardagen – medan för exempelvis Nazanin är religion något statiskt som hon vill ta avstånd ifrån.

Andlighet beskrivs inte lika statiskt som ”religion”, utan kan användas för att uttrycka flera dimensioner i livet. Eftersom andligheten kopplas till det personliga, och till det som har med

den egna känslan och den inre rösten att göra, finns det många olika synsätt på vad andlighet är bland informanterna. Var och sin har i enlighet med den subjektiva vändningen möjlighet att utifrån sig själv avgöra vad som är autentiskt, riktigt och sant.

Informanterna ger också på olika sätt uttryck för att religion är en *maktfaktor*. Den kan vara bra att använda sig i av ibland - och mindre bra i andra sammanhang. Alla säger till exempel i intervjun att de är positiva till ”kyrkans”¹²⁶ närvaro på Fryshuset. Prästerna som representerar ”religion” ses som ett ”stöd” som man kan få hjälp av genom samtal. Trots att Eva inte är ”speciellt troende” – säger hon liksom alla andra att det är positivt att Fryshuskyrkan finns, eftersom ”andlighet är en viktig aspekt av livet och för att många människor som kommer till Fryshuset bär med sig en religiös tradition. Men hon tycker också att religionsrepresentationen borde ”breddas”:

Kyrkan fungerar bra här. Jag har skickat unga tjejer till samtal med präst som har uppskattat det jättemycket. Men när man får frågor, ska förklara varför kyrkan är här så kan jag ibland tycka att det är svårt./.../jag kan uppleva att det blir för kopplat till kristendomen. Jag frågade när jag började, om treenigheten och KFUM och att det här och var finns kristna tidningar /.../ det blir för mycket fokus på kristendomen, det borde kompletteras med texter och symboler från de andra världsreligionerna.

Samtidigt som alla informanter är positiva till kyrkan närvaro uttrycker alla precis som Eva, funderingar kring ”kyrkans” företrädare. Ingen ifrågasätter dock att ”kyrkan” endast representeras av Svenskkyrkans präster trots att det finns många med katolsk, ortodox och annan frikyrklig bakgrund på Fryshuset. När man talar om ytterligare företrädare för religioner är det oftast en imam man talar om. Detta kan dels ha att göra med att en stor andel av Fryshusets anställda och besökare har muslimsk bakgrund, men det kan också bero på att man under perioden när intervjuerna gjordes, började tala om att göra en interreligiös resa med olika sociala projekt till Etiopien, och på denna resa planerade man att bjuda med den kvinnliga imamen Suad Muhammed. Flera av informanterna började då föra ”lösa” diskussioner om att anställa en imam på Fryshuset. Nazanin är ett exempel på detta:

Det är positivt med Fryshuspräster. Jag har förtroende för Svenska kyrkan som lever i denna världen, men jag undrar varför finns det tre präster – och ingen imam? Varför kan man inte mötas alla, jag behöver veta mer om islam. I mitt projekt finns unga som är så insyltade i islam att de behöver vägledning – vad säger islam för att de skall kunna agera i sina liv?

¹²⁶ Fryshuskyrkan – består av två präster, en från Svenska kyrkan och från EFS, samt att jag själv knutit delar av projektet Ung och global - till Fryshuskyrkans arbetslag. Ytterligare timarvoderade tjänster knyts till arbetslaget vid behov.

Behovet av en ”imam” verkar hänga samman både med att man vill hitta en maktbalans, men också som en slags markering, ett ställningstagande för att människor med en muslimsk bakgrund skall bli officiellt företrädare. Precis som Nazanin tycker Ali att det skulle vara bra för ungdomar med muslimsk bakgrund om det fanns en ”expert” på religionsområdet, som kunde hjälpa och guida ungdomarna till en ”sund religiositet”:

Jag tycker Svenska kyrkan har haft en stor del av ungdomsarbetet innan – så det är naturligt att kyrkan är här. Men det skulle vara häftigt om det också fanns en imam i huset. Det skulle vara bra att bolla med någon där också. Jag tror att unga behöver kontakt med sådant de som många av dem är i kontakt med. Jag kan ex gå och prata med en präst om jag mår dåligt en dag. Automatiskt så vet man – präster är väldigt duktiga på att lyssna. Det känns skönt – här finns en person som inte..som har total tystnadsplikt. Jag vet många som har fått samtal och stöttning. I svåra saker spelar ingen roll att det är ”kristna” man vänder sig till.. Det får vara hur många präster här som helst - det viktigaste är erfarenheten, livsresan bakom – men det hade varit bra/häftigt om Fryshuset kunde få en imam också!

Kyrkans närvaro på Fryshuset ses också som en positiv maktfaktor genom att den ger trovärdighet och legitimitet åt den övriga verksamheten som utträttas där. Aisha säger:

Jag tycker det skulle vara konstigt om kyrkan inte var här. Men det är klart det är ju så många här med olika bakgrund, men jag har lärt mig att kyrkan är här. Jag tycker att det ska finnas en kyrka, men det borde också finnas en, vad heter det –imam/.../ Ni ställer er bakom det Fryshuset utträttas. Det är också ett stöd. Det borde fler göra, från olika världsreligioner. Fler representanter. Synd att vi inte har det här.

Trots att Josef är praktiserande muslim, är det inte han som starkast driver att man borde anställas en imam på Fryshuset. Han är positiv till kyrkan och ser prästernas närvaro som en garant för att religionsfrågorna får finnas med i Fryshusets arbete:

Det är jätte positivt att Fryskyrkan finns. Jag blev jätteglad när jag hörde det. Kunde man fixa en imam, självklart bra – men nu i början kanske det räcker att ni är här. /.../ Det är ju så att fast det inte är islamskt så finns religionen här. Jag har varit orolig för hur det ska bli i framtiden när Anders Carlberg ska sluta, gå i pension – hur går det med religionen då? Som jag sa innan, är det så många i samhället som vill se religionen försvinna, det finns så många motkrafter. Det kan bli tabu att tala religion./.../ så ska vi ju ut och resa och då kanske det följer med en imam... så det är en process, kanske blir det en imam i framtiden.

På samma sätt som vi genom dessa citat kan se att religionen och kyrkans företrädare har fungerat som en positiv maktfaktor, beskriver informanterna också att religionen har använts som en negativ maktfaktor. Ett exempel på detta är Nazanin som beskriver religionen som ett ”maktmedel för att skrämna”, hota och fördöma. Även Josef som i grunden är positiv till religion, är medveten om att den också kan leda fel, att många krig har startat i religionens namn:

Då brukar jag förklara att religionen är som en pistol. Det var någon som kom på att bygga en pistol – men det är människan som trycker av den. Har du en pistol på ett bord så skadar den ingen – men om du har en person som tänker, planerar och mördar – då är det farligt. Religionen är ett medel för vissa människor att användas som en makt.

Den mest genomgående orsaken till att informanterna är ambivalenta till att använda begreppet religion är att de upplever det som något som särskiljer och delar in människor i olika fack. När man vill tala om det gemensamma väljer man därför hellre att tala om andlighet. Ali ger ett exempel på detta: ”Jag går inte in och kallar någon människa jag möter för religiös, det är lättare att säga andlig/.../ Jag har inte kallat mina muslimska vänner för religiösa, mer att de är andliga. Det har varit mitt sätt att visa att det inte är någon skillnad”. Även för Nazanin är ”andlighet” ett mindre laddat begrepp. Det är enligt henne något som alla kan ta till sig, bara det ”packeteras” på rätt sätt:

När man talar om religion så är det som ett stort trauma, som ett öppet sår – det blir blockerat. Men när man talar om andlighet då är det på ett annat plan. Titta bara bakom dig på dikten som hänger där på väggen. ”Fotspår i sanden” – den har ju inte med religionen att göra. Det är ett samtal mellan Gud och människan. Det tilltalar mig mer. Det är något alla kan ta till sig.

Eva beskriver sig själv som ”neutral till religionen”, men har lättare att ta till sig och beskriva sig själv som andlig. Hon har svårt för att tala om ”religion” med andra, men tycker att andlighet tillhör och ingår i livsfrågorna som alla måste tala om:

Jag är nog mer åt det andliga –men när jag talar om det behöver det inte vara kopplat till exempel kristendom eller judendom. Det andliga kan vara något gemensamt. Som kärleksbudskapet. Då kan jag tänka att andlighet när man talar om livsfrågorna är lika, att det hänger samman och är något positivt. Men religion däremot kan kännas så laddat för många – då blir det svårare.

För Per är religion och andlighet olika begrepp som han själv inte har några problem att använda sig av. Men när han ska tala med andra, talar han mest om andlighet. Han tycker att andlighet är en viktig del av livet men undrar samtidigt vem det är som skall företräda andligheten:

Jag har aldrig tytt mig till en religion, där kommer ju det där med konceptualisering in, att sätta ord på begrepp, att det handlar om det -du ser på andlighet, på religion beroende på var du är i din utveckling och beroende på i vilken kontext du vuxit upp. /.../Jag talar mer om andlighet –eller esoterisk religion. /.../det finns en grund för att tala om andlighet på Frysen – men under vems fana?

4.4.2 Andlig revolution eller religiösa flöden?

I Enköpingsstudien menade man sig finna få tecken på att det finns ett ökat intresse för andlighet eller en ”spiritual revolution” - men på Fryshuset verkar det finnas en större ”religiös öppenhet”. Bland informanterna kan man se att både synen på andlighet och på religion till stora delar stämmer överens med Heelas och Woodheads teorier om den andliga revolutionen. Man kan konstatera att religion i huvudsak beskrivs av informanterna som ”life as form of the sacred ”och deras syn på andlighet faller inom ramen för ”subjective - life forms of the sacred”.

Trots alla likheter finns det dock skillnader som gör det svårt att inordna informanternas tro och tankar i en enkel rörelse där de helt tar avstånd från ”life as form of the sacred” för att inordna sig i ”subjective - life forms of the sacred . Ett exempel på detta är *förhållandet mellan immanent och transcendent tro*. Enligt Heelas och Woodhead leder den nya andligheten till att allt fler överger tron på en Gud utanför dem själva och istället talar om en gudomlig kraft inom sig. Till skillnad från Enköpingsstudien där det inte fanns stöd för en ökad immanent tro bland människor, verkar det ”inomgudomliga” för flera av informanterna ha en avgjort stor betydelse. Som vi kunnat se beskriver de hur den inre rösten/ enya /egna känslan/ sjätte sinnet/ är både en hjälp i vardagen men också ett mål, något man kämpar att ge mer utrymme för. Däremot finns det, liksom i Enköpingsstudien, ingen som direkt frånsäger sig en tron på en transcendent Gud. Till och med Nazanin som vill ta avstånd från det hon kallar ”religion”, talar om att hon tror på ”något större utanför sig själv”. De immanenta och transcendent föreställningarna hos informanterna går snarare i vart annat, och kan inte enkelt delas upp efter Heelas och Woodheads mönster. Som jag ser det, måste dessa begrepp istället förstås och tolkas utifrån varje enskild informants livsberättelse, situation och föreställningsvärld.

På samma sätt som det är svårt att som Heelas och Woodhead, dra en skarp gräns mellan immanent och transcendent tro, eller hävda att den immanenta tron ökar på bekostnad av den transcendenten - kan man inte heller säga att den immanenta tron är ett ”nytt fenomen”. Det har i alla tider och traditioner funnits människor som lyssnat till sin egen inre röst och religiösa ledare som uppmuntrat människor att ta ett eget ansvar och följa sin kallelse. Heelas och Woodhead förnekar inte detta, men anser att det nya är att människor i vår tid också har möjlighet och frihet att följa den egna inre rösten¹²⁷, därför att man inte längre är lika bunden till konventioner och yttre tvång.

Visserligen stämmer det att flera av de intervjuade uttrycker att de ”själva” har kunnat välja vad de ska tro på. De har också genom den dubbla subjektiva vändningen uppnått den slags ”frihet” och vilja till engagemang som jag tidigare beskrivit, men samtidigt är de fortfarande en del av det ”valfrihetens fängelse” som beskrivs av bland andra Giddens. Man kan säga att å ena sidan har informanterna fått en större frihet än tidigare generationer att välja vilken auktoritet de ska lyssna till - men å andra sidan leder alla dessa valmöjligheter också till ett slags vilshenhet och frustration. Inom globaliseringsprocessen har vi också sett att det finns en tendens till likriktning och konformitet i kulturen. Denna likriktning påverkar också informanterna och leder till att det blir svårare att göra fria val och följa sin egen röst. Frågan om ”valfrihet att följa den egna rösten” är alltså på många sätt en större och mer komplex fråga än vad Heelas och Woodhead gör den till.

Bland informanterna kan man se att det pågår en ständig förhandling mellan olika lojaliteter, om man exempelvis skall följa den egna rösten eller traditionen eller det som är tongivande i samhället eller de värderingar som ligger till grund för Fryshusets verksamhet. Ett exempel på detta är Aisha. Under intervjun kan man se hur hon växlar mellan att i ena stunden tala om hur viktigt det är för henne att ”följa den egna rösten” och i andra stunden hävdar hon att ”andligheten inte påverkar hennes arbete”, eller att det ”överhuvudtaget har med Fryshuset att göra eftersom ”det är en privatsak”. Ytterligare längre fram i intervjun säger hon att hon skulle vilja använda sin andlighet mer, men att ”det måste göras försiktigt”. Hon menar att: ”I Sverige har man inte den mentaliteten. Det finns ett agg, en fientlig inställning mot andlighet”. Denna fientlighet påverkar henne så att hon många gånger avstår från att följa sin egen röst.

Den andlighet som Heelas och Woodhead beskriver som subjective life forms of the sacred uppstår ofta i miljöer som utgår från det de kallar för ett ”holistiskt perspektiv”. På Fryshuset

127 Heelas och Woodhead 2005:113

återfinns dessa holistiska tankar också hos informanterna. De relaterar till KFUM:s tänkande om ”body –mind och spirit”, och kopplar samman andlighet med hälsa och att ”ta hand om sin kropp”. Tydligast är detta hos Tyko som säger:

Ska man verkligen tala om andlighet, det är så stora ord..men jag tänker på att vi i vårt projekt har en mer integrerad syn på hälsa. Det är en psykisk, fysisk – att du tar hand om din kropp på olika sätt och en emotionell, känslomässig, mental hälsa – att du stimulerar dig genom nya perspektiv. Verklig hälsa är ju relaterat till att vara ”hel”. Hel som människa.

Även Aisha använder sig av och tycker det är viktigt med andlig utveckling. I sitt projekt är hon rädd för att tala om religion – men eftersom andlighet också kan kopplas till det holistiska perspektivet som handlar om ”kropp –själ – ande”, säger hon:

Det är klart att det finns en viss andlighet. Vi jobbar mycket med hälsa. Ett hälsoperspektiv. Jag är den som proklamerar att detta har med själen att göra. Själen behöver lugn och ro. /.../ vi jobbar ju med body, mind and spirit –men vi gör det mycket försiktigt.

Flera av informanterna faller också inom ramen för det som kallas för den ”nya andligheten” genom att beskriva att de ”läser böcker och använder sig av visdomsord som har med inre utveckling att göra” (Alkemisten, Integral –spirituality, Dalai Lama) och att de mediterar eller åker på kurser som är relaterade till kroppslig och själslig hälsa. Ingen förutom Josef har regelbunden kontakt med någon trosgemenskap men flera berättar att de brukar besöka Fryshusets ”Andrum” för att tända ljus eller ”hämta kraft”. Detta gör de oftast i enskildhet.

Att forskarna, menade sig finna så få tecken på att det finns ett ökat intresse för andlighet i Enköpingsstudien kan bero på att man där gjorde ett slags brett tvärsnitt av människor i en stad, medan det på Fryshuset finns ett koncentrat av människor som valt att söka sig dit för att de vill engagera sig därför att den värdegrund som Fryshuset står för och KFUMS: tankar om ”body –mind and spirit”, stämmer överens med deras egna livshistorier och tankar.

Trots att informanterna på detta sätt tydligt faller inom ramen för ”subjective life forms of the sacred” leder detta inte till att de endast ser andlighet som något skiljt från vardagen, bortom tid och rum – eller som en egen ”trip to paradise” som isolerar dem från andra och ett kollektivt ansvar. Nej, den dubbla subjektiva vändningen påverkar också synen på andlighet och religion. Den egna andliga utvecklingen beskrivs av informanterna som *en del av ett engagemang*. Andlighet men också religion beskrivs som:

Något som skapar förståelse: Per säger ”När det skapas rymd i mötet med de unga, när vi kan lyssna – då är det andlighet”.

Att kunna tänka självständigt utanför boxen: Nazanin vill genom liknelser, citat och berättelsen om ”Spår” i sanden” få unga kvinnor att tänka utanför den ram de sitter fast i. Ali som är initiativtagare till en interreligiös resa till Etiopien skall hjälpa unga att komma ifrån sina invanda mönster och tankar.

Ett sätt att agera: Nazanin säger: ”När jag tänker på andan i Fryshuset så är det just andlighet. Det är ju eldsjälur som jobbar här, det är människor som tror på något, deras tro på förändring gör att de är här. Det är andlighet”.

Det som väcker ansvar: Per undrar: ”Vad är det som händer i mig när jag har de här sakerna? Om jag pratar om kärleksbudskapet som finns i alla religioner, hur omsätter jag det själv, vad är det som begränsar mig? Hur omsätter jag det bland andra – eller varför gör jag det inte?”

Även om informanterna oftast skiljer på andlighet och religion när de beskriver vad de tror på, är det tydligt att de inte alltid håller isär de båda begreppen, de går i varandra och används utifrån ett större tolknings-sammanhang. Flera forskare alltifrån Söderblom till Fitzgerald och Tweed har understrukt att det finns en fara i att se andlighet och religion som statiska kategorier, eller försöka fånga in och beskriva andlighet och religion som något som existerar per se. Risken med Heelas och Woodheads teorier är att de just hamnar i ett statiskt tänkande när de försöker beskriva och skilja ut den ”nya” andligheten: ”subjective life forms of the sacred”, från den ”gamla” religionen: ”life as form of the sacred”.

På flera sätt skulle man kunna säga att informanternas syn på andlighet och religion bättre stämmer in på Tweeds definition av det han kallar ”religion”. Han utgår som Heelas och Woodhead från, att den involverar och har med individers känslor och tankar att göra - men han lyfter också fram att religionen är en kraft som kan utmana och konfrontera människor med olika gränser. Att den kan väcka ansvar och vara en hjälp att överbrygga skillnader. På detta sätt fångar hans beskrivning också in den aspekt av det som informanterna så tydligt framhåller som viktigt i sina beskrivningar: nämligen att handling, engagemang och att kunna tänka utanför boxen hör ihop med religion och andlighet.

Som jag ser det finns det en möjlighet att beskriva informanterna både utifrån Heelas och Woodheads syn på andlighet - och utifrån Tweeds definition av vad religion är. De lyfter fram olika centrala nyanser. Men eftersom informanterna själva använder både religion och andlighet utifrån ett större sammanhang, väljer jag istället att knyta an till Beckford som menar att religion (och andlighet) är något som ”flyter fritt” inom många områden och kan

användas som en ”kulturell resurs”. Som jag ser det, använder informanterna begreppen ”religion och andlighet” som en resurs, i en pågående reflexiv process. Därför kan det som sker på Fryshuset enligt min mening, bäst beskrivas som *processer där livsförståelse skapas hos de olika informanterna*.

I dessa processer ingår andlighet och religion som en integrerad del av hela den personliga bearbetningen och reflexionen. Det betyder att den öppenhet kring andlighet och religion som finns på Fryshuset inte kan beskrivas som tecken på ”Guds återkomst” eller en ”spiritual revolution”. Däremot är den ett uttryck för en *religiös förändring* som bottnar i ett nödvändigt förhållningssätt¹²⁸ som växer fram hos individerna i mötet med de religiösa yttringar som med Tweeds formulering skulle kunna kallas: ”confluences of organic-cultural flows”.

Fryshuset kan beskrivas som en plats där många olika flöden kommer samman, korsar varandra och möts. Där kopplas tankar om ”body -mind and spirit” inte endast ihop med personlig utveckling, utan också med ett socialt engagemang. Här möts personer med olika bakgrunder, kulturella traditioner och erfarenheter för att orientera sig och hitta sätt att uttrycka sina erfarenheter. Det är en process där individerna skapar livsförståelse genom att, som Tweed beskriver: ”förstärka glädjen och passionen, konfrontera lidandet och misslyckanden, skapa en form av hem och överskrida gränser”. För vissa ingår ”superhuman forces” och transcendentala gudsbilder och för andra inte. I detta ”organiskt -kulturella flöde” skapas också nya strömmar, eller begrepp där andlighet och religion ingår som en del av de nyanser som behövs för att uttrycka den verklighet man står i. Vad det är som yttrar sig i denna miljö och på vilket sätt informanterna skapar sin livsförståelse vill jag beskriva under följande avsnitt.

4.4.3 ”Tvärreligiösa” beskrivningar och uttryck

Även om det kan vara svårt att hävda att människor verkligen har större frihet att följa sin egen röst idag, visar intervjuerna på Fryshuset att det där finns en stor frihet i hur man formulerar sig omkring andlighet och religion. Informanterna är inte bundna till en religiös tradition, eller ett religiöst språk utan har tillgång till fler sätt att uttrycka sig på. Det ”traditionella teologiska/ religiösa språket” (som de har kunskap om) räcker inte alltid till när de skall beskriva sina erfarenheter och därför söker de hitta andra formuleringar. De uttryck och exempel som de använder sig av för att överbrygga olika religionstraditioner, har jag valt att kalla för tvärreligiösa berättelser.

¹²⁸ Detta förhållningssätt och dess nödvändighet kommer jag att beskriva och redogöra för i nästa avsnitt.

Per ger ett tvärreligiöst exempel, när han vill förklara hur viktigt det är att inte låsa sig kring en världsbild. Han talar om att det finns ett gemensamt grundmönster i alla religioner - men beroende på vilken nivå människor befinner sig i sitt tänkande beskrivs och uppfattas exempelvis Gud, Jesus, Buddha olika:

Hela den där variationen på Jesus, eller Gud, eller Buddha eller vad man vill, den tror jag är väldigt viktig, eller den är viktig för mig att ha, för då kan man se, beroende på var man är så har man en annorlunda världsbild av vad religion är – okey fine! På så sätt behöver jag inte ansluta mig bara till en världsbild. /.../ i en framtid kan jag identifiera mig med allt levande. Vad är det? Då tänker jag att det är en total identifikation med allt och samtidigt en avidentifikation med allt. Det är det absoluta perspektivet och det relativa perspektivet – hur dessa kan dansa tillsammans i det som blir Shivas dans, eller Gud som den stora kraften, och människan och Jesus som den arbetande kraften – eller som ”Buddha nature” som finns i alla människor som något oförstörbart, brahman inom hinduismen som bara finns -allt det som bara existerar i det som uppstår.

Aisha berättar att hon känner sig ”hemma” i den kristna traditionen men hon vill gärna att hennes son ska få möjlighet att få fler bilder och traditioner med sig från andra religioner –så att han själv kan välja vad han vill tro på när han blir äldre:

Jag tror på en styrka i bönen. Det är Bibeln, inte Koranen. Jag har inte gått in och studerat andra religioner, jag är trygg i bibeln – men min sons gudfar är mer av buddist. Han för in det i min sons liv. Jag för diskussioner med honom ibland/.../

Där finns också Josef som trots att han är muslim, är noga med att framhålla att andra religioner också är viktiga. Han lever med en kristen fru och tycker det är positivt att ha sin arbetsplats och sitt skrivbord mitt emot Fryshuskyrkan. Han upplever inte att det är jobbigt eller stötande att det står ett stort glaskors på ett av prästernas skrivbord. Tvärtom ser han det som en hjälp för sin egen tro:

Jag blir jätteglad att korset står där på ert skrivbord, för det är det närmaste islam jag kan komma i det här huset./.../ Min fru är kristen, om jag inte varit praktiserande muslim då hade jag nog gjort allt för att hon också skulle bli muslim – för att jag själv skulle må bra. Jag har varit på gudstjänst både i synagoga och kyrka – och trott att det är islam de predikar . Jag håller med om det mesta som sägs där – det är fantastiskt - det måste komma fram –det måste vi stärka ungdomarna i. Det skulle vara bra om det fanns en kurs på Frysen om vad som förenar religionerna.

Josef betonar det gemensamma och gränsöverskridande som finns i olika religioner. Att informanterna inte endast är hänvisade till den religion de ”föddes in i”, utan också har

tillgång till och påverkas av andra religioner är Nazanin ytterligare ett exempel på. Hon berättar om en svensk kristen kvinna som hjälpt henne att se att "Gud finns överallt", inte som en ond och straffande Gud utan som en "god mamma". Hon säger att hon får lugn och ro när hon går in i en svensk kyrka:

Om jag ser tillbaka så har jag alltid haft ett stort förtroende för Svenska kyrkan. Alltså kristendomen – inte katolicismen – där gör jag en gräns. Det kanske är samma sak för er men för mig är det definitivt inte det, jag ser den som mer neutral – det är lätt att följa den religionen för den har på något vis anpassat sig. För mig har det alltid varit lätt att gå in i en sån kyrka, det har varit fridfullt, skönt, mysigt. För det har inte varit de där bilderna, det där skrämmande. Om jag går in i en katolikkyrka, eller en moské berör det mig. Jag blir rädd. Den svenska kyrkan har varit mer naturlig och enkel, det har varit lättare att prata med människor. Där har det andliga kommit fram, det som inte gör skillnad, man smutskastar inte – utan man är människa och du får tro vad du vill./.../ Idag säger jag inte att jag är muslim –utan att jag är humanist. För mig spelar det ingen roll om man är kristen, muslim eller hindu. Jag tycker att på den här jorden får vi alla plats./.../ Något som har fascinerat mig är buddismen. När jag ser Dala i Lama och läser hans böcker då känner jag - O gud, texterna och det han säger – det är precis som jag lever!

Nazanin blandar och väver in exempel från olika religioner när hon förklarar sin "gränsöverskridande" livsförståelse. På samma sätt är Ali noga med att understryka att han är öppen för och tycker att alla religioner är något "fint". Han säger:

Jag tycker inte att någon religion är fel. Jag tycker att människor ska få tro på det de vill tro på. Religion är något fint, något vackert något bra. Människor som inte tror på något, de har inget mål att sträva efter och om de säger att de inte tror – ja då "tror" de ju på att de inte tror –så tron finns inom alla. Sedan hur man definierar tron det kan vara olika. Det tror jag att de stora böckerna säger också.

Vi kan se att det genom intervjumaterialet blir tydligt att informanterna skapar sin livsförståelse utifrån en större kontext där andlighet och religion ingår som en del. Deras syn på andlighet och religion kan beskrivas på olika sätt. Mycket av det de ger uttryck för, faller inom ramen för Heelas och Woodheads beskrivning av "subjective – life forms of the sacred" men kan också beskrivas utifrån Tweeds beskrivning av religion som: "confluences of organic-cultural flows that intensify joy and confront suffering by drawing on human and superhuman forces to make homes and cross boundaries".

Istället för att beskriva det som sker på Fryshuset som en ”spiritual revolution” och definiera informanternas syn som ”andlighet” eller ”religion”, väljer jag att utgå från Beckfords syn på religion som något ”flytande”, som kan användas som en ”kulturell resurs”. På så vis vill jag understryka att jag ser på det som sker där, som uttryck för en religiös förändring, där informanterna utifrån sina personliga erfarenheter tolkar och omtolkar andlighet och religion i en reflexiv process för att skapa en livsförståelse. Gemensamt är att de alla hämtar bilder och uttryck från olika religiösa traditioner och för samman dessa i olika tvärreligiösa uttryck, men detta är inte något som görs helt godtyckligt, utan sker utifrån ett speciellt perspektiv. Detta perspektiv kommer jag att redogöra för i nästa avsnitt.

4.5 En kosmopolitisk livsförståelse

Här vill jag mot bakgrund av de två föregående avsnitten om den subjektiva vändningen och religion och andlighet se närmare på om det på strukturell nivå finns en gemensam ”ontologi” eller övergripande ”Fryshusanda” som kan beskrivas utifrån Flecks teorier om tankekollektiv, och på vilka sätt detta i så fall kommer till uttryck i informanternas vardagsarbete. Med hjälp av Beckfords teorier kommer jag att analysera på vilket sätt religion och andlighet används som en kulturell resurs av informanterna när de utifrån Fryshusets specifika miljö skapar sin livsförståelse.

4.5.1 ”Fryshusandan”

En fråga som har funnits med under arbetets gång, har handlat om hur mycket av det som bygger på Fryshusets värdegrund, tankar om mänskliga rättigheter, KFUM:s helhetssyn om ”body- mind and spirit” och på Anders Carlbergs visioner, påverkar eller uppfattas av informanterna. Om de har inkorporerat dessa värderingar, och agerar utifrån dem i sitt vardagliga arbete på Fryshuset.

På Fryshuset finns en verksamhet som kallas för ”Fryshusandan” . Det är ett inspirations- och utbildningsprogram för alla som arbetar med ungdomar i hela Sverige. Fryshuset besöker under en treårsperiod 150 kommuner i 30 regioner för att sprida sina erfarenheter och kunskaper från snart 25 års arbete med och för ungdomar. Syftet med denna turné är att inspirera och erbjuda utbildning till alla som arbetar med ungdomar, att uppmuntra dem att

starta nya och utveckla existerande projekt och verksamheter för att förbättra ungdomars möjligheter att utvecklas och växa som människor.¹²⁹

När jag kom till Fryshuset tog det lång tid för mig att förstå vad Fryshusandan var för något, ordet fick mig att tänka på något slags ”budskap” som genomsyrar allt och som alla känner till. Jag blev nyfiken på hur Fryshusandan uppfattas av informanterna. Står själva ”andan” för något mer, en gemensam ontologi (i den mening som Ziehe talar om ontologi – som längtan efter en ideologi/ något djupare att hålla fast vid) eller gemensam tankestil som informanterna kan sammanfatta?

När jag gick igenom vad informanterna ansåg vara själva kärnan i Fryshusets verksamhet fick jag fram fem rubriker. Under dessa rubriker har jag sedan sorterat in exempel på hur informanterna berättat att de arbetar i sina projekt, för att se om teori och praktik stämmer överens i det vardagliga arbetet på Fryshuset.

1) Kom som du är! Alla duger och har något att komma med. Det finns alltid något positivt att ta vara på hos varje människa.”Man är välkommen att vara med på aktiviteter eller ”bara hänga i huset”. Detta gäller också de som själva arbetar där.

2) En andra chans. Det finns möjlighet att pröva en idé, och få en andra chans om man misslyckas. Ali säger: ”Man får vara med och blir inte dömd, man sätter inte varandra i fack. Här var det ingen som frågade mig efter min bakgrund. Man kan köra lite zick –zack och hamna lite utanför och ändå vara accepterad”. Om de unga inte är redo att samtala - då får det vänta mogna fram.” En metod är att ta bort unga från den ”falska tryggheten” där de bara är del av ett gäng och placera dem i nya sammanhang – ge dem nya upplevelser och utmaningar.

3) Lösningfokus . En tro på förändring, engagemang för att lösa uppgifter både i teori men också genom praktisk handling. Detta tar sig uttryck i att informanterna kan göra allt ifrån att baka bullar, finnas tillgänglig för akuta samtal, hjälpa till med att ”betala räkningar, göra ansökningar, hjälpa unga att planera framåt. En av informanterna säger: ”man blir mött efter det man gör”.

4) Växtplats . Att få verktyg att växa, att lära sig tänka självständigt utanför boxen, ”Bli ljus och på så sätt få andra att växa”. Josef säger:” Fryshuset är en plats dit du kan komma av nyfikenhet. Det är som en blomma. Du kommer som ett frö. Du får vatten och så blommar du och blommar. Ibland finns det ingen sol och du tynar bort men så kommer någon och du kan resa på dig, blomma upp – det är Fryshuset för mig”. Metoden är att hjälpa unga inte genom att tala om vad de ska göra utan att få dem att tänka själva. Aisha säger om sig själv

¹²⁹ Se Fryshusets hemsida: www.fryshuset.se

”Fryshuset blev min växtplats – min familj”. Nazanin berättar hur hon jobbar med unga tjejer: ”Jag brukar säga: jag kan inte tala om vad du ska göra, det måste du komma fram till själv, men jag kan visa vilka möjligheter det finns, vilka risker och fördelarna är – och jag följer med dig”.

5) **Andlighet.** ”Här finns eldsjälarna som jobbar med det de tror på – det är andlighet”. Viktigt att kunna visa känslor med unga, kunna skratta och gråta med dem – och själv vara integrerad och närvarande. Ge unga ledning exempelvis genom att ge dem boken Alkemisten, eller genom att ge ”visdomsord” på vägen.

Man kan se att de fem rubrikerna sammanfattar och håller samman de olika inspirationskällorna som kommer från Fryshusets värdegrund, tankar om mänskliga rättigheter, KFUM:s helhetssyn om ”body -mind –and spirit” och Anders Carlbergs visioner. Här betonas att alla är välkomna, man vill vara en plats för utveckling där både kropp och själ är viktiga men man har också ett klart fokus på att hitta lösningar och ställa upp med praktisk hjälp där det behövs.

4.5.2 Ett kosmopolitiskt perspektiv

I Fryshusets globala miljö möts och arbetar människor från olika kulturer och samhällsskikt. När man sammanställer det informanterna beskriver som en gemensam ”fryshusanda” med deras förhållningssätt i det vardagliga arbetet, blir det tydligt att det finns en medvetenhet om den multikulturella och globala komplexitet man befinner sig i.

Om man väljer att se religionen och andlighet som Beckford beskriver det som något som ”flyter fritt”, som en ”kulturell resurs” som används av informanterna för att skapa en livsförståelse, blir det intressant att ta reda på vad som uttrycks och på vilket sätt informanterna hanterar frågor som berör dessa områden, samt hur de relaterar dem till den bakomliggande tankestilen som vi här kan kalla ”fryshusandan”.

Hur mycket informanterna i sina arbeten kommer i kontakt med ”andliga och religiösa” frågeställningar är olika. Dels har projekten olika inriktning, en del jobbar just med samtal medan andra, exempelvis Lugna gatan, är mer praktiskt inriktad. Men det hänger också samman med vilken inställning projektledarna själva har och vilken ideologi man drivs av. Här följer några exempel på frågor som aktualiseras och hur informanterna väljer att hantera dem:

Nazanin som arbetar med hederskultur, nämner många olika ämnen: kvinnans roll i religionen, äktenskapssyn, bortgifte, abort, rädslan för helvetet, skuld, skam. Hon bemöter

frågorna som uppkommer genom att försöka hjälpa tjejer att våga tänka utanför ”boxen” och genom att använda visdomsord och erfarenheter som varit viktiga för henne själv.

Per som jobbar med att stärka killars självkänsla genom samtal, menar att det kommer upp frågor om religion när de talar om relationer, om syn på systemen och kvinnan, men betonar att det som är viktigast för honom är vad som händer mellan dem som är i gruppen, att de unga kan öppna sig och växa. Han menar att ”religionen hos unga kan vara jätteviktig – men kunskapen är ofta så liten”. I samtalen brukar han utmana de unga och fråga till exempel: ”vad kan du hålla fast vid i din religion – vad går inte ihop med tankar om kärlek, respekt, medmänsklighet? I mötet med de unga betonar han att det viktigaste är processen som sker i samtalen: ”Jag har inga färdiga svar utan säger: tänk själv! Allt jag tar upp måste ha gått igenom mig själv. Det handlar om att stärka, lyfta fram det positiva. Hålla en rymd – så att de unga kan växa. Denna tro på att de kan växa och utvecklas är absolut viktigast”.

Ali menar, precis som Per att unga kan för lite om religion och därför blir det lätt att de fördömer andra och stänger vissa grupper ute. Ali berättar att han inte går in och fördömer ungas åsikter och känslor – för alla får göra misstag. Det är viktigt att ge unga ett utrymme att känna efter, men om de unga inte redo att sätta sig ner och samtala – då får det vänta, mogna fram:

Ungdomarna talar mycket om vad som är haram, eller att det ska vara halal. Men man undrar om de faktiskt vet vad de talar om./.../De pratar om något de hört och så tror de att det är rätt. Går man in och tar en dialog med dem, vill de ofta inte prata om det för då känner de sig jättesäkra och backar undan. Då kan man ju inte tvinga dem. Då får man låta det vara./.../jag möter också mycket av detta med heder. Hur kvinnan ska vara. Det hänger samman med machosättet, hur man tror att man måste vara.

Eva menar att frågor om andlighet och religion inte så ofta kommer upp i samtal med unga tjejer. Religion är ett område bland många. Ämnen om livet, döden och kärleken talar de ofta om, men hon anser inte att detta är specifikt religiösa ämnen. Hon säger: Vi vill ta vara på det positiva i varje individ. Tekniken är att lyssna och bara tala om det som tjejerna själva väljer att tala om.

Aisha som arbetar både med ensamma mammor och deras barn säger först att de ”aldrig talar om religion och andlighet därför att det är för känsligt och personligt”, men menar längre fram i intervjun att om man ser andlighet som friskvård - så finns den ändå med:

Många av kvinnorna och barnen har varit extremt utsatta på många sätt och jag vet att det finns anti mot religion och andlighet. För många blir det hokus pokus. Man

kan inte se – vadå Gud? Då tar man inte in. Fast vi jobbar ju med body- mind och spirit – men bara mycket försiktigt. Vi tar aldrig upp religion - aldrig någonsin.

Josef jobbar med en verksamhet där är det inte så mycket fokus på samtal. Religionen finns alltid med honom, men om han inte guidar i moskén är det inget han informerar unga om. Han menar att handlingarna visar mer än information. Om någon av juniorerna frågar något utifrån sin religion, eller har problem med några frågor inom islam, då informerar han om hur man kan göra.

Gemensamt för alla informanter är att man försöker anpassa sina arbetsmetoder efter de lokala frågor som uppstår omkring religion och andlighet. De har själva insett hur viktigt det är att få ”komma som man är”, ”hitta ”en plats”, få en chans oavsett vem man är, vad man gjort och vill man att alla skall känna sig välkomna till Fryshuset.

Metoderna kan se olika ut, beroende på vilka de själva är och vilket sorts arbete de driver – men man utgår hela tiden ifrån en medvetenhet om det mångkulturella perspektivet. Detta förhållningssätt där man ser det globala perspektivet men bevarar känslan för det nära sammanhanget skulle jag vilja kalla för - *kosmopolitiskt*. En kosmopolitisk livsförståelse handlar om att kunna ha en medveten hållning till det mångkulturella och globala samhälle vi lever i. Rebecka Lettevall skriver: ”Ett samhälle blir inte kosmopolitiskt bara för att det består av personer från flera olika kulturer. Det måste finnas en vilja att acceptera varandras olika kulturer och vilja att kommunicera.”¹³⁰

Eftersom grundvärderingen hos informanterna är att ”alla är välkomna och får komma som man är”, finns det hos alla en stor öppenhet för religion och andlighet, men denna öppenhet är samtidigt underordnad det som kan förstås som den gemensamma kosmopolitiska-livsförståelsen. ”Kosmo”-”polit” signalerar för mig, att det finns en öppenhet för kosmos, för det som informanterna skulle uttrycka som ”något större utanför dem själva” eller hela världen inbegripet det andliga - samtidigt som det finns ett centrum, ett ”polit-iskt”¹³¹ eller medvetet förhållningssätt utifrån vilket man agerar.

Det är tydligt att informanterna har ”lösningfokus” också i mötet med de andliga och religiösa frågorna. Det betyder att valen utifrån den kosmopolitiska livsförståelsen blir viktigare än den religiösa tillhörigheten, eller själva ”formen” för religiositeten. Exempelvis talar Josef som trots att han är muslim om det kristna korset som något positivt eftersom det påminner honom att religionen är viktig. Han väljer också att skapa en relation och anpassa

¹³⁰ Lettevall 2009:67

¹³¹ Polit kommer av grekiskans ”stad” men kan också stå för ett medvetet ställningstagande i samhället, som i ”politik”.

sig till ungdomarnas sätt att vara innan han förklarar varför han på grund av religion har svårt för vissa saker:

Det blir mycket krocker när man är ung, det största problemet jag själv har är ju med kramar. I min kultur kramar man inte det andra könet. Vi kramar ihjäl varandra killar och tjejer. Det är mycket puss - och det är inne. Där kommer min religion in. Jag gör det ibland för att jag inte vill såra den människan jag möter –så bygger jag en relation till den människan och sedan kan jag förklara och då brukar det funka.

För att inte vara exkluderande försöker informanterna på olika sätt hitta en ”bredare” och mer öppen religiositet som kan härbärgera olika och gränsöverskridande identiteter. Detta uttrycks bland annat genom att flera tycker att det är bra att präster finns på Fryshuset, men att det också borde finnas en imam så att det blir en bättre balans. De flesta hänvisar till olika religioner och använder tvärreligiösa exempel i sin kosmopolitiska livsförståelse.

4.5.3 Tystnadens tolerans

Fryshuset kan på så sätt beskrivas som ett hem/ eller en slags förändringsgemenskap där informanterna blir tvungna att förhålla sig till den kosmopolitiska livsförståelsen. Med hjälp av Flecks teorier kan vi se Fryshuset som det ”tankekollektiv”, som han beskriver som en ”gemenskap av människor, som utbyter idéer och tankar och som står i tankemässig växelverkan med varandra”. Inom ramen för detta tankekollektiv används religion och andlighet som en kulturell resurs.

Men när man underordnar sig ett gemensamt ”vi” finns också risken för att olikheterna och konflikterna sopas under mattan och döljs i ett slags ”tystnadens tolerans”. Det kan leda till en gemenskap där människor mer eller mindre blir homogena i sina värderingar och där man stänger ute andra tankar, värderingar och människor som kan hota den. Ulrich Beck skriver ”Ett perspektiv som inkluderar alla andra löper viss risk att helt enkelt få något av orwelliskt dubbeltänkande över sig”¹³²

På Fryshuset kan man se att det finns en viss medvetenhet om detta dubbeltänkande. Aisha säger om Fryshusandan: ”ibland blir det nästan sektartat, vi är inte Guds utsända barn, andra gör också bra saker. Mycket är bra men mycket här behöver också bearbetas”. Hon efterlyser fördjupning och utveckling både individuellt men också inom organisationen. Även Eva talar utifrån en medvetenhet om att Fryshuset kan skapa en ”vi – känsla” som stänger vissa perspektiv och människor ute. Hon säger: ”Om man varit i Frysens, då vet man att man är

¹³² D. Jönsson i DN 2004-06-11: Kosmopolitens blick.

välkommen, men om man inte är med i någon grupp, då kan det nog vara svårt att känna sig välkommen”.

I intervjuerna med kvinnorna framkom en också en del kritik av andan på Fryshuset och förslag till förbättringar inom olika områden. Men männen som intervjuades framförde ingen större kritik. Kanske finns det ett samband, på så vis att det ”gemensamma tankekollektivet” premierar männen? Nazanin säger:

Fryshuset hjälper många människor, men det finns en obalans mellan män och kvinnor på Fryshuset. Det är mycket lättare för männen att utvecklas och gå framåt än vad det är för kvinnorna. Det satsas och tas mer hänsyn till mäns agerande än vad det gör för kvinnorna här i huset. Vi är duktiga på att ta hand om andra, men inte om varandra. Det skulle kunna bli ett perfekt ställe om vi också vågade se våra brister, inte bara klappa oss på axeln utan självkritik.¹³³

Genom intervjuerna är det svårt att få en uppfattning om hur djupt öppenheten kring exempelvis kön är, men också hur långt toleransen mot religion och andlighet verkligen sträcker sig. När religionen används som en kulturell resurs inom det gemensamma tankekollektivet ”fryshusandan”, finns det också en risk att den blir föremål för en tystnadens tolerans, där olikheter inte tas på allvar, eller negligeras och ses som hotande. De tvärreligiösa exempel som informanterna använder sig av kan å ena sidan vara ett uttryck för den öppenhet och tolerans som kännetecknar den kollektiva fryshusandan, men de kan också vara ett sätt att dölja att det finns olikheter och ”laddade ämnen” som exempelvis ”heder”, ”kvinnosyn” och ”exklusivitet”. Så att man i rädsla för att dessa ämnen kan leda till konflikt och slå sönder den kollektiva gemenskapen, slätar över och betonar det gemensamma och positiva i alla religioner.

Om det finns områden kring vilka kring det kan råda ett slags ”tystnadens tolerans” är svårt att avgöra inom ramen för denna studie. Ytterligare studier av vad som sägs och görs också i den praktiska vardagen skulle behöva göras. Beck betonar att kosmopolitism handlar om realism och inte utopi. För att inte hamna i en instängd idealism betonar han nödvändigheten av att leva i, och ständigt återkoppla till det praktiska planet och på så sätt korrigera ”den kosmopolitiska blicken”. Han skriver: ”Det är inte fråga om någon morgonrodnad eller allmän förbrödring mellan folken, ingen fritt svävande utblick över världen eller en påbjuden kärlek till människor från främmande länder”. Snarare rör det sig

¹³³ Detta citat har omformulerats något av Nazanin efter att hon läst den utskrivna intervjun. Det är ingen större skillnad jämfört med ursprungstexten, men hon har här förtydligat vad hon menar med ”obalansen mellan kvinnor och män.

om en kosmopolitisk realism: ”en insikt om att de gamla distinktionerna mellan inne och ute, mellan nationellt och internationellt och mellan ”vi” och ”dem” i grunden har förändrats.”¹³⁴

På Fryshuset kan man alltså se att det finns en spänning mellan å ena sidan betona det enhetliga, att ”alla är välkomna” och å andra sidan en respekt för det enskilda, som inte alltid så enkelt låter inordna sig under ett gemensamt vi. På samma sätt kan man också se att det finns en spänning mellan det som görs utifrån det gemensamma tankekollektivet - ”fryshusandan” - i motsats till det som görs i det övriga samhället.

För att kunna skapa en gränsöverskridande och kosmopolitisk plattform på Fryshuset krävs det att olika spänningar kan medvetandegöras och problematiseras. Beck efterlyser en omdefinition av det lokala och det nationella, där människor inte åtskiljs och organiseras i motsats till varandra för att kunna agera socialt och politiskt. Det innebär en öppenhet inför annorlunda kulturella erfarenheter, ett sökande efter kontraster snarare än enhetlighet. Den kosmopolitiska livsförståelsen handlar om att kunna respektera den andre som på en gång jämlik och annorlunda: som medborgare i "ett världssamfund av individer". Att inte låsa tänkandet i motsatser utan i stället upprätthålla möjligheten av ett "både - och" i det till synes oförenliga.¹³⁵

¹³⁴ U. Beck 2005:31

¹³⁵ D. Jönsson om Beck i DN:2004-06-11:Kosmopolitens blick.

5. Sammanfattning och slutsatser

Det finns tecken som pekar mot att vi i västvärlden står inför ett nyväckt intresse för andlighet och religion. Globala processer bidrar till att religiösa strömningar går i varandra och bildar nya mönster, i den postmoderna filosofiska debatten talar man om ”Guds återkomst”, och de brittiska forskarna Heelas och Woodhead går så långt att de menar sig ha empiriska bevis för att vi står inför en ”andlig revolution”.

Syftet med denna studie har varit att undersöka hur religion och andlighet beskrivs och uppfattas av några individer i en mångreligiös och förändringsbenägen kontext som Fryshuset. Finns det några belägg för att ”Guds återkomst” och den ”andlig revolutionen” omfattar denna miljö – eller kan det som sker på Fryshuset bättre beskrivas på ett annat sätt?

Bakgrund -Jag började med att sätta in Fryshuset i en större kontext genom att beskriva några olika förändringsområden. Här lyfte jag också fram några teoretiska perspektiv utifrån det samtida forskningsläget. Mot bakgrund av denna beskrivning valde jag att se på Fryshuset som en ”glokal arena” för pågående förhandlingar och påverkan mellan människor som samspelar med varandra. Utifrån en post- och senmodern syn har jag valt att se på identitet och religion som något som konstrueras, omformuleras och förändras hos individer under livets gång. Jag beskrev också *autenticitet*, *subjektivering* och *ontologisering* som viktiga begrepp att ha med sig i mötet med informanternas berättelser.

Eftersom andlighet och religion är fokus för denna studie, ägnade jag en stor del av min bakgrundsbeskrivning åt att belysa detta fält. Jag konstaterade att istället för att beskriva vår samtid utifrån begrepp som sekularisering eller sakralisering väljer de flesta forskare idag att tala om *religiös förändring*. Det finns olika sätt att närma sig och beskriva dessa pågående religiösa förändringar.

Ett sätt är att problematisera ”definitionen” av religion. Jag har i denna studie valt att se på religion och andlighet, inte som statiska enheter som kan beskrivas som ”något i sig” utan – med hjälp av James Beckfords teorier - som något som ”flyter fritt” och som används av individer som en *kulturell resurs* i en pågående process för att skapa livsförståelse.

Ett annat sätt att beskriva den religiösa förändring är att fokusera på individens olika uttryck för religiositet som exempelvis Heelas och Woodhead gör. Eftersom de använder sig av Charles Taylors teorier om den subjektiva vändningen för att underbygga sina teorier om den ”andliga revolutionen” har jag valt att lyfta fram och analysera dessa teorier.

Min *metod* i denna studie har varit att genom sex djupintervjuer med projektledare för olika sociala projekt på Fryshuset få en bild av deras syn på andlighet och religion. Den övergripande hermeneutiska ansatsen i studien har varit inriktad på att fånga in och tolka de

olika informanternas livserfarenhet. Med hjälp av Giddens teori om att det finns en ”duality of structure”, där både individ och social struktur påverkar varandra i ett ömsesidigt växelspel, har jag fått hjälp att analysera informanternas tankar och hur de utifrån sina tolkningar av vad som är Fryshusets idé, agerar i praktiken. Genom Flecks syn på tankekollektivet som bärare av en tankestil har jag undersökt om det finns ett slags gemensam ”Fryshusanda” som påverkar informanternas livstolkning och om denna anda eventuellt bidrar till ett slags ”tystnadens tolerans” kring vissa ämnen.

Analys: Mot bakgrund av den teoretiska bakgrunden och i mötet med det empiriska materialet växte tre analysområden fram som jag valde att se närmare på:

- 1) Den subjektiva vändningen.
- 2) Religion och andlighet.
- 3) Den kosmopolitiska livsförståelsen.

Genom att ytterligare fördjupa dessa perspektiv har jag kommit fram till följande resultat inom de olika analysområdena:

1) Informanterna kan beskrivas utifrån den yttre ”subjektiva vändning” som Taylor, Heelas och Woodhead väljer att beskriva som karaktäristisk för vår samtid. Men informanterna har även gjort en egen subjektiv vändning utifrån sin personliga historia. Denna ”*dubbla subjektiva vändning*”, eller *internaliserade subjektiva vändning*, har inte lett till att informanterna övergett kollektiva värderingar och ideal som Taylor hävdar är en följd av ”the subjective turn” – utan har varit en förutsättning för deras engagemang, som de fått utlopp för genom arbetet på Fryshuset. Deras upplevelser av utanförskap och brist har de vänt till en positiv hävstång som står i samklang med Fryshusets värderingar. Jag har visat att informanterna på så vis har internaliserat den kollektiva vändningen – men att de också själva är ”agenter” som påverkar den subjektiva vändningen på en strukturell nivå.

2) När informanterna beskriver andlighet och religion är det mycket som faller inom ramen för den ”nya andlighet” som Heelas och Woodhead kallar för ”subjective life forms of the sacred”. De gör i enlighet med dessa forskare en skillnad på det de kallar för ”andlighet” och ”religion”. *Religion* uppfattas som ett system av tankar, traditioner och regler. Den kan användas både som en positiv och negativ maktfaktor.

Andlighet väljer informanterna att beskriva som något, personligt, individuellt och gränsöverskridande. Men till skillnad från Heelas och Woodheads teorier leder informanternas ”dubbla subjektiva vändning” till att deras syn på andlighet också beskrivs som; ett sätt att agera, tänka utanför boxen, skapa förståelse och ta ansvar. Ingen av informanterna har heller

övergett en transcendent syn på det gudomliga. Deras transcendenta och immanenta föreställningar går i varandra och kan inte skiljas åt.

På flera sätt kan man se att Informanternas syn på andlighet bättre stämmer överens med Tweeds definition av religion som ”confluences of organic-cultural flows that intensify joy and confront suffering by drawing on human and superhuman forces to make homes and cross boundaries”. Men eftersom informanterna själva använder både religion och andlighet utifrån ett större sammanhang, valde jag att istället knyta an till Beckfords teorier och beskriva hur informanterna använder begreppen ”religion och andlighet” som en kulturell resurs, i en pågående reflexiv process.

Den religiösa förändringen som sker på Fryhuset har lett fram till en pluralistisk och mångfacetterad bild av religion och andlighet hos informanterna som inte så enkelt låter sig fångas in i mönster där man kan tala om en ”andlig revolution”. Däremot kan man enligt min mening, tala om det som en form av ”ny andlighet” inom ramen för en religiös förändring. För att förstå den här formen har jag använt mig av Becksfords tankar och valt att beskriva det *som processer där livsförståelse skapas hos de olika informanterna*.

3) I den tredje analysdelen har jag utvecklat vad som menas med informanternas livsförståelse. Med hjälp av Flecks teorier har jag visat att det finns ett slags gemensam ”fryshusanda”, eller ”tankestil” som påverkar informanternas livsförståelse – men som också genom informanternas sätt att agera och arbeta, i sin tur påverkar Fryshusets strukturella nivå.

Gemensamt för informanterna i deras skapande av livsförståelse är att de alla utgår från det jag valt att kalla för kosmopolitiskt perspektiv – vilket innebär att de är öppna för globala förändringar och förhåller sig medvetet till det mångkulturella perspektivet.

Jag har visat hur informanternas syn på andlighet och religion ingår som en del av den kosmopolitiska livsförståelsen. Genom att använda sig av tvärreligiösa uttryck och lyfta fram det gemensamma i alla religioner vill informanterna ”bredda” och inkludera fler uttryck för religiositet och andlighet. Jag har även belyst hur denna gemensamma kosmopolitiska livsförståelse kan leda till ett slags ”tystnadens tolerans”, där konfliktfyllda ämnen och differentiering sopas under mattan.

6. Utblickar

Efter intervjun med Per frågade han mig: ”Maria varför har du valt att göra det här?”

Mitt svar blev en lång förklaring om att jag efter att ha arbetat inifrån Svenskkyrkans mitt i 15 år, nu ville ställa mig lite i utkanten och undersöka vilka frågor som blir aktuella på andra arenor i samhället. Alltifrån mitt första möte med Fryshuset har jag fascinerats av brokigheten och den otroliga energi och skaparkraft som tar sig så många olika uttryck där. Som präst har jag under arbetets gång funderat på vad kyrkan kan lära sig, vilken slags teologi som aktualiseras och vad den kosmopolitiska livsförståelsen skulle kunna få för konsekvenser för kyrkan. Här finns endast plats för några summariska reflexioner.

På flera sätt liknar Fryshusets miljö- en församling. Båda är tankekollektiv, eller ”förändringsgemenskaper” dit många söker sig för att utvecklas, få hjälp eller utlopp för skaparglädje och engagemang. Samtidigt skiljer sig Fryshusets sätt att organisera sig, och genom att människor med olika religiös tillhörighet är välkomna. Frågor kring andlighet och religion uppstår som en nödvändig del av vardagsarbetet, men blir viktiga endast i den mån detta kan bidra till den kosmopolitiska livsförståelsen och fördjupa arbetet i de sociala projekten.

I Svenskkyrkan¹³⁶ är det däremot ofta religionen som blir utgångspunkt för arbetet. Men när kyrkan har gått från att vara en central del av ett monoreligiöst samhälle till att vara del av ett postmodernt och mångkulturellt samhälle, har den inte bara förlorat relevansen för många, utan också slutat att vara ”välkomnande” för stora delar av befolkningen. Den är ett religiötsamfund bland många andra. I sitt vardagsarbete med förrättningar, gudstjänster, konfirmandarbete har den inte längre samma kontakt med den växande grupp av människor som av olika anledningar inte tillhör Svenska kyrkan. I denna grupp finns dessutom många gånger de mest utsatta och marginaliserade i samhället. Detta påverkar givetvis kyrkan och den teologiska reflexionen.

Den lutherska skapelseteologin utgår från att det är i det vardagliga arbetet, i mötet med medmänniskan, i kampen för rättvisa som andlighet och gudsrelation och kyrkan blir till. Samtidigt måste det också finnas en församlingsgemenskap med möjlighet till andlig fördjupning genom gudstjänster och riter. Båda dessa perspektiv på vad det är att vara kyrka måste hållas levande. Men om kyrkan tappar kontakt med stora grupper av människor som lever i samhället, finns det risk för att perspektiven snedvrids, att man missar, inte ser de utmaningar eller hör de rop på förändringar och hjälp som ställs, utan fastnar i andlig

¹³⁶ Här använder jag ”kyrka” och församling som synonymer.

självspeglning där man trampar vatten och försöker fylla ”det andliga” med ett innehåll. Man anstränger sig för att ”dra” människor till festligare gudstjänster, ordnar Ouigong i kyrkan och kulturella aftnar med filmvisning – men tappar frågan varför det är viktigt att människor ska komma just till kyrkan, vad det är man vill uppnå med sitt arbete.

Anders Carlberg brukar retoriskt fråga: ”Kyrkan har matchboll, men frågan är om den överhuvudtaget har fattat att den är med i matchen?” Men av samma anledning som det inte går att separera ut kyrkans arbete, göra det till en ”andlig klubb” för söndagsbesökare, blir det fel att påstå att kyrkan överhuvudtaget inte är med i matchen. Denna studie har tvärtom visat att det religiösa och andliga perspektivet ingår som en viktig del av arbetet och vardagsfrågorna på Fryshuset. När dessa frågor tas på allvar då blir också kyrkan tydlig.

Om kyrkan vill fortsätta att utvecklas och kunna tolka sin samtid, tror jag att den måste hänga kvar i matchen och hålla kontakt med olika slags arenor. Låta fler röster höras. Detta väcker frågor omkring vad teologi egentligen är och hur den skapas. Vad är religiös erfarenhet? Vem skall formulera den? På vilket sätt? Om kyrkan i sitt vardagsarbete skulle utgå från en teologi där den kosmopolitiska livsförståelsen står i centrum – vad händer då?

Jag tror att kyrkan då skulle kunna finnas med i och bygga en icke fundamentalistisk religiös plattform i samhället, dit fler hade tillträde och möjlighet att utveckla sin tro. Kanske skulle det innebära att kyrkan finns med och kämpar för att en imam skall få en position eller att man tydligare tar avstånd från de religiösa yttringar som kränker människors frihet, och framförallt att man finns med och delar vardagsarbetet kring viktiga sociala projekt – som på Fryshuset. Det är tydligt att endast den kyrka som själv vill verka pluralistiskt och kan hålla det kosmopolitiska perspektivet levande, kan arbeta på Fryshuset. Detta gör Fryshuset till en spännande religiös arena att fortsätta att följa också i framtida studier.

Om Fryshuset i sin tur väljer att försöka upprätthålla ett kosmopolitiskt perspektiv där man lämnar öppet för differentiering och låter oförenliga perspektiv mötas även inom religionens område kan det - som flera av informanterna påpekar – vara bra om företrädare från olika religiösa traditioner kan knytas till fryshusets arbete. Dessa företrädare måste vara förankrade och kunna respektera Fryshusets grundvärderingar, som handlar om att ”alla är välkomna” – men skulle kunna ge ett viktigt bidrag till ytterligare fördjupning av olika perspektiv och frågeställningar i Fryshusets tankekollektiv – så att man inte fastnar i ett slags överslättande idealism eller i en ”tystnades tolerans”.

Källförteckning

Otryckta källor:

Intervjuer. Utskrifter av ljudupptagningar under sommaren 2009.

Intervju med "Eva" genomförd 2009.06.18

Intervju med "Per" genomförd 2009.06.22

Intervju med "Josef" genomförd 2009.06.23

Intervju med "Nazanin" genomförd 2009.07.22

Intervju med "Ali" genomförd 2009.07.29

Intervju med "Aisha" genomförd 2009.07.30

Tryckta källor:

Andrae Tor, Widegren Geo, inl. Hjärpe, Jan (2008) Muhammed, hans liv och hans tro. Hjalmarson & Högberg Bokförlag AB, Stockholm

Ahlstrand, Kajsa, Gunner, Göran, red.(2008) Guds närmaste stad? En studie om religionens betydelse i ett svenskt samhälle i början av 2000 – talet. Verbum, Solna.

Aldén, Ann (2004) Religion in Dialogue with Late Modern Society. Dissertation/ University of Lund, Centre for Theology and Religious Studies.

Arborelius, Elisabeth (2009) Finns det en klyfta mellan kyrkan och folket? Dissertation. Acta Universitatis Upsaliensis.

Assman, Aleida (2004) Tid och tradition: varaktighetens kulturella strategier. Övers. Peter Jackson/Nora: Nya Doxa

Bauman, Zygmunt, (1991) Auschwitz och det moderna samhället, Daidalos, Göteborg

Beck, Ulrich (1986) Risksamhället. På väg mot en annan modernitet. Daidalos. Göteborg.

Berger, Peter (1991) Pluralism, Uncertainty and Interreligious Dialogue. I Inculturation Vol.& No.2: s 2-7

Bourdieu, Pierre (1993) Kultursociologiska texter/ Pierre Bourdieu; i urval av Donald Broady och Mikael Palme. Stockholm/Stehag: Symposion.

Borgström, Maria och Goldstein-Kyaga, Katrin red. (2006) Gränsöverskridande identiteter i globaliseringens tid. Ungdomar, migration och kampen för fred Södertörs högskola

Bråkenhielm, Carl Reinhold (2001) Livsåskådningsforskning-vad är det? I Världsbild och mening. En empirisk studie av livsåskådningar i dagens Sverige. Red. Bråkenhielm, C R, Bokförlaget Nya Doxa

Brömssen, Kerstin von (2003). Tolkningar, förhandlingar och tystnader. Elevers tal om religion i det mångkulturella och postkoloniala rummet. Acta Universitatis Gothoburgensis. Göteborg: Göteborgs universitet.

Bäckström, Anders (2001) Svenska kyrkan som välfärdsaktör i en global kultur. En studie av religion och omsorg. Verbum

Bäckström, Edgardh Beckman, Pettersson (2004) Religiös förändring i norra Europa. En studie av Sverige ”Från statskyrka till fri folkkyrka. Diakonivetenskapliga institutets skriftserie nr 8.

Casanova, José (1994) Public religions in the modern world. Chicago. The University of Chicago press

Carlberg, Anders (2008) Generationsklyftan hotar demokratin. Hjalmarson & Högberg Bokförlag

Cummings Neville, Robert (2002) Religion in Late Modernity. State University of New York Press, Albany.

Davie, Grace (2002) Europe: the Exceptional Case, Parameters of faith in the Modern World. Darton, Longman and Todd Ltd

Ehn, Billy och Klein Barbro (1994) Från Erfarenhet till Text. Om kulturvetenskaplig reflexivitet. Carlssons bokförlag

Engel, Charlotte (2009) Ett halleluja – moment? En empirisk studie av Förväntningar inför Fryshusandans spridning på tre orter. Arbetsrapportserie nr 63. Ersta Sköndal Högskola.

Fitzgerald, Timothy (2007) Discours on Civility and Barbarity. A critical history of religion and related categories. New York. Oxford University press.

Fleck, Ludwik (1997) Uppkomsten och utvecklingen av ett vetenskapligt faktum: inledning till läran om tankestilar och tankekollektiv, Stockholm/Stehag

Forbes, Bruce D & Mahan, Jeffery H (red) (2006) Religion and Popular Culture in America. Berkley and Los Angeles, CA: University of California Press.

Gilhus, Ingvild Saelid, Mikaelsson Lisbeth (2003) Nya perspektiv på religion. Natur och Kultur. Stockholm.

Giddens, Anthony (1987) Social Theory and Modern Sociology .Cambridge, Polity Press

Giddens, Anthony (1991) Modernity and Self –identity. Self and Society in Late Modern Age. Stanford: Stanford University press.

Haag, Anders i Svenska Dagbladets artikelserie om ”Guds återkomst”: 2010-03-04 - Låt oss sätta ord på vår längtan, 2010 -02-25 - Gud är både död och uppstånden, 2010-02-24 Gud tillbaka i ny version, 2110-02-23 Sverige står modell för en ny andlighet.

Hamrin-Dahl, Tina. (2006)Aleviter i Turkiet. Swedish Science Press.Uppsala

Heelas, Paul och Woodhead, Linda (2002) Religions in the Modern World: Traditions and Transformations. Eds. Linda Woodhead et al. London and New York: Routledge

Heelas Paul och Woodhead Linda. (2005) The Spiritual Revolution. Why Religion is Giving Way to Spirituality. Malden/Oxford/Carlton: Blackwell Publishing.

Koenig Harold, McCullough Michael, Larsson David (2001) Handbook of Religion and Health. Oxford University press.

Kvale, Steinar (1997) Den kvalitativa forskningsintervjun. Studentlitteratur, Lund

Larsson, Göran , red (2003) Talande tro. Ungdomar, religion och identitet. Studentlitteratur. Lund

Lettevall, Rebecka och Klockar Linder, My (2008) The idea of kosmopolis

Lettevall, Rebecka (2009) Det kosmopolitiska Europa i antologin: Håller Europa? En antologi om identiteter, mångkultur och religiositet. Verbum förlag AB

Löwheim, Mia (2007) Sökare i cyberspace. Verbum förlag.

Malterud, Kirsti 1998 Kvalitativa metoder i medicinsk forskning, översättning: Inger Almqvist, Studentlitteratur, Lund

Pettersson, Per (2000) Kvalitet i livslånga tjänsterelationer. Svenskkyrkan ur tjänsteteoretiskt och religionssociologiskt perspektiv. Verbum Förlag. Stockholm

Pettersson, Thorleif Anonym religiositet. Stockholm: Religionssociologiska institutet. Religion och samhälle; 1982:5-6

Qvortrup Fibiger, Marianne C (2009) The Danish pluralism project. Religion 39:169-175

Rädda Barnen, Barnfattigdomen i Sverige. Årsrapport 2007. Sammanfattning av Barns ekonomiska utsatthet i Sverige. Årsrapport 2007 av Tapio Salonen. Rädda barnen Stockholm 2008.

Sigurdson, Ola och Svenungsson, Jayne (red) 2007 Postmodern teologi, en introduktion. Verbum förlag. Stockholm.

Sigurdson Ola (2003) Världen är en främmande plats. Essäer om religionens återkomst. Örebro: Cordia.

Spjuth, Roland (2007) Den segrande Kristus: Om Auléns geniala och problematiska frälsningsteologi. I På spaning... Från Svenska kyrkans Forskardagar 2007. Red. Eriksson, Anne-Louise. Verbum

Svenungson, Jayne (2002) Guds återkomst. En studie av gudsbegreppet inom postmodern filosofi. Dissertation/ University of Lund.

Söderblom, Nathan (1932) Den levande Guden. Grundformer av personlig religion. Stockholm. SKD

Taylor, Charles (1991) The Ethics of Authenticity. Cambridge, MA: Harvard University Press

Taylor, Charles (1992) Sources of the self. The Making of the Modern Identity. Harvard Univ. Press

Tomlinson, John (1999) Globalization and Culture. Polity Press: Cambridge

Tweed, Thomas A (2006) Crossings and Dwellings: A Theory of Religion. Cambridge, MA and London. Harvard University Press

Vattimo Gianni (1997) Beyond Interpretation, The meaning of Hermeneutics for Philosophy. Stanford University press. Stanford, California

Woodhead, Linda & Heelas, Paul (2000). Religion in Modern Times. An Interpretative Anthology. Oxford & Malden, MA: Blackwell

Ziehe, Thomas (1994) Kulturanalyser. Ungdom, utbildning, modernitet. Stockholm/ Stehag: Symposium.

Elektroniska adresser:

Fryshusets hemsida: <http://www.fryshuset.se>

KFUM:s tankar om Body, Mind och Spirit ."BMS" finns på <http://www.kfuk-kfum.se/spirit>

Diverse olika styrdokument hittas på http://www.kfuk-kfum.se/ladda-ner/cat_view/95-kfuk-kfum-sverige/133-styrdokument

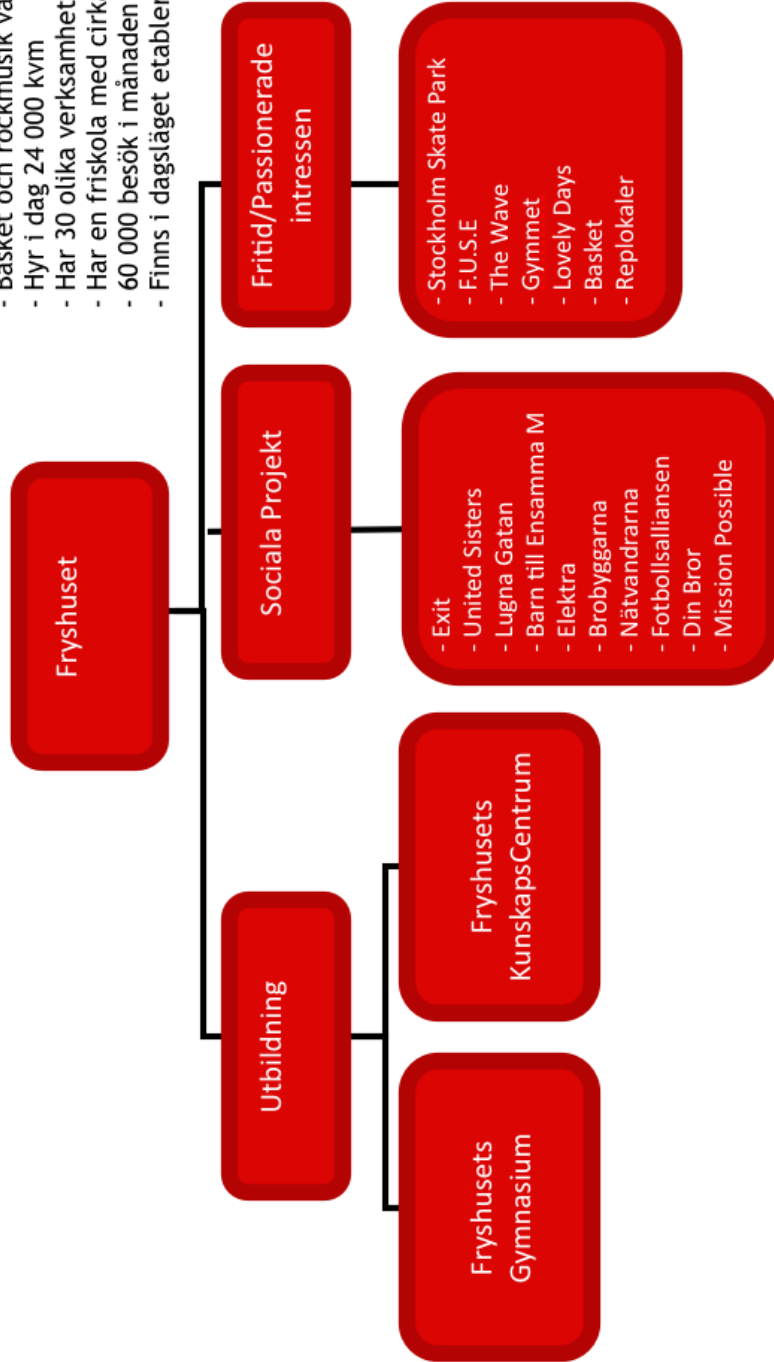
BMS finns också beskrivet i kommunikationsplattformen och profilmanualen: http://www.kfuk-kfum.se/ladda-ner/cat_view/95-kfuk-kfum-sverige/135-kommunikation

Bilagor

Bilaga 1: Fryshusets organisation.

Modell över Fryshuset med verksamheter

- Fakta om Fryshuset**
- Fryshuset startade 1984
 - Basket och rockmusik var först ut
 - Hyr i dag 24 000 kvm
 - Har 30 olika verksamheter
 - Har en friskola med cirka 1000 elever
 - 60 000 besök i månaden
 - Finns i dagsläget etablerat på 3 orter

Bilaga 2: Kartläggning av empirin

Tema	Per	Nazanin	Aisha	Eva	Josef	Ali
------	-----	---------	-------	-----	-------	-----

Brottning med uppväxt/ ungdomsår	Turbulent uppväxt, psykiskt sjuk mamma, frånvarande pappa –blev själv våldsam, hamnade i slagsmål, gäng Identitetsbrottning –vem är jag vad har gått igenom?	Andra gen. turkisk invandrare, som lever enligt gamla patriarkala värderingar där man gör skillnad på män –kvinnor. Bortgift vid 15 år, "hjäntvättad", sett kvinnoförtryck. Fört kampen försiktigt –men är nu öppen. Efter brottning med vem jag är, vilket land, vilken rel – presenterar jag mig som humanist – medmänniska. En människa är större än de här facken. Identitetsbrottning	Från Rinkeby – mamma jehova, pappa muslimsk palestinier - utanförskap: svartskalle, jehova, fattig, droppade gymnasiet, livsfrågor viktiga efter fått barn, efter tsunamin Identitetsbrottning Tufft att vara tjej –bland alla machokillar På Frysens	Svårt hemma, för lite trygghet –resulterar i rättvisepatos, regler viktiga.	Kom från Somalia vid 9 års ålder, flyttat runt i sverige, pappa Imam. Efter gymnasiet - arbetslös, utanförskap. Gift med svenska. Ett tuttifrutti liv – blandat" Bröt m religionen –sedan valt själv vid 21 år-nyfrälst. Identitets brottning	Papp från Iran, mamma från Turkiet –kom till sverige 1983 - och växte upp i Rinkeby –sedan Bromma, hoppade av skolan, började jobba, droger –i det militära kom brytningen –att vilja göra något bra. Identitetsbrottning
Drivs av i arbetet	Olika drivkrafter: bearbeta det som varit, med känslan av att allt inte är som det ska –de egna behoven att bli hel får ej styra. Tron på utveckling, förändring har jag sett starkt i mitt eget liv–att få se det i ungas liv – fantastiskt. Att uppnå total identifikation och samt. Aidentifikation av allt.	Kämpa mot förtryck. Mot våld. Vill hjälpa, bygga broar mellan kulturer, underlätta övergångar, medmänskligheten viktigast. En kamp –med sunt förnuft –som får ta tid. Inga drastiska kortsiktiga lösningar. Vill ha fokus på problemen –inte hamna i de stora frågorna för snabbt.	Rättvisepatos, revansch,	Rättvisepatos – heja på de svaga. Att kunna få hjälpa och stötta, göra nytta och ha resurser till det. Att få ge tillbaka –och när de tackar, när de har det bra.	Engagemang för samhällsfrågor, förbättra. Jag är en del av samhället, den svenska kulturen. religionen säger att man skall göra gott för medmänniskan	Hjälpa unga, med hjälp av egna erfarenheter. Ge dem utrymme att växa, tänka fritt, bryta mönster

<p>Andlighet/ religion</p>	<p>Andlighet eller religion är en fråga om conceptualisering –rel –är namnet på människors sökande efter vem hon är. Har både med kropp och tanke att göra.. Ansluter sig inte bara till en världsbild. Hur man ser på andlighet/ rel beror på var men är i sin utveckling</p> <p>När han talar med unga använder han "andlighet". Se bakom myterna... Det är när den mytiska världsbilden möter den vbetenskapliga som det blir konflikter</p>	<p>Avstånd från religion, vad vi kallar oss spelar ingen roll –alla får plats på jorden. För mycket bråk om religioner. Religionen ett trauma, blockering – andlighet –så talar man på ett annat plan."kallar sig humanist och medmänniska. Vill följa det andliga – talar om det andliga i varje människa. Den inre rösten har hjälpt mig genom livet, tron att det går att förändra, medmänsklighete n viktigast – möten med människor har hjälpt mig framåt –i varje möte lär jag mig något. vill lära mig mer om islam –på ett neutralt sätt , historien och utvcklingen</p>	<p>Hatar religionen –kallar sig andlig –respekt för att religion kan vara bra för andra –ex pappan har slutat dricka sedan han blev praktiserande muslim. "jag vill uppfostra min son med en andlighet men inte religiöst. Andlighet är en privat sak. Andlighet jätte viktigt för mig om jag inte har det så .jag måste ha det för min själ.</p>	<p>Hör hemma i den kristna traditionen –konfirmerade sig –ett aktivt val -men inte religiös. De kristna trad är en trygghet men – religionen är neutral -plockar här och där. Mer åt det andliga. Det andliga är inte kopplat till någon religion – kärleksbudskape t viktigast finns i alla rel. Tala om religion är laddat. Andlighet är viktigt –men finns inte bara i kristendom</p>	<p>Praktiserande muslim. Bröt med religionen i tonåren –men sökte efter identitet –vem är jag –nyfrälst i religionen.Ingen har tvingat honom. Religionen är som en pistol..den skadar ingen när den ligger på ett bord –men den kan bli farlig i en mördares hand. Man måste försvara att man är muslim – ansvar att visa att man inte är terrorist. Att jag lever med en svenska –bevis på att rel kan leva sida v sida. Skiljer på rel och arbete –om inte någon frågar...</p>	<p>öppen för andlighet. Allivismen –en gren inom islam utan böner, bok, moske.Eldens folk. Kallar sig andlig –humanist –tror på människan, på känslorna. Religion är fint, vackert bra. Religiös och andlig går i varandra. Kallar inte andra för religiösa –utan andliga för att visa att det inte är någon skillnad på människor. Hur man definierar tron kan vara olika –de stora böckerna är inte recept –utan måste tolkas.</p>
<p>Tror på...</p>	<p>Jesus, Budda, Gud –finns med är del av ett större mönster, i allt, i det individuella, integrerat</p>	<p>tror på en högre makt –men vet ej vad jag ska kalla den –man eller kvinna? Inte klar med den religiösa biten i sitt liv. Vill vara öppen. Tror på en kraft inom sig, en inre röst –har mer med känsla och intuition att göra –än förnuftet.</p>	<p>Tror på Gud, en mening i livet, att vi blir vägleda, tro på Enya –en egen kraft som har med känslan som leder henne. Synen på Gud har förändrat s, inte som jag lärde mig–Gud har blivit mer ödmjuk</p>	<p>?/ Är kristen för att traditionerna är viktiga/ ger trygghet</p>	<p>Tror på Gud... Muhammed, Jesus.. Jag tror att inom varje människa finns en röst som söker något, som har frågor</p>	<p>Tror på något som är större än oss allihopa. Någon Gud. Men håller sig öppen för vad det kan vara. Att alla kan ha ett levnadsöde</p>

Helvetet/ dödsångest/ synd	Svårt med kyrkans syn på att människan är syndig – viktigast att ta fasta på det goda, utveckla det.	Skrämd med helvetet och allt som händer om man inte är en ärbar människa, följer Islam, alltid haft dödsångest, den mörka sidan av koranen/ islam är skrämmande – att tala med onda andar. Religionen borde ta bort den stora skulden, vara en tröst – men den förvärrar	”När jag hade brutit med Jehova -levde jag i dödsångest för jag skulle ju hamna i...harmageddon. Jag hade dödsångest i flera år –men förstod det inte då. Med åren har hennes syn förändrats, blivit lugnare, hon har svårt att tro på helvetet		Människan kommer alltid att synda säger Gud i Koranen –det viktiga är att be om förlåtelse, vi är här för att lära oss. Jag går inte omkring och tänker, jag syndar –det viktiga är att förbättra sig, för varje sak jag lär mig i Islam finns där av en anledning –ex varför jag inte ska titta på tjejer, dricka alkohol...	Andra har sagt att han är haram –att han inte lever som muslim. Det har varit en kamp. Någon har sagt att han ska brinna miljoner år, få en sten i huvudet för sina synder – andra har tryckt på honom –men han har reagerat: låt mig vara –jag är den jag är. Har med sig detta hemifrån.
----------------------------------	---	---	--	--	---	--

<p>Synen på kristendomen/ kyrkans närvaro på Fryshuset</p>	<p>Kristendomen är ett perspektiv bland många. Det finns utrymme och en grund för att samtala om andlighet på Fryshuset-jag undrar bara –vem ska göra det – under vems fana/ baner? Bra med interreligiös pilgrimsresa. En utmaning för kyrkan att nå ut till mskor i det postmoderna.</p>	<p>En svensk kristen kvinna kunde genom sin tro beskriva en annan syn på Gud som hjälpte mig –Gud finns överallt –är som en god mamma. Positivt med Fryshuspräster, de lever i den här verkligheten, förtroende för svenska kyrkan, den har anpassat sig, det andliga kommer fram, det som inte gör skillnad, man smutskastar inte, man är människa och får tro som man vill. Fotspår i sanden – den dikten (som är uppsatt på väggen i vårt samtalsrum)har inte med religion att göra. Det är ett samtal mellan Gud –mskan.. den säger allt om religionen ,men så fort man börjar dela upp i ju, kr, is –blir det fel –men buddism är en livsfilosofi..som man kan följa Fel att det är tre präster –och ingen Imam. Jag behöver veta mer om Islam.Unga behöver vägledning -vad säger islam i olika frågor.</p>	<p>Andlighet är en privat sak –det har inte med Fryshuset att göra - Jag är rädda att det blir för mycket sekt och flum. Jag tycker det skulle vara konstigt om inte kyrkan fanns på Frysen. Men många har olika bakgrund –borde finnas en Imam också. Men religion ’är ändå privat –man väljer själv om man vill prata –inte en massa väckelsemöten. Det är bra att ni i kyrkan finns representerade här –ni ställer er bakom, stödjer Fryshuset –det borde fler religioner göra. Jag samarbetar med Frälsningsarméen –men skulle också gärna samarbeta med muslimsk förening.</p>	<p>Jättebra. Många tjejer har fått samtal m Ulrica. Uppskattar er som personer. Positiv bild av kyrkans arbete, som barn var jag med i EfS –sångkör –de gav mig trygghet, bullar, kramar, stöttade. Konfirmationen bra. Möte med präst senare i livet –blev en besvikelse. Bra att kyrkan finns på Frysen, uppskattar dem som personer, men varför kopplat bara till kristendomen. Bra att lyfta andliga frågor, Andrum jätte fint –men varför ex kristna tidningar, texter om Gud och Jesus? Skulle behöva kompletteras med symboler från andra rel. Imam på Frysen hade jag uppskattat.</p>	<p>Det är jättepositivt att ni finns. Jag blev glad att ni fanns. Det skulle vara bra med en Imam –men nu i början kanske det räcker med er. Religionen blir tydlig. Jag blir jätteglad att korset står där på ert skrivbord –för det är det närmaste Islam jag kan komma i det här huset. Fast det inte är islamskt –så finns religionen här. Det finns så många i samhället som vill att religionen ska försvinna – det kan bli tabu att tala om rel. –därför viltigt att ni är här. Även om ni sitter här och alla är jätteglada att se er –så är det inte många som vågar säga att de inte vill ha er här –men kanske tycker de det. Om någon dör, eller föds så söker man sig till kyrkan...</p>	<p>Naturligt att Fryskyrkan är på Fryshuset. Kyrkan har ordnat mycket för unga –disco, kollo –men också viktigt för unga att ha någon att bolla med –som känner till sådant(rel) som många är i kontakt med. Hade varit bra med en Imam också. Det finns många soc. Projekt där man kan samtala med vuxen –men bra med proffs på andliga frågor också. Kyrkan borde inkluderas mer i verksamheterna. Många har fått samtal och stöttning av Fryskyrkan –all heder åt F-kyrkan.</p>
--	--	---	---	---	---	---

<p>Religion/ andlighet i möte med unga</p>	<p>Kärleksbudskapet finns i alla religioner. Kärlek och relation är viktigast i mötet med unga –inte det viktigaste vad vi pratar om –utan att det finns mellan oss. Andlighet –när rymden skapas mellan oss, av tillåtelse, växande –det inre kommer då. Att få någon att öppna sig –det är andlighet. Att bli mer hel –har med hälsa att göra –då kan jag identifiera mig med fler mskor, levande varelser –tillslut total identifikation m allt. Shivas dans. Gud/ Jesus blir den arbetande kraften på jorden. Hos de unga kan religionen vara jätte viktig –men kunskapen så liten. Talar inte om rel – utan om ex rel till system, till familjen, vad är kärlek –utmana dem att tänka vidare –vad kan du hålla fast vid i din rel –vad går inte ihop? Våra teman utgår alltid ifrån – vem är jag i rel. Till skola, familj, vänner...</p>	<p>Frågor som blir viktiga i mitt arbete –kvinnans roll i religionen, äktenskap, bortgifte, abort – rädslan för helvetet är det stora traumat. Det går så långt att man inte vågar föra en dialog i religionens namn med sig själva. Framförallt sexualiteten, otrohet –det blir så mycket skuld och skam. Anders Carlberg lyfter fram att Islam är den första rel som gav kvinnan rättighet –ja, ja –men det är inte så det är för kvinnor. Man kan bli stenad, skjuten, mördad –inte en man. Jag har lärt mig att inget är omöjligt –det är det som är mitt budskap till flickorna, jag kallar det att följa sin inre röst. Jag använder mig av sådana där små vishets ord, citat budskap när jag möter flickorna” hoppet är det sista som överger människan”, lägg skiten där den hör hemma –för den hör def inte hemma hos mig... Koranen skrevs för länge sedan – det krockar med dagens världsbild. Går ej att leva upp till. Andligheten på Fryshuset får absolut inte förvinna!</p>	<p>Nej , det talar vi aldrig om. Ok det finns en viss andlighet –vi jobbar mycket med hälsa. Ett hälsoperspektiv, jag proklamerar att det har med själen att göra, själen behöver också lugn och ro. Många av kvinnorna och barnen har varit utsatta på så många sätt, jag vet att det finns anti mot religion och andlighet. Det blir hokus pokus. Man kan inte se.. vadå Gud... fast vi jobbar ju med body, mind, and spirit –men vi gör det försiktigt... Vi tar aldrig upp religion, aldrig någonsin.</p>	<p>Bland unga är detta ett problemområde bland många, i united sisters samtalsgrupp fanns tema andlighet med –men det var inte bra gjort, utgick från någon rit som uppfattades som flummig – bättre tala om livsfrågor –unga älskar livsfrågor. Frågor om rel, andlighet kommer inte så ofta upp. Ex ngn vill inte fira jul... ämnen som livet och döden och kärlek är viktiga –men inte spec religiösa ämnen. Livskunskap – mycket av det ryms ju i religionen –men det är ju inte bara i kristendomen.</p>	<p>Religionen bara finns där, om jag inte guidar i moskén är det inget jag går ut och informerar om, om någon av våra juniorer frågar –så svarar jag. När unga funderar på att bli praktiserande –då brukar jag säga till att det inte är bra att gå på disco –du kommer att göra det –men tänk på din relation till Gud. Jag brukar säga till mina kollegor när vi hittar unga hängla i ett hörn –vilka värderingar har vi, vi ska hjälpa dem att dansa och ha kul –men vi måste forma dem , ta bort alkohol, så att de inte spårar ur, så att det inte blir bråk.</p>	<p>Jobbar med yngre killar 14-16 år –de är inte så kunniga om religion. De vet inte alltid vad de talar om –då blir det lätt att man fördömer andra. Handen på koranen –vanligt uttryck. Frågan om heder viktig, hur kvinnan skall vara. Många unga är i kontakt med rel, via föräldrar och omgivning –men har ingen att bolla med –de tror att andra mskors åsikter är deras egna –då kan det bli farligt. Med äldre ungd som tänker själv – söker egna svar är det annorlunda – de tar reda på, kan gå in i egna känslor, och erfarenheter. Att göra något tillsammans – pilgrimsresan – andlighet nere och uppe möts –man går igenom något tillsammans.</p>
--	--	---	---	---	---	--

Viktigt i möte m unga	Fördjupning av identiteten. Samtal och reflektion. Inte bara teorier –utan praktiskt applicerbart på unga. Man måste möta killarnas energi där de är. Snäll, lugn, bestämd. Inte samhällets problem m barnet –utan barnets problem med samh. Uppmärksam, medveten hållning –så att jag kan slappna av. Tänk själv! Inga färdiga svar. jag kan inte tala om sådant jag teoretiskt läst i bok –måste gått igenom mig själv. Att lyfta upp allt positivt – stärka det. Hålla en rymd.	Ingenting är omöjligt är mitt budskap till dem. Viktigt att våga vara sig själv, föra en dialog med sig själv, se högre perspektiv, uppmuntra genom små citat. ge vidare ord på vägen som hjälpt henne själv –är betydelsefullt. Går över gränserna för tjejernas skull, de får ringa.	Att hjälpa unga att komma till sin rätt med deras svagheter och styrkor, deras kvinnoosyn... jag kan aldrig ge order –måste föra dialog	Ta vara på det positiva hos varje individ. Tekniken är att lyssna –vi talar om det som tjejerna själva väljer/ tycker är viktigt att tala om. Gör roliga / mysiga saker tillsammans. Hjälpa dem praktiskt –tänka framåt, planera, följa med	Att vara en förebild. Jag brukar säga till dem som funderar på att bli praktiserande – det är inte bra att gå på disco –men du kommer göra det –men tänk på de viktiga sakerna bönen – din relation till Gud.	Jag går inte in och fördömer deras känslor, åsikter –jag ger dem rätt att vara arga, glada, om de är ledsna ger jag utrymme att bearbeta sorg. Ge dem utrymme att röra sig på. De får göra misstag – men försöker hitta en medelväg så att vi kan mötas. Är de inte redo att sätta sig ner och samtala –då får man vänta. Ta de unga bort från det invanda –utmana dem –så att det startas en process
Vad är Fryshusandan	Välkommen som du är –du duger –är det något rel ska förmedla så är det det. Välkommen till mänsklig samvaro. Stärk dig själv –lär känna dig själv –så att du tar reda på vad du tycker, tänker, känner.	När jag tänker på själva andan i Fryshuset så är det just –andlighet. eldsjälarna som jobbar här, som tror på ngt, förändring –det är andlighet, det är tro. Fryshuset är som en annan värld, ett annat land. Här möts människor, spelar ingen roll vilka kläder, hur du ser ut, vilken ålder, livserfarenheter –här möts vi.	Ibland blir det för sektartat –vi är inte Guds utsända barn –då blir jag rädd. Vi har mycket som är bra –men också mycket som behöver bearbetas	Lösningfokus. Att kunna testa –få en andra chans. Att kunna se skruvtigheter som styrkor hos människor. Det finns alltid något positivt att ta vara på i varje msk. Alla är välkomna. Vi kör där vi står –hjälpas åt om det behövs.	Fryshuset är en plats dit du kan komma av nyfikenhet. Det är som en blomma –du kommer som ett frö –så blommar du. Ibland finns ingen sol, du torkar –men så kommer någon och vattnar, du kan resa på dig. Du får hjälp på många sätt... idéerna handlar om möte m olika generationer, integration, vara fri, ha egna tankar –våga växa	En blandning av nytt och gammalt –blandning mellan de som varit här fr början –nya. Att man inte stänger dörrar –utan öppnar. Ger möjlighet för mskor att vara med –att vi inte säger hur det är, hur vi ska göra –utan att det är möjligt att köra lite zick –zack. Man sätter inte varandra i fack. Bakgrunden, vad man gjort inte så viktigt, blir inte dömd –mött utefter det man gör.
Praktik/ utövning	Meditation, inre reflektion, läsning av andlig litteratur. Kurser i intergral. -Ken Wilber. Behöver jobba aktivt på att praktisera kärleken som jag tror på.		Ber ofta, tänder ljus, uppskattar, går ofta ner till andrum	Jag är med i svenska kyrkan, jag går i kyrkan på julafton, traditionerna som hänger samman m kristendom är viktiga	Ber varje dag, går till mosken, följer ramadan, tänker på vad jag äter och dricker.	

Livs grund – filosofi..	Livet är ett lidande – viktigt att bli medveten om smärtan – så att man kan släppa den. Ju mer upplyst man själv blir – ju mer ansvar måste man ta att jobba med andras lidande..	Alla får ha sin egen tro, jag vill vara medmänniska, om någon mår dåligt – vill jag hjälpa inte för att jag måste, för att få ett bättre nästa liv – utan för att det kommer inifrån. ”jag är det jag är” – jag följer det andliga – det gudomliga. Bästa skolan är livets skola. Alla människor har ett val – ibland måste man våga ta konsekvenserna	Jag blir vägled, men behöver inte förstå allt. Men allt har en mening, en förtröstan	Heja på de svaga – rättvisepatos.	Religionen hjälper mig att göra vissa val. Mina handlingar viktigare än att jag talar om min religion. Religionen är en del av hela mitt liv.	Måste hitta tillbaka till, lyssna till inre rösten som lätt försvinner. Små dörrar öppnar stora rum. Mentaliteten – viktig
Vad har hjälpt och påverkat dig i livet/ ev turning point?	Mormors sätt att möta livet/ döden. Samtal med vänner. Djup process -i skapandet av ungdomsprojekt et. Utarbetade teman.	Kraften inom mig själv, Att människor hjälpt, trott på mig – rektorn och syon som gick över gränser och engagerade sig, små citat, visdomsord från andra – som bekräftat min situation, mitt sätt att tänka. Andligheten har hjälpt mig – det som jag tror är den inre rösten.	Att få barn.. tankarna som kom pga tsunamin -terapi. Fryshuset blev som en ny familj. Toleransen där. Mamman som sagt att hon skulle bli missionär – bär med mig tron att jag ska göra något stort i framtiden.		Föräldrarna, starka förebilder. Vid 19 år började jag söka, ställa frågor om identiteten – när jag hittade den – fick jag otrolig kraft. Nyfrälst inom religionen. Ansvar att visa hur muslimer är – nu måste jag in i samhället.	Föräldrarna, att han fått välja, Det militära – att komma från gamla vänner/ bryta mönster. Alkemisten – Möte med ungdomar – möte med andra människor – att få del av deras livserfarenheter – livsresor.